

Roy A. Nielsen

Pensjonsuttak før fylte 67 år

Tidligpensjonering og bruk av AFP
innen KS' tariffområde 2002–2015

Roy A. Nielsen

Pensjonsuttak før fylte 67 år

**Tidligpensjonering og bruk av AFP
innen KS' tariffområde 2002–2015**

© Fafo 2017

ISBN 978-82-324-0354-7 (papirutgave)

ISBN 978-82-324-0355-4 (nettutgave)

ISSN 0801-6143 (papirutgave)

ISSN 2387-6859 (nettutgave)

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
English summary	13
1 Innledning	17
1.1 Tidligpensjonsordningene i KS' tariffområde.....	18
1.2 Data.....	20
1.3 Organiseringen av rapporten	22
2 Tidligpensjonering i KS' tariffområde	23
2.1 Forventet pensjoneringsalder 2002–2015.....	23
2.2 Forskjeller mellom menn og kvinner	29
2.3 Betydningen av ulike pensjonstyper for forventet pensjoneringsalder.....	33
3 Forskjeller mellom ulike yrkesgrupper	35
3.1 Helserelaterte yrker: leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere	36
3.2 Omsorgsrelaterte yrker: hjemmehjelpere, sosionomer, barnehageassistenter, førskolelærere og renholdere	39
3.3 Teknisk personell: ingeniører og teknikere, fagarbeidere og sjåfører	43
3.4 Administrativt ansatte: kontoransatte, saksbehandlere og ledere	45
3.5 Ulike undervisningsstillinger	49
4 Bruk av ulike tidligpensjonsordninger	53
4.1 Kommunene	53
4.2 Fylkeskommunene	58
4.3 Skolesektoren	63
4.4 Helseforetakene	68
4.5 Variasjon mellom ulike yrkesgrupper	72
4.6 Bruk av delpensjon.....	73

5 Variasjon i tidligpensjonering i kommunesektoren	81
5.1 Forklaringsmodell	82
5.2 Resultater fra regresjonsanalysene	82
Litteratur	86
Vedleggstabeller	88

Forord

I denne rapporten presenteres analyser av pensjonsmønsteret og bruken av ulike tidligpensjonsordninger innenfor KS' tariffområde. Vi undersøker endringer over tid og sammenligner ulike arbeidstakergrupper i forskjellige sektorer (innen tariffområdet til KS). Dette er femte gang Fafo gjør slike analyser, og dette er en videreføring av Fafo-rapport 509 (Midtsundstad 2006), Fafo-rapport 2007:39 (Hyggen 2007), Fafo-rapport 2011:23 (Hermansen 2011) og Fafo-rapport 2014:35 (Nielsen 2014). Denne rapporten er i hovedsak organisert på samme måte som de tidligere rapportene, og her videreføres analysene fram til 2015. Ved å videreføre de tidligere analysene kan en se utviklingstrekk og trender for en lengre periode. En del av de tidligere publiserte tabellene og figurene inngår her sammen med nye tall for årene 2013–2015.

Denne rapporten kan leses uavhengig av de tidligere publikasjonene, men for å få mer informasjon om utviklingstrekkene for perioden 2002–2012 kan en med fordel lese rapportene som alt er publisert.

For å analysere pensjonsmønsteret og bruken av tidligpensjonsordninger innen KS' tariffområde, benyttes registerdata fra Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og Statens Pensjonskasse (SPK). Tilsvarende data er benyttet i de tidligere rapporteringene.

Prosjektet er finansiert av Pensjonskontoret. Pensjonskontoret er en forening hvor alle kommuner, fylkeskommuner og virksomheter innen KS' tariffområde er medlemmer. Pensjonskontorets styre består av de organisasjoner på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden som er parter i Hovedtariffavtalen innen KS-området, representert ved KS og forhandlingssammenslutningene: LO Kommune, Unio, YS-K og Akademikerne-K.

Rapporten er skrevet av Roy A. Nielsen, mens Tove Midtsundstad har kvalitetssikret rapporten. Vi retter en stor takk til Ola Mangset i KLP og Thomas Golding hos SPK, som har vært svært behjelpelige med å tilrettelegge registerdata. Takk også til informasjonsavdelingen hos Fafo for ferdigstilling av rapporten.

Oslo, januar 2017
Roy A. Nielsen
Prosjektleder

Sammendrag

1 Problemstillinger og datamateriale

Tema for denne rapporten er følgende:

1. En beskrivelse av tidligpensjoneringsmønsteret innen KS' tariffområde. For å gjøre dette benyttes tidligpensjoneringsrater. Tidligpensjonsratene viser andelen av dem som har mulighet til det som tar ut pensjon på et bestemt alderstrinn i et gitt år. Ratene danner utgangspunkt for pensjoneringskurver, som viser andelen av et kull (her: 50-åringene) som kan forventes å ta ut pensjon på ulike alderstrinn i et gitt år, samt beregninger av forventet pensjoneringsalder, som viser ved hvilken alder et kull 50-åringer kan forventes å pensjoneres.
2. En beskrivelse av variasjonen i tidligpensjoneringsmønsteret, bruk av ulike pensjonsordninger (AFP, uførepensjon, særaldersgrensene og 85-årsregelen) og delpensjonering, samt variasjon i pensjoneringsmønster mellom yrkesgrupper, kjønn og alderskull for perioden 2002–2015.
3. En enkel analyse av sammenhengen mellom tidligpensjonering og et utvalg individuelle bakgrunnsvariabler; henholdsvis alder, kjønn, stillingsprosent, yrkeskategori og sektor – ved hjelp av en regresjonsmodell.

Beregningene og analysene i rapporten er basert på et omfattende registermateriale fra forsikringsleverandører innen KS' tariffområde; henholdsvis Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for perioden 2002–2005 og 2007–2015, og fra Statens Pensjonskasse (SPK) for årene 2002, 2003, 2005, 2007–2015. Registerdataene fra KLP inneholder også informasjon om ansatte innen helseforetakene (unntatt for perioden 2007–2009). Siden helseforetakene sysselsetter mange av de samme yrkesgruppene som kommunene, blant annet hjelpepleiere, sykepleiere og leger, har vi med noen analyser av disse også.

2 Hovedresultater

Når man i analysene tar hensyn til alle tidligpensjonsordninger – uførepensjon, avtalefestet pensjon (AFP), tjenestepensjon med særaldersgrense og 85-årsregelen, kunne man i 2015 forvente at en kommunalt ansatt 50-åring ville stå i jobb til han eller hun var 60,6

år. Den forventede pensjoneringsalderen for en 50-åring ansatt i fylkeskommunene var på 61,2 år, mens den var 63,1 for ansatte i skoleverket.

Tallene viser stabilitet i forventet pensjonsalder for kommunalt og fylkeskommunalt ansatte når de sammenlignes med tilsvarende tall fra 2002. I skoleverket er likevel forventet pensjonsalder i 2015 høyere enn i 2002, noe som dels skyldes en omlegging i datagrunnlaget i 2009. Til sammenligning viser tall for hele befolkningen at forventet pensjoneringsalder har gått noe ned i samme periode, noe som i hovedsak skyldes økt bruk av tidligpensjonering sammen med fortsatt yrkesaktivitet i privat sektor etter innføringen av pensjonsreformen.

Stabilitet i tidligpensjoneringen over tid

Forventet pensjoneringsalder beregnes på grunnlag av pensjoneringskurver. Disse pensjoneringskurvene viser hvordan tidligpensjonering varierer etter alder. På bakgrunn av pensjoneringskurvene kan man så beregne hvor stor andel av en kohort 50-åringer som tar ut pensjon ved ulike alderstrinn, forutsatt at de over tid vil oppleve de samme pensjoneringsratene som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i ett bestemt kalenderår.

Resultatene viser nokså lik tidligpensjoneringsatferd i 2002 og 2010. Forventet pensjoneringsalder i begge disse årene er likevel litt lavere enn tilsvarende tall for 2015, hvor omtrent én av fire av de yrkesaktive 50-åringene i kommunene (unntatt skolen) forventes å være helt eller delvis pensjonert som 62-åringer, mens man kunne forvente at omtrent én av fire ventet med å ta ut pensjon til de var 67 år. Disse resultatene forutsetter, som nevnt, at deres pensjoneringsmønster tilsvarende pensjoneringsratene for 50–67-åringene i 2015.

Innen fylkeskommunene (minus skolene) er det ingen store endringer i tidligpensjonering for dem mellom 50 og 62 år, når forventet pensjoneringsalder i 2015 sammenlignes med forventet pensjoneringsalder i 2002 og 2010. Det er likevel en svak tendens til at tidligpensjonsratene var noe lavere i 2015 enn i 2002 og 2010. Blant arbeidstakere i fylkene i alderen 62 til 67 år utsettes tidligpensjoneringen ytterligere i 2015, slik at andelen som kan forventes å stå i jobb ved 67 år er høyere i 2015 enn i 2002 og 2010. Ved fylte 62 år forventes omtrent to av ti ansatte 50-åringer (i 2015) i fylkene å være helt eller delvis pensjonert, en andel som øker til en av tre ved 67 år.

I helseforetakene var det en liten reduksjon i pensjonsuttaket før fylte 62 år i 2015, mens uttaket var høyere i 2015 enn i 2002 og 2010 for 67-åringene. Omtrent en av fem var helt eller delvis pensjonert ved 67 år.

I skoleverket har det vært en markant reduksjon i tidligpensjoneringen fra 2002 til 2010 og fra 2010 til 2015 for arbeidstakere i aldersgruppen 55 til 67 år. Det har vært en klar reduksjon i pensjonsuttaket fram til 62 år, og en enda større reduksjonen blant arbeidstakere mellom 63 og 67 år. I 2002 sto omtrent hver femte skoleansatt fortsatt i

arbeid ved 67 år, i 2015 gjaldt dette nesten halvparten av arbeidstakerne. Noe av denne reduksjonen skyldes omlegging i datagrunnlaget fra 2010.¹

Kvinner går av tidligere enn menn

Det er betydelige forskjeller i menns og kvinners forventede pensjoneringsalder og i deres pensjoneringsmønster. Disse forskjellene varierer etter hvor de er ansatt.

I 2015 hadde fylkene de største kjønnsforskjellene i forventet pensjoneringsalder, mens det var minst kjønnsforskjeller i skoleverket. I fylkene kunne kvinner forventes å pensjonere seg mer enn tre år tidligere enn menn, mens kjønnsforskjellen var litt over et år i skoleverket.

Kjønnsforskjellene har vært forholdsvis stabile fra 2002 til 2015 både i skoleverket og i helseforetakene, mens den de siste årene har økt blant ansatte i kommuner og fylker. De økte forskjellene skyldes at menns forventede pensjoneringsalder har økt noe, mens dette ikke har skjedd blant kvinner.

I alle sektorene som er undersøkt, venter menn i større grad enn kvinner med å pensjonere seg til de har potensiell rett til å ta ut AFP. I kommunene i 2015 kunne man forventet at 15 prosent av mennene og 25 prosent av kvinnene hadde tatt ut pensjon ved fylte 62 år. Andelen som pensjonerer seg før fylte 62 år var ganske lik i 2004 og 2015. Tidligpensjoneringen etter fylte 62 år var imidlertid langt lavere i 2015 enn i 2004 for menn, mens det ikke var noen endring blant kvinner.

I fylkeskommunene har drøyt 25 prosent av kvinnene gått av med pensjon ved fylte 62 i 2015, mens dette kun gjaldt om lag 15 prosent av mennene. Etter fylte 62 år har mennene også en lavere pensjoneringsrate enn kvinnene, slik at ved 67 år er andelen tidligpensjonerte mye lavere blant menn enn kvinner.

Også innen helseforetakene var forskjellene i pensjonsuttak den samme i 2004 og 2015. 15 prosent av menn og 25 prosent av kvinnene hadde tatt ut pensjon ved fylte 62 år. Blant kvinnelige ansatte over 62 år i helseforetakene økte imidlertid tidligpensjoneringen fra 2004 til 2015, mens den ble redusert blant menn.

Innenfor skolesektoren var tidligpensjoneringsratene redusert for både kvinner og menn når en sammenligner 2003 og 2015, noe av dette skyldes imidlertid endringer i datagrunnlaget. Reduksjonen i tidligpensjonering har imidlertid fortsatt etter endringen. Kjønnsforskjellene i tidligpensjoneringsratene i skolesektoren har ligget rundt et år i menns favør fra 2010.

De fleste tidligpensjonerte er uføre

Blant 50-åringene ansatt i kommuner og fylkeskommuner i 2015 kan omtrent én av fire forventes å være uførepensjonert når de fyller 62 år, og én av tre når de runder 67 år. Avgang med tjenestepensjon i henhold til særaldersreglene har liten betydning

¹ Jf. kommentarer til tabell 2.1.

for tidligpensjoneringen før 62 år. Ved 67 år har likevel omtrent 15 prosent gått av etter såralsdersreglene.

AFP-uttak benyttes hyppig etter fylte 62 år, og fram til fylte 67 år har nesten 25 prosent tatt ut AFP. Summen av uttak av uførepensjon, såralsder og AFP gjør at drøyt tre av fire 50-åringer ansatt i fylker og kommuner i 2015 kan forventes å ta ut pensjon før de er 67 år.

Fortsatt forskjeller mellom ulike yrkesgrupper

Om vi ser på de største yrkesgruppene innen KS' tariffområde, viser beregningene for 2015 at det særilig er ingeniører og teknikere og saksbehandlere som har høy forventet pensjoneringsalder, mens syke- og hjelpepleiere, førskolelærere, kontoransatte og renholdere har lav forventet pensjoneringsalder.

Samlet sett har forventet pensjoneringsalder for ansatte i kommuner og fylkeskommuner vært stabil fra 2002 til 2015. For sykepleiere og førskolelærere har imidlertid forventet pensjoneringsalder blitt noe redusert i den samme perioden. Ingeniører og teknikere, som har en relativt høy forventet pensjoneringsalder, på 63,5 år i 2015, hadde bare litt høyere forventet pensjoneringsalder i 2015 enn i 2002. Saksbehandlere, som også har en høy forventet pensjoneringsalder, rundt 62 år i 2015, har derimot opplevd en svak reduksjon.

Kontoransatte er likevel en av gruppene som har opplevd størst reduksjon i forventet pensjoneringsalder, fra over 61 år i 2002 til under 59 år i 2015. Hjemmehjelper og omsorgsarbeidere er en av gruppene som har hatt størst økning i forventet pensjoneringsalder, fra over 59 år i 2002 til nesten 62 år i 2015.

På grunn av endret datagrunnlag er det vanskelig å si noe helt sikkert om utviklingen blant ansatte i skolene, men det virker som det har vært en økning i forventet pensjoneringsalder for alle der. Adjunkter og lærere hadde lavest forventet pensjoneringsalder i 2015, på nesten 63 år. For lektorer var forventet pensjoneringsalder litt over 63 år, og høyest for skoleledere (rektorer, inspektører og ledere), med 64,7 år.

Redusert AFP-pensjonering

I kommunene og fylkeskommunene har andelen tidligpensjonerte sunket litt fra 2010 til 2015. Primært skyldes nedgangen redusert uførepensjonering, men det var også en litt mindre andel som tok ut AFP som 62–64-åringer i 2015 sammenlignet med 2010. Samtidig har det vært en liten økning i andelen som har tatt ut tjenestepensjon i henhold til såralsdersreglene. I skolesektoren har utviklingen fra 2010 til 2015 samlet sett vært den samme: andelen som tidligpensjonerte seg med uførepensjon og AFP ble redusert.

Redusert uførepensjonering

Jevnt over er det flere kvinner som mottar attføring eller uførepensjon enn menn. I kommunene ble omkring 1 til 2 prosent av alle menn i alderen 50–62 år uføre i 2015. Andelen ble litt redusert fra 2010. Blant kvinner i samme alder var det jevnt over en noe høyere andel som ble uførepensjonert enn blant menn. Også blant kvinner ble andelen litt redusert fra 2010 til 2015.

Også i fylkeskommunene er pensjoneringsmønsteret forskjellig mellom kvinner og menn, og også her er det kvinnene som har høyest uførerater, og det var i hovedsak blant kvinner at uføreratene ble redusert fra 3,1 prosent til 2,3 prosent.

Blant ansatte i skoleverket og i helseforetakene er det også en noe høyere andel kvinner enn menn som blir uføre, men der er andelen forholdsvis lik i 2010 og 2015 for både kvinner og menn.

Økt bruk av delpensjon

Blant ansatte i kommuner og fylkeskommuner har andelen som tar ut delvis pensjon økt betydelig fra 2002 til 2015. Andelen delvis uføre har økt fra omtrent en tredel tidlig i perioden til omtrent halvparten de senere årene. Blant ansatte i skolesektoren mottok over 90 prosent av uføre mottatt delpensjon i 2010, og det er en svak tendens til at andelen har økt i årene etterpå.

Uttak av del-AFP blant ansatte har i samme periode økt fra omkring 20 prosent tidlig i perioden til nesten 30 prosent de siste årene. Det er med andre ord relativt mange som velger en gradvis nedtrapping, det vil si kombinerer arbeid og pensjon innen kommunal og fylkeskommunal sektor. I skolesektoren var andelen AFP-pensjonister med delpensjon nesten 90 prosent i 2010, og har økt i årene etterpå. De siste tre årene var andelen over 98 prosent.

I de første årene etter 2002 var andelen som tok ut del-AFP i kommunene høyest blant menn, deretter var det en periode hvor andelen med del-AFP var høyest blant kvinner. I 2015 var likevel andelen lik for kvinner og menn i kommunene. Det har gjennom hele perioden vært omtrent en firedel av menn i fylkene som tar ut del-AFP, mens andelen delvis pensjonerte blant kvinner med AFP i fylkene økte fra omkring 20 prosent til over 30 prosent fra 2002 til 2015.

English summary

In this report the following subjects are covered:

1. A description of the early retirement pattern among employees within the KS' (The Norwegian Association of Local and Regional Authorities) collective wage agreement. This is done by means of estimating early retirement rates, which shows the proportion within a set of cohort who start to draw a pension in a given year. The early retirement rates are used to draw retirement curves, showing the age at which 50-year olds (in a given year) can be expected to start to draw a pension. The early retirement rates are also used to estimate expected retirement age, which summarize the age a cohort of 50-year olds are expected to start drawing a pension.
2. A description of the variability in the pattern of early retirement and of the types of pensions used (the contractual early retirement scheme AFP, disability pension and occupational pension with a special age limit. The latter includes the 85-year rule²) and the extent of partial retirement. In addition, we study variation by age, gender and occupational groups.
3. By means of a multivariate regression model we study the relationship between early retirement and various individual characteristics: age; gender; working hours and occupational groups.

The analyses are based on comprehensive registry data from the pension insurance providers within the KS wage agreement: Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for the years covering 2002-2005, 2007-2015 and Statens pensjonskasse (SPK) covering the years 2002, 2003, 2005, 2007-2015. The data from KLP includes employees in the health enterprises (excluding 2007-2009). The health authorities employ similar occupational groups that can be found in municipalities, including nursing assistants, nurses and doctors, thus some analyses of these groups are included.

² If you are an employee under the KS wage agreement, and have an occupational pension with a special age limit, you can retire prior to the age limit if your age plus the sum of years in the KS wage agreement adds up to at least 85.

Main results

When including all forms of early retirement – disability pension, the contractual early retirement scheme AFP and occupational pension with a special age limit (including the 85-year rule) – the expected retirement age in 2015 for a 50 year old employed in the municipalities was 60,6 years. For a 50 year old employed in the counties the expected retirement age was 61,2 years, whereas among employees in schools it was 63,1 years.

There have only been minor changes in expected retirement age from 2002 to 2015 within municipalities and counties. Among employees in schools the expected retirement age was higher in 2015 compared to 2002. However, this is in part due to changes in data collection routines in 2009. In comparison, the expected retirement age for the total population decreased over the same time period. However, the change in the total population is largely due to private sector employees combining early retirement pension uptake with continued work.³

Small changes in early retirement over time

Expected retirement age is calculated from retirement curves. The retirement curves show how retirement vary by age, and thus shows the age at which a cohort of 50 year old employees can be expected to start to draw a pension.

The early retirement curves for employees in municipalities are quite similar for 2002 and 2010. However, in 2015 the expected retirement age increased slightly. In 2015 one in four employees in municipalities were expected to be fully or partially retired by 62 years, increasing to about 75 percent by age 67. Among employees in counties the retirement rates were lower than in the municipalities: about one in five were expected to retire by 62 years and one in three was expected delay retirement until 67 years of age.

In health enterprises early retirement prior to 62 years had decreased slightly in 2015 (compared to 2002), whereas there was an increase in retirement rates for 67 year olds. Among school employees there has been a reduction in early retirement from 2002 to 2015, both prior to 62 years and beyond. In 2015 about 80 percent were fully or partially retired by 67 years, both in health enterprises and in schools.

³ This has been a possibility in the private sector following the pension reform in 2011. Hence, the expected retirement age (based on pension uptake) in the private sector (but not in the public sector) does not necessarily measure when employees withdraw from the labour market.

Women retire before men

There are substantial gender differences in early retirement. These differences vary by occupation, work place and sector.

In 2015 the largest gender differences were found among employees in counties, where the difference in expected retirement age was more than three years for a 50-year old, whereas in schools the difference in expected retirement age between men and women was about a year.

In health enterprises and in schools the gender differences has not changed very much from 2002 to 2015. In counties and municipalities the gender difference has increased, mostly because the expected retirement age among men has increased while there has been little change in expected retirement age among female employees.

Most early retirees are disabled

Among 50 year old employees in either municipalities or counties, about one in four are expected to be (fully or partially) disabled by 62 years of age, increasing to one in three by age 67 years.

The contractual early retirement scheme AFP is widely used after reaching 62 years, and when reaching 67 years about one in four has started to draw an AFP pension. At 67 years of age the total withdrawal of disability pension, AFP and occupational pension with a special age limit is expected to include three out of four 50 year olds employed in counties and municipalities in 2015.

Continued differences between occupational groups

Among the largest occupational groups within the KS collective wage agreement the highest expected retirement age in 2015 was found among engineers & technicians (63 years) and executive officers (62 years). Nurses, pre-school teachers, office workers and cleaners had an expected retirement age below 60 years.

For most occupational groups the expected retirement age has changed very little over the years. However, some occupational groups have experienced rather large changes. The expected retirement age among nursing assistants has increased the most; from 59 years in 2002 to almost 62 years in 2015. The largest decrease was among office workers, where the expected retirement age went from more than 61 years in 2002 to 59 years in 2015.

Less disability pension and contractual early retirement pension (AFP)

Early retirement among employees in counties and municipalities was somewhat reduced from 2010 to 2015. Most importantly this was caused by decreased disability

retirement, but the share of employees drawing a contractual early retirement (AFP) pension also decreased somewhat. At the same time, early retirement due to occupational pension with a special age limit increased from 2010 to 2015.

Over all, more women than men receive a disability pension. However, from 2010 to 2015 there was a reduction in disability both among women and men, but the gender difference was about the same.

Increased use of partial pension

In addition to a reduction in disability and contractual early retirement, there has been a substantial increase in partial retirement among employees in municipalities and counties from 2002 to 2015. About one third of disability pensioners were partially disabled early in the period, a share that increased to about half in the later years. Among school employees more than ninety percent were only partially disabled after 2010.

The share that drew partial contractual early retirement (AFP) has also increased from 20 to 30 percent among county and municipal employees from 2002 to 2015.

1 Innledning

Høsten 2001 signerte regjeringen og hovedorganisasjonene i arbeidslivet en intensjonsavtale for et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen). Avtalen hadde tre mål: redusere sykefraværet, inkludere flere personer med nedsatt funksjonsevne og øke yrkesaktiviteten etter fylte 50 år. Avtalen gjaldt for en begrenset periode, men har blitt underskrevet for nye perioder flere ganger, sist i mars 2014. De tre målene har vært opprettholdt gjennom disse årene. I den siste avtalen er et delmål at yrkesaktiviteten etter fylte 50 år skal forlenges med tolv måneder sammenlignet med yrkesaktiviteten i 2009 (IA-avtalen 2014).

Yrkesaktivitet etter fylte 50 år er et sentralt tema for denne rapporten, hvor vi skal undersøke tidligpensjoneringen blant arbeidstakere over 50 år innen KS' tariffområde i perioden 2002–2015. Denne rapporten er en oppfølging av tilsvarende studier gjennomført tidligere (bl.a. Midsundstad 2006; Hyggen 2007; Hermansen 2011; Nielsen 2014). Rapporten gir en detaljert beskrivelse av henholdsvis AFP-pensjoneringen, uførepensjoneringen og avgang ved særaldersgrense, herunder pensjonering i henhold til 85-årsregelen for arbeidstakere 50–67 år, etter hovedarbeidssted, kjønn og yrke. Rapporten inneholder følgende:

- En beskrivelse av tidligpensjoneringsmønsteret ved hjelp av tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver. Tidligpensjoneringsratene viser andelen som har blitt tidligpensjonert (helt eller delvis) på de ulike alderstrinnene av dem som var yrkesaktive ved inngangen til det aktuelle året, mens pensjoneringskurvene viser forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i et gitt år. Pensjoneringskurvene er beregnet på bakgrunn av faktiske avgangsrater for hvert alderstrinn fra 50 til 67 år. Kurven viser hvor mange i et gitt kull yrkesaktive 50-åringer som kan forventes å begynne å ta ut pensjon på hvert alderstrinn, om man forutsetter at deres pensjoneringsmønster tilsvarende tidligpensjoneringen hos 50–67-åringene et gitt år. Beregningene er utført på samme måte som ved beregning av forventet levealder.⁴

⁴ Beregningen av forventet pensjoneringsalder er parallell til den beregningsteknikken som anvendes innen demografien ved beregning av forventet levealder. Beregningene tar utgangspunkt i de aldersbestemte pensjoneringsratene som måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder for personer som fortsatt er i arbeid ved inngangen til et år. Trekk disse pensjoneringsratene fra 1, får man fortsettelsesraten. Denne raten er uttrykk for sannsynligheten for at personer ved et bestemt alderstrinn, som var yrkesaktive ved inngangen til året, fortsatt er yrkesaktive når året er omme. For hvert alderstrinn beregnes en slik fortsettelsesrate, og gjennom suksessivt å gange disse fortsettelsesratene med hverandre

- En beskrivelse av variasjonen i tidligpensjoneringsmønsteret (tidligpensjoneringsratene og pensjoneringskurvene) samt bruken av ulike pensjonsordninger (AFP, uførepensjon, særaldersgrensene og 85-årsregelen) over tid og mellom ulike sektorer, yrkesgrupper/stillingskategorier og etter kjønn og alder.
- En enkel analyse av sammenhengen mellom tidligpensjonering og et utvalg individuelle bakgrunnsvariabler – henholdsvis alder, kjønn, stillingsprosent, yrkeskategori og sektor – ved hjelp av multivariat regresjon.

1.1 Tidligpensjonsordningene i KS' tariffområde

For arbeidstakere innen KS' tariffområde er uførepensjon og avtalefestet pensjon (AFP) de to mulige tidligpensjonsordningene. I tillegg har man siden 1.1.2011 kunnet ta ut fleksibel alderspensjon fra folketrygden fra fylte 62 år, forutsatt at man oppfyller inntektskravet⁵. Men man kan da ikke samtidig ta ut AFP-pensjon, slik som i privat sektor. På den annen side kan man fritt kombinere arbeid og fleksibel alderspensjon uten avkorting av pensjon mot lønnsinntekten. Den årlige utbetalingen fra folketrygden fra fylte 67 år blir imidlertid lavere enn den ellers ville ha vært ved uttak av folketrygdens

får man fram en såkalt overlevelseskurve – her kalt pensjoneringskurve – som viser hvor stor andel av en kohort av 50-åringer som ikke har tatt ut pensjon (og ev. ikke vil være igjen i aktivt arbeid) ved ulike alderstrinn, forutsatt at medlemmene av kohorten over tid vil oppleve de samme pensjoneringsrater som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i det året man ser på. Pensjoneringskurven kan så i sin tur brukes som basis for beregning av en gjennomsnittlig (eller eventuelt median) forventet pensjoneringsalder for personer som var i aktivt arbeid ved inngangen til det året de fyller 50 år (Midtsundstad 2006).

I likhet med tidligere Fafo-notater (Enjolras & Pedersen 1997; Midtsundstad 1999, 2001, 2002 og 2006; Hyggen 2007; Hermansen 2011, Nielsen 2014) hvor denne beregningsteknikken har vært benyttet, må det også her understrekes at verken overlevelseskurvene eller de beregninger av en forventet pensjoneringsalder som kan utledes av pensjoneringskurvene, representerer en realistisk prognose av hvordan det vil gå med medlemmene av en bestemt fødselskohort. Men beregningene gir likevel både en relevant og konsis oppsummering av pensjoneringsmønstrene i et gitt år gjennom et tankeeksperiment: Hvis de aldersbestemte pensjoneringsratene som man finner i et gitt år, hadde vært stabile over tid, hvilke implikasjoner ville de hatt for det typiske pensjoneringstidspunktet til en kohort av 50-åringer? Forventet pensjoneringsalder er også et langt mer presist mål enn for eksempel gjennomsnittlig pensjoneringsalder (se for eksempel RTV 2002, 2004; Villund 2006).

⁵ Beregnet pensjon ved 67 år for enslige må være større enn minstepensjonen etter avkorting som følger av tidliguttaket. Begrunnelsen er at alle skal være sikret et minste inntektsnivå i alderdommen (Ot.prp. nr. 37 (2008-2009)). Selv om vilkårene ikke er oppfylt ved fylte 62 år, kan de være det fra f.eks. 63 eller 64 år, selv med uendret opptjening. Man kan også oppfylle kravet for uttak av delvis alderspensjon fra folketrygden, selv om man ikke oppfyller kravet for uttak av full pensjon.

alderspensjon før fylte 67 år, selv om noe av dette kompenseres ved økt opptjening om man fortsetter i arbeid.⁶

Uttak av AFP er i utgangspunktet frivillig og kan skje fra fylte 62 år. Pensjonsytelsen fra AFP for 62–64-åringene tilsvarer den pensjonen man ville fått fra folketrygden fra fylte 67 år. I tillegg får man utbetalt et årlig AFP-tillegg på 20 400 kroner. Samlet pensjon kan likevel ikke overstige 70 prosent av tidligere inntekt. Om arbeidsgiver godtar det, kan arbeidstakerne også velge å ta ut del-AFP fra fylte 62 år, forutsatt at de i utgangspunktet har minst 60 prosent stilling. Del-AFP gjør det mulig å kombinere for eksempel 60 prosent arbeid med 40 prosent AFP-pensjon, eller 80 prosent arbeid med 20 prosent pensjon, eventuelt andre kombinasjoner av arbeid og pensjon. Man kan likevel ikke ta ut full AFP-pensjon og jobbe ved siden av. Fra fylte 65 år tjenestepensjonsberegnes AFP. Dersom beregningen gir en høyere ytelse enn folketrygdberegnet AFP, utbetales denne. I praksis kan dermed offentlig ansatte få en ytelse tilsvarende tjenestepensjonen (inkl. folketrygdpensjonen) fra fylte 65 år. For arbeidstakere som jobber deltid og har en kortere opptjeningstid, blir det en forholdsmessig avkorting i AFP-pensjonen.

Uttak av uførepensjon stiller krav om medisinsk uførhet. Det kreves imidlertid ikke 50 prosent uførhet, slik som i folketrygden. Videre beregnes antall pensjonspoeng med utgangspunkt i mulige opptjeningsår fram til aldersgrensen på 70 år, og ikke 67 år, som i folketrygdens uførepensjonsordning og i AFP-ordningen. De kommuneansattes uførepensjon gir, som alderspensjonen, rett til en ytelse tilsvarende 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (pluss en kvart G).⁷ Uførepensjonen for offentlig ansatte er imidlertid vedtatt endret fra 2015 (Veland 2014), men reglene (beskrevet over) gjaldt for den perioden vi ser på.⁸

Foruten AFP og uførepensjon har en rekke kommunale yrkesgrupper i henhold til yrkets særaldersgrense rett til, og i mange tilfeller også plikt til, å gå av før fylte 67 år. Særaldersgrensene varierer mellom ulike yrkesgrupper, fra 60 år for branntjenestemenn til 65 år for blant annet sykepleiere (uten lederansvar), jordmødre, helsesøstre, fysioterapeuter, tannleger, vernepleiere, miljøarbeidere og miljøterapeuter, hjelpepleiere, barnepleiere, hjemmehjelpere, renholdere, sjåførere, feiere og enkelte grupper av fagarbeidere/arbeidere. De yrkesgruppene som har særaldersgrense, kan som følge av 85-årsregelen

⁶ Dersom folketrygden tas ut tidligere enn fylte 67 år, kompenseres ikke tjenestepensjonsordningen for pensjonstapet. Man er derfor ikke garantert 66 prosent av inntekten i samlet pensjon fra fylte 67 år ved 30 års opptjening i full stilling, slik regelen er for uttak fra fylte 67 år for dem som er født i 1958 eller tidligere.

⁷ G er folketrygdens grunnbeløp, som fra 1.5.2015 var 90 068 kroner.

⁸ Den nye uføreordningen i tjenestepensjonen i offentlig sektor er en nettoordning, hvor ytelsen kommer i tillegg til uføretrygden fra folketrygden. Uføreytelsen beregnes som 3 prosent av pensjonsgrunnlaget for inntekter opp til 6 G og 69 prosent av inntekter mellom 6 og 12 G. I tillegg ytes et nominelt tillegg på 0,25 G (men maksimalt 6 prosent av inntekten). Avkorting av uførepensjonen ved arbeidsinntekt følger de samme reglene som i folketrygden (Veland 2014).

også velge å gå av inntil tre år før stillingens aldersgrense. Dette forutsetter imidlertid at summen av alder og antall opptjeningsår utgjør 85 år eller mer.

På tross av at alle kommunalt ansatte har de samme pensjonsrettighetene, har kommunene valgt å sikre pensjonsforpliktelsene hos ulike pensjonsleverandører. De fleste kommunalt ansatte er forsikret i KLP. I alt var 377 av 428 kommuner, 16 av 19 fylkeskommuner og en rekke bedrifter forsikret i KLP per 1.1.2014. Alle lærere er imidlertid forsikret i Statens pensjonskasse (SPK). En del kommuner har også sine egne pensjonskasser. Per 1.1.2016 var det 24 kommunale pensjonskasser.⁹

1.2 Data

Hovedbeskrivelsen av avgangsmønsteret og bruken av AFP blant ansatte i KS' tariffområde baserer seg på registerdata fra henholdsvis KLP og SPK. Dataene fra KLP er for årene 2002–2015 og fra SPK (for lærerne) for 2002–2005 og 2007–2015. Dataene omfatter alle aktive medlemmer i ordningen fra 50 år til og med 70 år ved utgangen av alle de aktuelle årene.

For alle registrerte medlemmer inneholder disse dataene blant annet informasjon om

- hvorvidt vedkommende ble pensjonert i løpet av den tidsperioden dataene omfatter (dvs. det aktuelle året)
- tidspunkt for pensjonering det aktuelle året (dd.mm.aa)
- hvilke pensjonsordninger vedkommende benyttet (AFP, uførepensjon, alderspensjon eller 85-årsregelen)
- pensjonsgrad (prosentandel)
- alder
- kjønn
- stillingskode¹⁰
- stillingsprosent
- type virksomhet (kommunal, fylkeskommunal, helseforetak og bedrifter)

⁹ Tall fra http://www.pensjonskasser.no/Om_Foreningen.aspx?ID_name=Medlemmer&Page=0

¹⁰ Informasjon om stillingskode mangler i helseforetakene. For personer som tar ut full pensjon, benyttes stillingskode ved utgangen av foregående år.

Sammenlignet med tidligere rapporter er datagrunnlaget i denne rapporten likevel noe endret. Som en del av pensjonsreformen har det, som nevnt, fra januar 2011 vært mulig å ta ut fleksibel alderspensjon fra folketrygden, gitt tilstrekkelig opptjening. KLP og SPK har imidlertid ikke informasjon om hvem som eventuelt har valgt å ta ut fleksibel alderspensjon, og har derfor ikke kunnet levere slike data til Fafo. Dette fører til at tidligpensjonsratene vi beregner (det vil si andelen som tar ut pensjon), kan undervurderes noe. En studie av hvem som tok ut fleksibel alderspensjon i 2011, viste imidlertid at offentlig ansatte i svært liten grad tok i bruk denne muligheten (Dahl 2011). I tillegg har kvinner, som dominerer i kommunal sektor, langt lavere sannsynlighet for å ta ut fleksibel alderspensjon, da relativt få kvinner oppfyller vilkårene for uttak. Selv om manglende informasjon om uttak av fleksibel alderspensjon bidrar til at våre beregnede uttaksrater fra 2011 undervurderer pensjonsuttaket noe, tilsier Dahls funn at det trolig ikke har så stor betydning for de resultatene vi presenterer for kommunal sektor.¹¹ I tillegg er det slik at mange av dem som velger å ta ut fleksibel alderspensjon, fortsetter i arbeid og da som oftest på heltid. De fleste av dem vil derfor fortsatt være i arbeid, selv om de har tatt ut pensjon. Tall over andelen kommunalt og fylkeskommunalt ansatte som tar ut fleksibel alderspensjon tidlig, sier oss dermed lite om tidligavgangen fra kommunal og fylkeskommunal sektor.

SPK har også gjennomført en revisjon av sine dataregistre. Datagrunnlaget fra SPK er dermed ikke det samme som i tidligere rapporteringer. For å få et innblikk i hvilke konsekvenser endringene har for våre tidsserier, ble 2009-dataene, benyttet av Hermansen (2011), sammenlignet med 2009-dataene basert på de nye og endrede registerdataene fra SPK. Sammenligningen viser at antallet personer som er registrert som pensjonert før 67 år, er redusert i det nye datasettet, og at forventet pensjoneringsalder beregnet med utgangspunkt i de nye dataene, samlet sett, øker med nesten ett år når man sammenligner «gamle» 2009-data med «nye» 2009-data. Det er dermed et tydelig brudd i vår tidsserie fra 2009 til 2010 for skolesektoren i de publiserte tabellene og figurene, et brudd som primært skyldes SPKs omlegging av sine registre og dermed et endret datagrunnlag. Dette bruddet i tidsseriene er kommentert der det er relevant.

¹¹ Nyere analyser av yrkesaktivitet blant pensjonister finner også at ansatte i privat sektor «i mye større grad kombinerer arbeid med pensjon» sammenlignet med ansatte i stat og kommune (Nordby & Næsheim 2016) For analyser av AFP-pensjonister, se også Midtsundstad & Nielsen (2014).

1.3 Organiseringen av rapporten

I kapittel 2 beskrives utviklingen i pensjoneringsmønsteret innen KS' tariffområde i perioden 2002 til 2015. Kapittelet gir en oversikt over endringene i pensjoneringsratene, variasjonen i pensjoneringsmønster generelt innenfor kommuner og fylkeskommuner fra 2002 til 2015. I kapittel 3 beskrives forskjellene i tidligpensjoneringsmønster etter fylte 50 år mellom et mindre utvalg yrkesgrupper/stillingskoder og mellom menn og kvinner. Hvilke pensjonsordninger som benyttes for de ulike gruppene forsikrede ved ulike aldre, viser vi i kapittel 4. I dette kapittelet beskrives uttak av ulike pensjonsordninger og utbredelse av hel- og delpensjon blant forsikrede i både KLP og SPK. I det avsluttende kapittelet er det ved hjelp av logistisk regresjonsanalyse beskrevet hvordan faktorer som alder, kjønn, yrkeskategori, deltid og type virksomhet påvirker sannsynligheten for å gå av med henholdsvis avtalefestet pensjon og uførepensjon. I vedleggene gjengis oversiktstabeller som inneholder en mer detaljert beskrivelse av utvalget.

2 Tidligpensjonering i KS' tariffområde

Vi skal i dette kapitlet kaste lys over utviklingen i pensjoneringsmønsteret innen KS' tariffområde i perioden 2002 til 2015. Utviklingen i perioden 2002 til 2012 er tidligere beskrevet i større detalj i Midtsundstad (2006), Hyggen (2007), Hermansen (2011) og Nielsen (2014). I det følgende videreføres disse analysene for perioden 2013 til og med 2015. Utviklingen over perioden som helhet vil beskrives, men med spesiell vekt på utviklingen i perioden 2013 til og med 2015. Kapitlet gir en oversikt over endringene i forventet pensjoneringsalder, variasjonen i pensjoneringsmønster generelt innenfor kommuner og fylkeskommuner i perioden 2002–2015. Videre vil vi vise forskjeller og likheter i pensjoneringsmønster mellom menn og kvinner i de ulike sektorene.

2.1 Forventet pensjoneringsalder 2002–2015

Forventet pensjoneringsalder

Beregningen av forventet pensjoneringsalder er parallell til den beregningsteknikken som anvendes innen demografien ved beregning av forventet levealder. Beregningene tar utgangspunkt i de aldersbestemte pensjoneringsratene som måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder for personer som fortsatt er i arbeid ved inngangen til et år. Beregningene gir en relevant og konsis oppsummering av pensjoneringsmønstrene i et gitt år gjennom et tankeeksperiment: Hvis de aldersbestemte pensjoneringsratene som man finner i et gitt år, hadde vært stabile over tid, hvilke implikasjoner ville de hatt for det typiske pensjoneringstidspunktet til en kohort av 50-åring? Denne måten å regne ut forventet pensjoneringsalder på står i kontrast til tidligere offentlige mål på gjennomsnittlig pensjoneringsalder og bygger blant annet på en kritikk formulert av Enjolras og Pedersen (1997). Hovedpoengene i deres kritikk var at den tidligere brukte metoden ofte ikke fanget opp alle alternative ordninger for tidlig yrkesavgang som finnes tilgjengelig. Videre er det slik at en enkel beregning av pensjoneringsalder også trekker inn dem som blir uførepensjonert i ung alder. Metoden er svært følsom for alderssammensetningen i befolkningen og gir helt villedende utslag ved større endringer i avgangsmønstrene og er lite anvendelig for analytiske formål, siden målet vanskelig kan brytes ned på sektorer og næringsgrener (Enjolras & Pedersen 1997:7). Løsningen var en alternativ beregningsmåte, der man for hvert

alderstrinn eller årgang av ansatte over en viss alder (her: 50 år) beregner avgangsrater for det aktuelle året. Det vil si at man finner antall personer som gikk av i dette året, og deler på antall personer i årgangen som var i jobb ved inngangen til året. På basis av disse avgangsratene beregnes koordinatene til pensjoneringskurven for en hypotetisk fødselskohort av kommunalt ansatte som er i jobb ved fylte 50. Denne kan brukes til å beregne det typisk forventede avgangstidspunktet for en yrkesaktiv 50-åring.

Tabell 2.1 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring for årene 2002 til og med 2015. Omfatter all tidligpensjonering fram til fylte 67 år: uførepensjonering, AFP-pensjonering, særaldersgrense og 85-årsregel.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kommunene	60,4	60,9	60,8	61,0	60,8	60,9	60,9	61,0	60,0	60,6	60,4	60,8	61,2	60,6
Fylkeskommunene	61,5	61,6	61,0	61,2	60,7	61,3	61,6	61,2	60,6	61,6	61,6	61,9	61,5	61,2
Skolesektoren	60,3	60,9	-	60,4	61,1	61,2	61,1	61,5	62,4	62,8	62,5	62,7	63,0	63,1
Helseforetakene	61,0	61,5	61,0	60,9	60,8	-	-	60,6	60,7	60,9	61,5	61,1	61,2	61,0
Hele befolkningen*	63,5	63,3	63,8	64,0	64,1	64,2	64,1	63,9	63,7	62,3	62,7	63,0	62,6	62,8

*Kilde: NAV (Haga 2013; Haga & Lien 2016)

** Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. Tallene for 2010-2015 er derfor ikke sammenlignbare med tidligere år.

Forventet pensjoneringsalder har variert noe i årene fra 2002 til 2015 (tabell 2.1). I kommunene økte forventet pensjoneringsalder for en 50-åring fra 60,4 år i 2002 opp til 61 år i 2005, deretter lå den litt lavere før den kom opp til 61 år igjen i 2009. De neste årene var forventet pensjoneringsalder igjen noe lavere, men etter 2012 var den på et noe høyere nivå enn i 2002.

I fylkeskommunene har forventet pensjoneringsalder ligget noe over forventet pensjoneringsalder i kommunen gjennom nesten hele perioden. Hovedinntrykket er at forventet pensjoneringsalder for en 50-åring ansatt i fylkeskommunen har vært forholdsvis stabil gjennom perioden. Høyest forventet pensjoneringsalder var 61,9 år i 2013.

Blant lærerne i skolesektoren har det vært en økning i forventet pensjoneringsalder gjennom perioden. Økningen fra 2009 til 2010 skyldes imidlertid en omlegging i statistikkgrunnlaget hos SPK. Forventet pensjoneringsalder i 2009 basert på nye data er 62,4 år (ikke vist). Selv om vi tar hensyn til dette, økte forventet pensjoneringsalder blant lærerne etter 2010 og har holdt seg høyt fram til 2015.

I helseforetakene har forventet pensjoneringsalder vært stabil. I tabell 2.1 har vi også tatt med tilsvarende tall for hele befolkningen. Disse er ikke helt sammenlignbare¹², men vi ser at ansatte i KS' tariffområde har blitt likere hele befolkningen gjennom perioden. Forventet pensjoneringsalder i hele befolkningen var høyest i perioden 2005–2008 og har deretter gått noe ned.

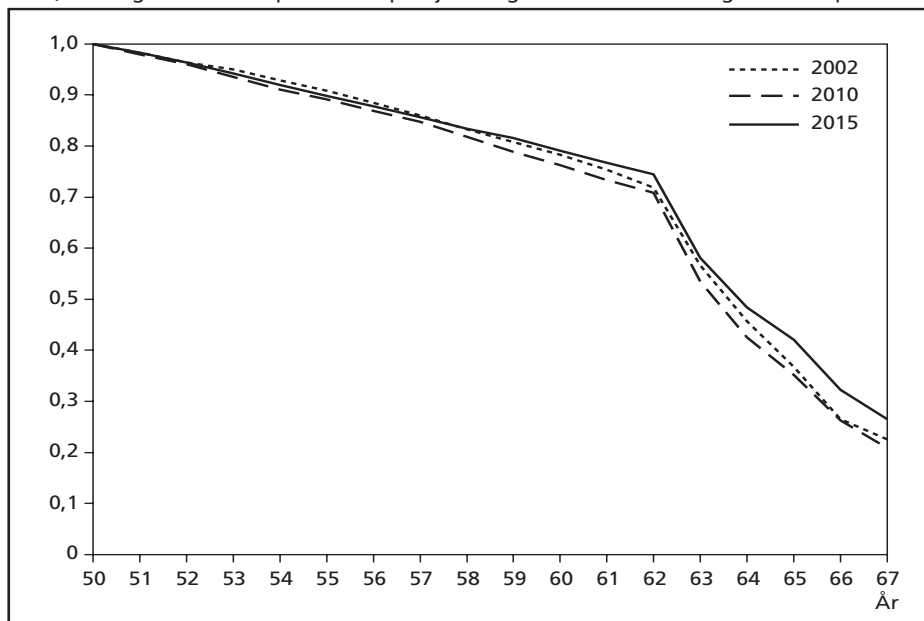
Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

I dette kapittelet undersøkes tidligpensjoneringsrater for de enkelte årene det foreligger data, og det framstilles pensjoneringskurver basert på de observerte pensjoneringsmønstrene. Beregningene av pensjoneringskurvene som framstilles i dette kapittelet, tar utgangspunkt i de aldersbestemte pensjoneringsratene. De aldersbestemte pensjoneringsratene måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder, gitt at personen fortsatt er i arbeid ved inngangen til det aktuelle året. Ved å trekke denne raten fra 1 finner man fortsettelsesraten. Denne raten er et uttrykk for sannsynligheten for at personer ved et bestemt alderstrinn som var yrkesaktive ved inngangen til året, fortsatt er yrkesaktive ved årets slutt. For hvert alderstrinn beregnes en slik fortsettelsesrate. Videre multipliseres disse suksessivt med hverandre. Resultatet av disse beregningene gir en såkalt overlevelseskurve eller pensjoneringskurve. Pensjoneringskurven viser hvor stor andel av en kohort 50-åringer som fortsatt vil være i aktivt lønnet arbeid ved ulike alderstrinn, forutsatt at medlemmene av kohorten over tid vil ha de samme pensjoneringsrater som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i et bestemt år.

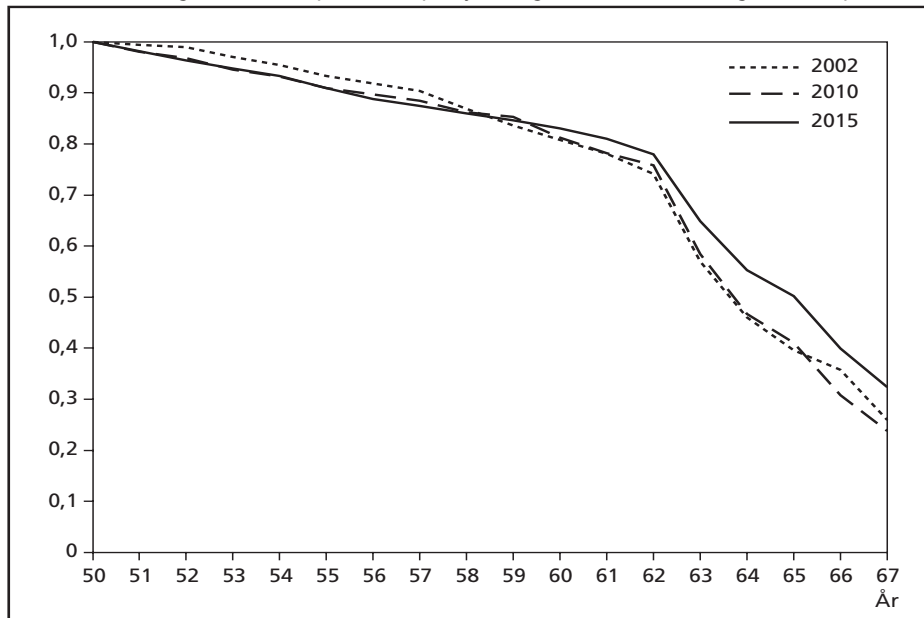
Slik det framkommer av pensjoneringskurvene for kommunene (minus skolesektoren) for 2015 (figur 2.1), ville omtrent én av fire av de yrkesaktive 50-åringene dette året være helt eller delvis pensjonert som 62-åringer, og omtrent én av fire yrkesaktive 50-åringer ville stå i jobb fram til fylte 67 år. Pensjoneringskurven for 2015 er i hovedsak lik kurvene for 2002 og 2010.

¹² Mens vi ser på pensjonering innen 67 år, gjelder NAVs tall for pensjonering fram til 70 år. NAVs tall inkluderer ikke dem som har særaldersgrenser, mens det gjør våre tall (cf Haga 2013). Begge disse forholdene bidrar til at NAVs forventede pensjoneringsalder blir høyere enn de tallene som er beregnet her. Tallene for hele befolkningen sank fra 2010 til 2011, dette skyldes i hovedsak økt pensjonsuttak kombinert med yrkesaktivitet blant ansatte i privat sektor (Nordby & Næsheim 2016)

Figur 2.1 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringere i kommunene (minus skolene) i hhv. 2002, 2010 og 2015. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år.

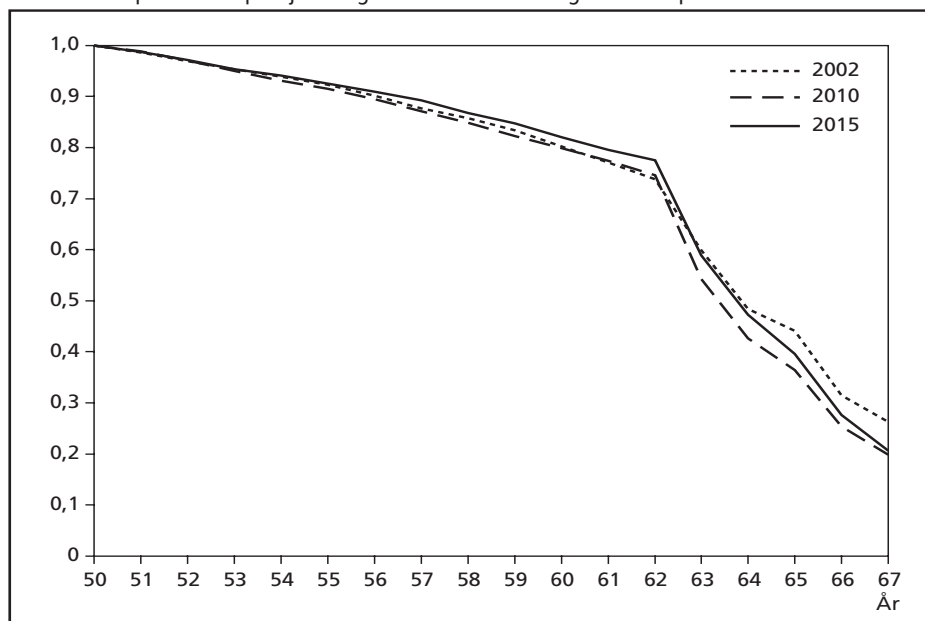

Figur 2.2 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringere i fylkeskommunene (minus skolene) i hhv. 2002, 2010 og 2015. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år.

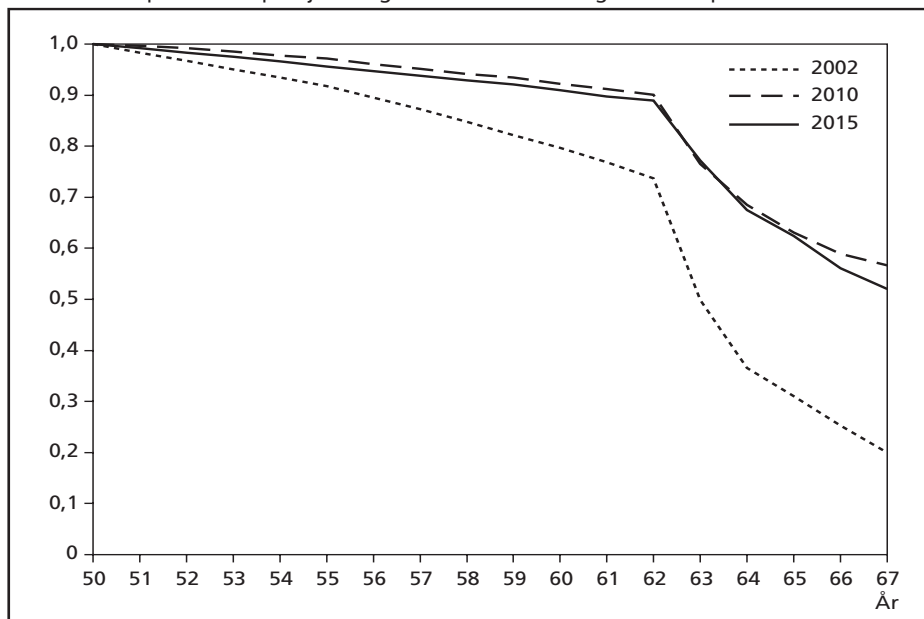
Innen fylkeskommunene (minus skolene) (figur 2.2) er det ingen klare endringer i tidligpensjonering for dem mellom 50 og 62 år når 2015 sammenlignes med 2002 og 2010. Det er en svak tendens til at tidligpensjonsratene var noe høyere fra 60 til 62 år i 2015 sammenlignet med 2002 og 2010. Blant arbeidstakere i fylkene i alderen 62 til 67 år ser vi at tidligpensjoneringen utsettes litt i 2015, og at andelen som kan forventes å stå i jobb ved 67 år, er noe høyere i den siste kohorten.

Figur 2.3 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringere i helseforetakene i hhv. 2002, 2010 og 2015. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år.

I helseforetakene var det en svak reduksjon i tidligpensjoneringen før 62 år fra 2002 til 2015 (figur 2.3), mens den forventede andelen i jobb ved 67 år var lavere i 2010 og 2015 enn i 2002. I 2015 var forventet tidligpensjonering før 62 år som i 2006 og etter 62 år som i 2002.

Figur 2.4 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringere i skolesektoren i hhv. 2002, 2010 og 2015*. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år.

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. Tallene er derfor ikke sammenlignbare med tidligere år.

I skolene (figur 2.4) var det tilsynelatende en kraftig reduksjon i tidligpensjonering fra 2002 til 2010. Det meste av denne reduksjonen skyldes imidlertid omlegging i datagrunnlaget hos SPK. I 2010 og 2015 var andelen som ble tidligpensjonert, forholdsvis lik. Dette kan bety at trenden med avtakende tidligpensjonering i skolene beskrevet av Hermansen (2011) har avtatt. I 2015 var det en liten økning i tidligpensjoneringen blant de aller eldste. I 2002 sto omtrent hver femte arbeidstaker fortsatt i arbeid i skolesektoren ved fylte 67, i 2010 gjaldt dette nesten annenhver arbeidstaker (som nevnt skyldes noe av forskjellen omlegging i datagrunnlaget).

2.2 Forskjeller mellom menn og kvinner

Forventet pensjoneringsalder

Det er relativt betydelige forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom menn og kvinner i alle sektorene innenfor KS' tariffområde (jf. tabell 2.2). Kvinner har gjennomgående en lavere forventet pensjoneringsalder enn menn. I kommunene (minus skolene) utgjør forskjellen i forventet pensjoneringsalder mellom menn og kvinner i 2015 mer enn to år. Forskjellene mellom menns og kvinners forventede pensjoneringsalder har økt noe gjennom perioden.

Det er også tydelige forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom kvinner og menn i fylkene, og forskjellene har økt de siste årene. I 2015 var forventet pensjoneringsalder for en kvinnelig 50-åring i fylkene 60,2 år, mens menn lå omtrent tre år over, med en forventet pensjoneringsalder på 63,4 år.

Det er viktig å understreke at fylkeskommunene sysselsetter relativt få personer, og de små gruppene kan gi mer eller mindre tilfeldige utslag på denne formen for analyser avhengig av antallet som pensjoneres det enkelte år. På tross av dette forbeholdet virker det rimelig å ta den relative stabiliteten i kjønnsforskjeller over tid til inntekt for analysens pålitelighet. Menn og kvinner innehar i stor grad svært ulike yrker, noe som trolig er en viktig forklaringsfaktor når det kommer til forskjellene i forventet pensjoneringsalder.

Tabell 2.2 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i perioden 2002, 2005, 2007, 2009-2015. Omfatter all tidligpensjonering fram til fylte 67 år: uførepensjon, AFP, særalder og 85-årsregel. Etter kjønn.

		2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kommunene	Menn	61,8	61,5	62,1	62,1	62,4	61,1	62,2	62,3	62,4	62,9	62,4
	Kvinner	60,0	60,9	60,7	60,7	60,7	59,7	60,2	60,0	60,4	60,8	60,2
Fylkene	Menn	62,4	61,2	63,2	62,6	62,5	61,3	63,3	62,5	63,4	63,3	63,4
	Kvinner	61,0	61,2	60,6	61,3	60,8	60,3	61,0	61,1	61,2	60,8	60,2
Skolene**	Menn	60,1	61,0	61,6	62,1	61,9	63,1	63,6	63,2	64,0	63,8	63,8
	Kvinner	59,6	60,0	60,9	60,6	61,4	62,2	62,4	62,2	62,0	62,5	62,7
Helseforetakene	Menn	62,2	61,9	-	-	-	62,4	63,1	62,9	63,2	63,3	63,0
	Kvinner	60,6	60,5	-	-	-	60,3	60,3	61,1	60,6	60,6	60,5
Befolkningen*	Menn	63,7	64,3	64,6	64,5	64,3	63,9	62,3	62,5	62,8	62,6	62,7
	Kvinner	63,3	63,8	63,9	63,7	63,6	63,4	62,5	62,9	63,2	62,7	62,9

* Kilde: NAV (Haga 2013; Haga & Lien 2016)

** Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. Tallene er derfor ikke sammenlignbare med tidligere år.

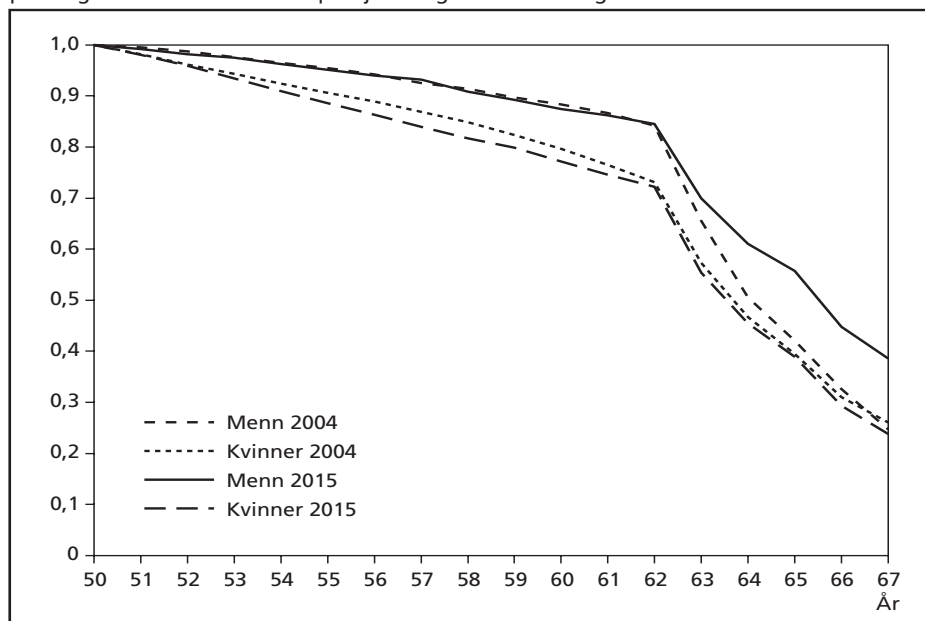
Innenfor skolevesenet kunne kvinner forventes å pensjoneres cirka et år før sine mannlige kolleger i 2015. I 2002 var forskjellene i forventet pensjoneringsalder innenfor skolesektoren omtrent et halvt år. Det har altså ikke vært svært store endring i ulikhetene i forventet pensjoneringsalder i 2015 sammenlignet med 2002, men mannlige lærere har økt sin forventede pensjoneringsalder noe mer enn sine kvinnelige kolleger. Som tidligere nevnt skyldes mye av økningen i forventet pensjoneringsalder fra 2009 til 2010 en omlegging i statistikkgrunnlaget. I helseforetakene er kjønnsforskjellene store og har vært det gjennom hele perioden.

Det er verdt å merke seg at kjønnsforskjellene i hele befolkningen stort sett har vært lavere enn i kommunal sektor i samme periode.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

Slik det har framkommet av analysene, er det betydelige forskjeller i menns og kvinners gjennomsnittlige forventede pensjoneringsalder. I det følgende benyttes pensjoneringskurver for å i større detalj undersøke eventuelle forskjeller i menns og kvinners forventede pensjoneringsmønster.

Figur 2.5 Pensjoneringskurver som viser forventet pensjonering for 50-årige menn og kvinner i hhv. 2004 og 2015 i kommuner (minus skolene) som var forsikret i KLP. Kurvene er beregnet på bakgrunn av tall for faktisk pensjonering for 50–67-åringene i samme tidsrom.

Dersom man forutsetter at en 50-åring har samme avgangsmønster som man kan observere for 50–67-åringene et gitt år, undersøkes altså pensjoneringskurvene for å få et bilde av mulige ulikheter i forventet pensjoneringsmønster mellom menn og kvinner. Fylte 62 år er et viktig skille å ta hensyn til når pensjoneringskurvene studeres. Fra fylte 62 år har mange rett til å gå av med AFP, og de med særaldersgrense på 65 år kan ta ut tjenstepensjon i henhold til 85-årsregelen, forutsatt at de har tilstrekkelig lang tjenestetid.

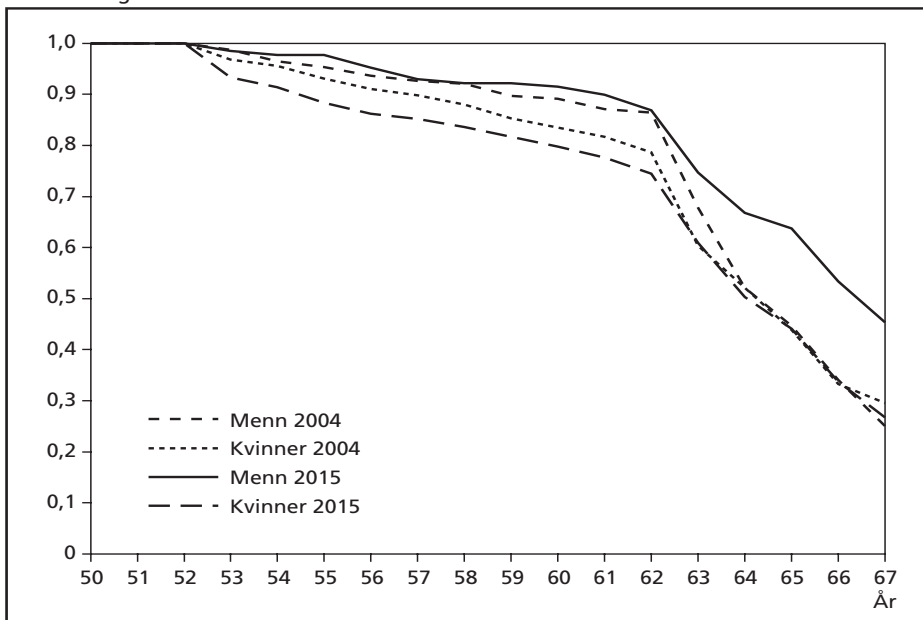
Blant de sektorene som her undersøkes, viser resultatene at menn i større grad enn kvinner jobber til de har rett til AFP. Dette er også tilfellet innenfor kommunesektoren (minus skolene) (jf. figur 2.5). Den forventede andelen pensjonerte ved 62 år av dem som var yrkesaktive som 50-åring, var i 2015 15 prosent for menn og 28 prosent for kvinner. For kvinner har det ikke vært noen klar endring i andelen pensjonerte fra 2004 til 2015 fram til fylte 67 år. I både 2004 og 2015 kunne man forvente at omtrent hver fjerde kvinnelige ansatte som var yrkesaktiv som 50-åring, fortsatt sto i jobb ved fylte 67 år. Vi ser likevel at det er en svak tendens til økt tidligpensjonering fra 50 år fram til 62 år. Når det gjelder mannlige ansatte, har de opplevd en litt annen utvikling enn kvinnelige ansatte. Etter 62 år har det imidlertid for de mannlige ansatte vært en nedgang i tidligpensjoneringen i 2015 sammenlignet med i 2004. Kjønnforskjellen i 2015 opprettholdes etter fylte 62 år. Omtrent 24 prosent av de kvinnelige sysselsatte i kommunene som var yrkesaktive som 50-åring, kunne forventes fortsatt å stå i arbeid ved fylte 67 år. Til sammenligning kunne man forvente at 38 prosent av mennene ville stå i arbeid ved fylte 67 år i 2015.

Innenfor fylkeskommunene (minus skolene) (jf. figur 2.6) er kjønnforskjellene i pensjoneringsmønster i 2015 omtrent som i kommunene. I 2015 kunne man forvente at 24 prosent av kvinnene som var i arbeid ved fylte 50 år, var pensjonert ved fylte 62 år, mens dette gjaldt 13 prosent av mennene. I 2004 var kjønnforskjellene ganske små for alle aldersgruppene, mens de er langt tydeligere i 2015, særlig blant de eldste.

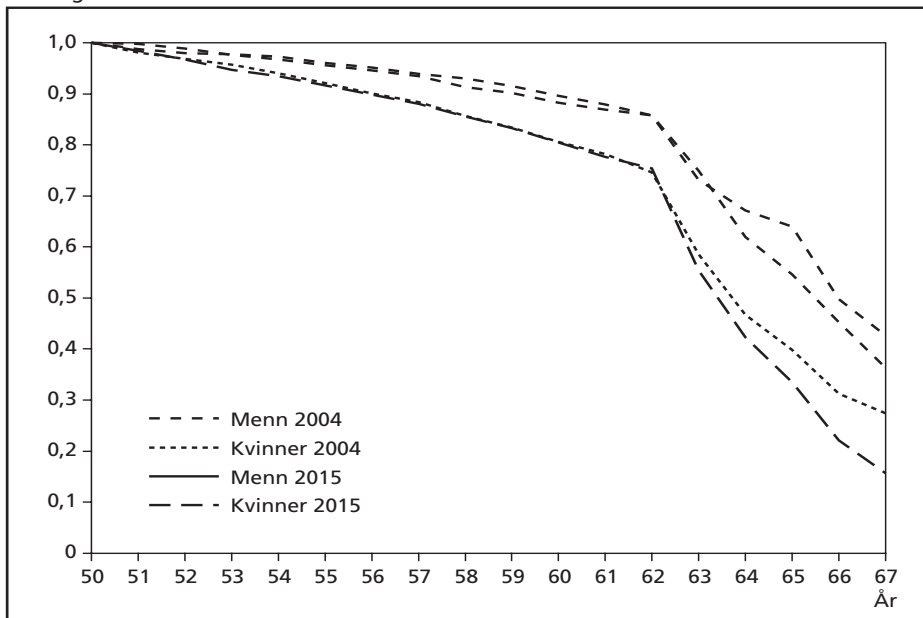
I helsesektoren var kjønnforskjellene i andelen som var forventet å pensjonere seg før 62 år, ganske lik i 2004 og 2015, mens kjønnforskjellene i andelen som var forventet å stå i jobb fram til 67 år, økte (jf. figur 2.7). Andelen menn som pensjoneres etter 62 år, har blitt redusert, mens andelen kvinner har økt.

I skolesektoren kunne man i 2015 forvente at 13 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene som var i arbeid som 50-åring, var pensjonert ved fylte 62 år (jf. figur 2.8). For både menn og kvinner har det vært en reduksjon i pensjoneringen både før og etter fylte 62 år fra 2003 til 2015, og forskjellene mellom kvinner og menn er noe redusert før fylte 62 år. Noe av reduksjonen må, som tidligere nevnt, tilskrives en omlegging av tallgrunnlaget hos SPK (jf. tabell 2.1 og 2.2).

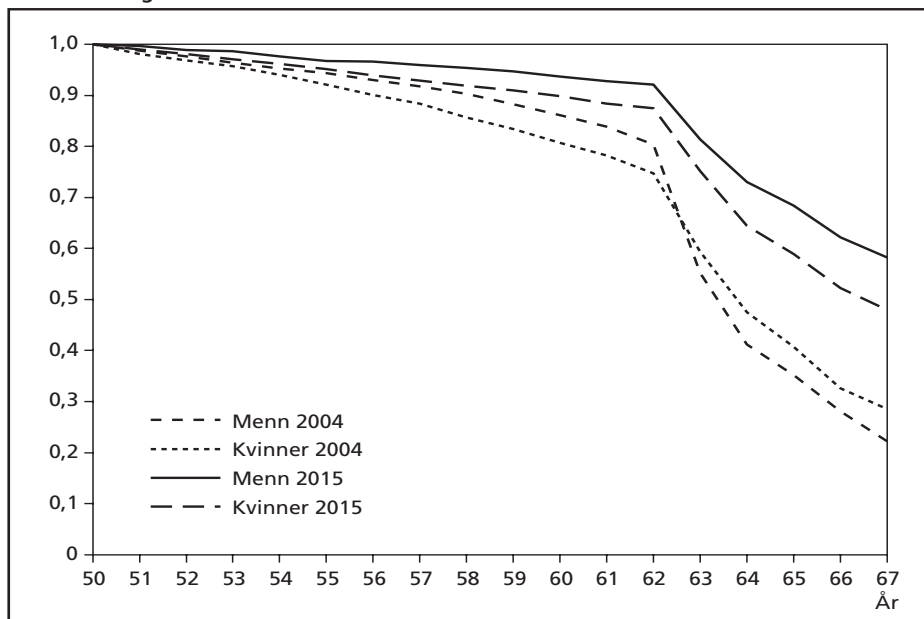
Figur 2.6 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i fylkeskommunene (forsikret i KLP) i hhv. 2004 og 2015.

Figur 2.7 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i helseforetakene (forsikret i KLP) i hhv. 2004 og 2015.

Figur 2.8 Pensjoneringskurver for henholdsvis menn og kvinner i skolesektoren (SPK-området) i hhv. 2003 og 2015*

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. Tallene er derfor ikke sammenlignbare med tidligere år.

2.3 Betydningen av ulike pensjonstyper for forventet pensjoneringsalder

Vi har så langt sett på den samlede betydningen av all tidligpensjonering for forventet pensjoneringsalder. I det følgende skal vi se på den relative betydningen av de ulike pensjonstypene for forventet pensjoneringsalder for en 50-åring ansatt i fylkeskommune eller kommune i 2015.

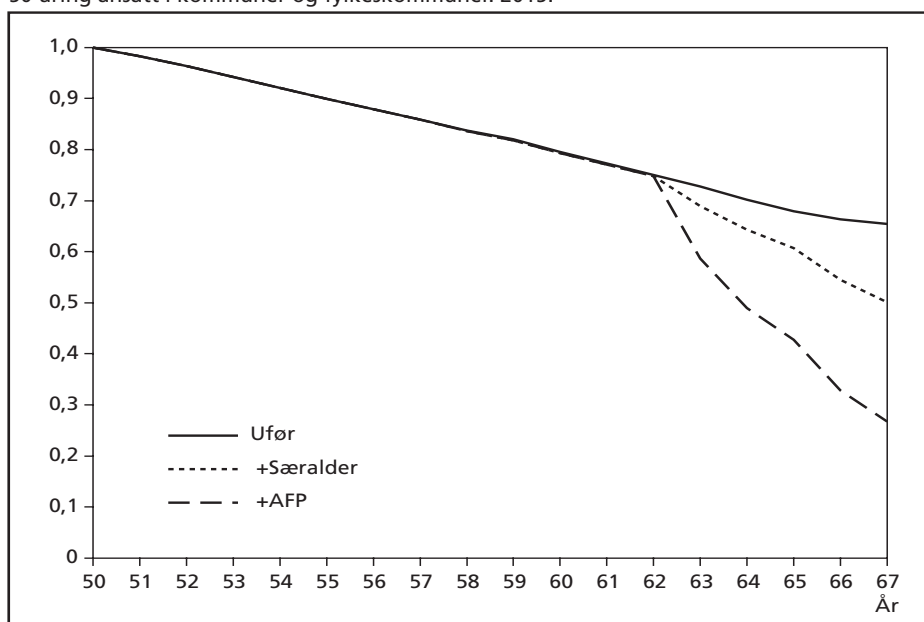
Fram til 62 års alder er det i hovedsak uførepensjonering som bidrar til å redusere forventet pensjoneringsalder (figur 2.9). Riktignok begynner de første å ta ut pensjon basert på særaldersregler fra 57 år, men disse påvirker i liten grad tidligpensjoneringsratene før fylte 62 år. Etter 62 år ser vi at uførepensjon fortsatt er en viktig årsak til tidligpensjonering, men betydningen ser ut til å avta litt mot 67 år. Uten særalder og uttak av AFP, og forutsatt null substitusjonseffekt mellom ordningene, ville mer enn seks av ti fortsatt stå i arbeid til 67 år.

Fra 62 år ser vi at uttak etter særaldersreglene bidrar til økt tidligpensjonering. Andelen som går av etter særaldersreglene, øker med alderen, og ved 67 år har 15 prosent gått

av på denne ordningen. Dersom ingen tok ut AFP, og dette ikke medførte økt bruk av andre ordninger, ville omtrent 45 prosent av 50-åringene stå i jobb fram til fylte 67 år.

Uttak av AFP brukes imidlertid ganske hyppig og er den viktigste forklaringen på økt tidligpensjonering etter 62 år. AFP-uttak reduserer andelen som kan forventes å stå i jobb fram til 67 år, med 25 prosentpoeng. Summen av uttak av uførepensjon, særalder og AFP gjør at tre av fire 50-åringers ansatt i fylker og kommuner i 2015 kan forventes å ta ut pensjon innen de passerer 67 år.

Figur 2.9 Relativ betydning av ulike pensjonstyper for forventet pensjoneringsalder for en 50-åring ansatt i kommuner og fylkeskommuner. 2015.

3 Forskjeller mellom ulike yrkesgrupper

Tidligere forskning viser at utdanningsnivå og type yrke har stor betydning for avgangsmønsteret: De med høyere utdanning går senere av med pensjon enn de med lavere utdanning. De som jobber i et tradisjonelt arbeideryrke, forlater arbeidslivet tidligere enn de som er akademiker-/høyskoleutdannet eller har en ledende stilling (se bl.a. Midtsundstad 1999, 2001, 2002a, 2002b, 2005a, 2005b og 2006). I det følgende redegjøres det for variasjoner i pensjoneringsmønster mellom et utvalg ulike yrkesgrupper ved hjelp av forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver (se definisjon under kapittel 2.1).

I dette kapitlet beskrives tidligpensjoneringen i de største yrkesgruppene innen helserelaterte yrker, omsorgsrelaterte yrker, blant teknisk personell, blant administrativt ansatte på ulike nivåer og blant ansatte innen skolesektoren. På tross av at det er interessant, er ikke alle yrkene skilt etter arbeidssted, på grunn av for få ansatte i enkelte av undergruppene. Kapitlet er inndelt slik at yrker med ansatte som har relativt lik utdanningslengde, like arbeidsoppgaver eller likt arbeidssted, finnes i samme avsnitt.

I første del beskrives avgangsmønsteret i helserelaterte yrker. Dette avsnittet inneholder analyser av leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere. I påfølgende del beskrives avgangsmønsteret i omsorgsrelaterte yrker. Avsnittet inneholder analyser av hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere, renholdere, sosionomer, barnevernspedagoger og førskolelærere. Videre beskrives avgangsmønsteret til teknisk personell, som i denne rapporten består av ingeniører, teknikere, fagarbeidere og sjåførere. I det siste avsnittet i dette kapitlet beskrives avgangsmønsteret til administrativt ansatte som kontoransatte, saksbehandlere og ledere på ulike nivåer.

De ulike registrerte stillingene i KLPs og SPKs registre er i denne rapporten inndelt i 20 ulike yrkeskategorier. Blant disse er hjelpepleiere/barnepleiere, fagarbeidere som sjåførere og lignende, assistenter av ulike slag, ledere og saksbehandlere, alle med over 10 000 yrkesaktive over 50 år i 2015. Andre tallmessig store yrkesgrupper blant eldre arbeidstakere i KS-tariffområdet er sykepleiere (omtrent 8000), renholdere (ca. 4700), hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere (nesten 4000), høyskole- og akademikeryrker (ca. 3800) og sekretærer/kontoransatte (ca. 3200).¹³ En fullstendig oversikt over yrkesfordelingen er å finne i vedlegg 1.

¹³ Merk at disse tallene ikke inkluderer ansatte i helseforetakene.

3.1 Helserelaterte yrker: leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere

I dette avsnittet beskrives avgangsmønsteret til de tre store yrkesgruppene leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere. De fleste ansatte i disse yrkene jobber innenfor helseforetakene, men en stor gruppe jobber også i kommunesektoren. Det er avgangsmønsteret til sistnevnte gruppe i perioden 2002–2015 som beskrives nærmere i dette avsnittet.

Forventet pensjoneringsalder

Det er relativt store forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom leger på den ene siden og sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere på den andre innen kommunesektoren (jf. tabell 3.1). Forventet pensjoneringsalder for en 50 år gammel lege var i 2015 64,5 år, mens den var henholdsvis 59,8 år for en sykepleier og 59,7 år for en hjelpepleier/barnepleier. Dette innebærer at en lege kunne forventes å stå nesten fem år lenger i arbeid enn en sykepleier eller en hjelpepleier/barnepleier. Basert på de faktiske pensjoneringsratene kunne en 50 år gammel sykepleier forventes å stå omtrent ett år kortere i arbeid i 2015 sammenlignet med i 2002, mens det har vært mindre endringer for en 50-årig lege eller hjelpepleier.

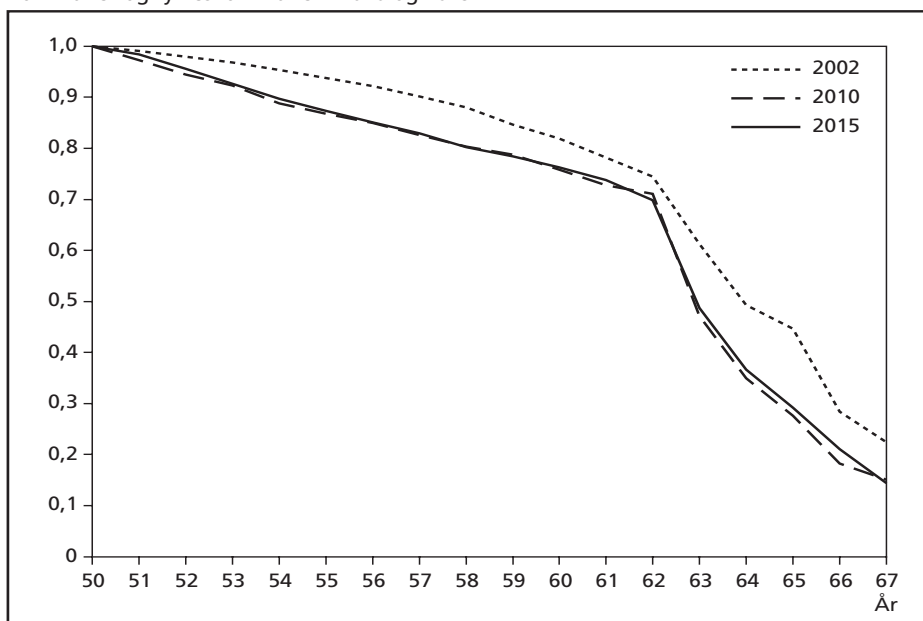
Tabell 3.1 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i perioden 2002 til og med 2015. Inkluderer all pensjoning fram til fylte 67 år: uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere som er forsikret i KLP.

	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Endring 02-15
Sykepleiere												
– i kommunene	60,8	60,4	60,5	59,8	59,8	59,1	61,1	59,6	60,5	59,9	59,8	-1,0
Hjelpepleiere, barnepleiere mfl.												
– i kommunene	59,2	60,9	60,1	60,5	60,3	59,7	60,1	59,4	59,7	60,4	59,7	0,5
Leger												
– i kommuner og fylker	64,8	63,5	64,4	64,1	64,4	62,9	61,6	63,7	63,8	63,5	64,5	-0,3

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

På tilsvarende måte som i kapittel 2 benyttes pensjoneringskurver (figur 3.1–3.3) for å undersøke i større detalj pensjoneringsmønster for henholdsvis sykepleiere, hjelpepleiere/barnepleiere og leger innenfor KLP-området. I det følgende benyttes tall fra 2002, 2010 og 2015 for å undersøke hvorvidt endringene i forventet pensjonering slår ut forskjellig for de ulike yrkesgruppene på ulike alderstrinn.

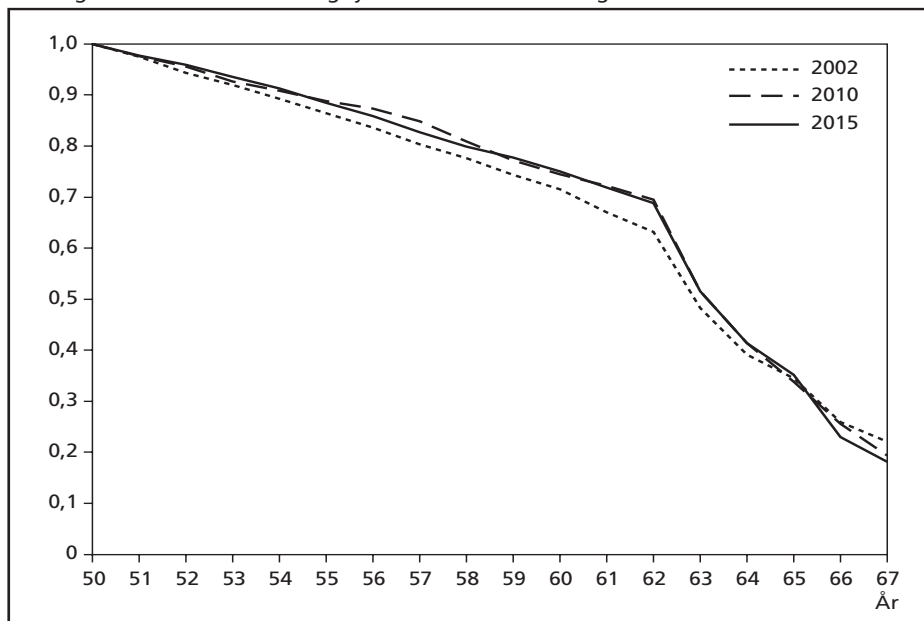
Figur 3.1 Pensjoneringskurver for sykepleiere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

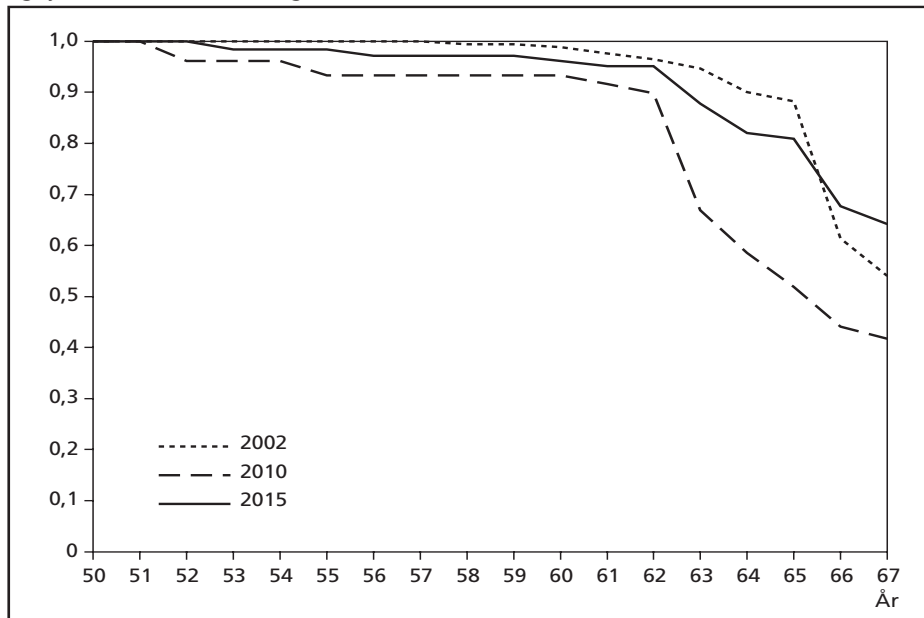
Når det gjelder sykepleiere, har denne gruppen opplevd en liten økning i tidligpensjonering både før og etter fylte 62 år, når man sammenligner 2002 med 2010 og 2015 (jf. figur 3.1). Mens 22 prosent av sykepleierne ikke hadde tatt ut pensjon før fylte 67 år i 2002, gjaldt dette 14 prosent i 2010 og 2015.

Blant gruppen som omfatter hjelpepleiere, barnepleiere og lignende yrker, framkommer det derimot (jf. figur 3.2) at det fra 2002 til 2015 har vært lite endring i tidligpensjonering før fylte 62 år. Omtrent en tredel av hjelpepleierne/barnepleierne som var i arbeid som 50-åring, kunne forventes å ha tatt ut pensjon som 62-åring i 2015 så vel som i 2002. Andelen som kan forventes å ta ut pensjon innen 67 år, tenderer til å øke litt i 2015 sammenlignet med 2002 og 2010.

Figur 3.2 Pensjoneringskurver for hjelpepleiere/barnepleiere o.l. i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

Figur 3.3 Pensjoneringskurver for leger i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2007 og 2010.

I figur 3.3 framkommer det at det har vært en liten tendens til økning i tidligpensjoneringen blant leger før fylte 62 år fra 2002 til 2010, mens den er noe redusert igjen i 2015. Etter fylte 62 år var pensjoneringsratene i 2015 omtrent som i 2002. Pensjoneringskurvene har for øvrig en ganske annen profil enn kurvene som er presentert for de to andre store yrkesgruppene innenfor helsesektoren. Jevnt over står legene lenger i arbeid, og de benytter seg i mindre grad av tidligpensjonsordningene enn andre grupper. I 2010 kunne man imidlertid se en tydeligere endring i tidligpensjoneringsmønsteret etter fylte 62 år, mens det i 2015 var mer likt mønsteret i 2002. Omtrent to av tre av legene i kommunesektoren kan forventes å ikke ha tatt ut pensjon som 67-åringer.

3.2 Omsorgsrelaterte yrker: hjemmehjelpere, sosionomer, barnehageassistenter, førskolelærere og renholdere

I denne delen beskrives avgangsmønsteret til de største yrkesgruppene som jobber i sosial- og omsorgstjenestene eller i beslektede yrker innen kommunesektoren, og som er forsikret i KLP. De gruppene som beskrives her, omfatter hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere, renholdere, sosionomer og barnevernspedagoger samt førskolelærere. Med unntak av renholderne er de aller fleste som jobber i disse yrkesgruppene, ansatt i kommunen. Det gjennomføres derfor kun separate analyser avhengig av arbeidssted for renholderne og ikke for de øvrige yrkesgruppene.

Forventet pensjoneringsalder

Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring ansatt i ulike omsorgsrelaterte yrker varierer relativt mye mellom gruppene som inngår (tabell 3.2). Den forventede pensjoneringsalderen i 2015 varierer fra 58,4 år blant sosionomer til nesten 62 år blant hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere. I 2015 kunne dermed sosionomer forventes å ta ut pensjon over tre år tidligere enn hjemmehjelpere/omsorgsarbeidere i kommunene.

Det er hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere som har opplevd den største økningen i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015. Tallene har imidlertid variert mye gjennom perioden, det er således usikkert om forventet pensjoneringsalder i 2015 også vil gjelde for framtidige kohorter.

Sosionomer og barnevernspedagoger har i samme periode opplevd en reduksjon i forventet pensjoneringsalder på nesten tre år, mens førskolelærerne har opplevd en reduksjon på litt over et år fra 2002 til 2015.

Tabell 3.2 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i perioden fra 2002 til 2015. Inkluderer all pensjering fram til fylte 67 år: uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare hjemmehjelpere/omsorgsarbeidere, renholdere, sosionomer/barnevernspedagoger, barnehageassistenter og førskolelærere som er forsikret i KLP.

	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Endring 02-15
Hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere	59,5	61,1	61,5	60,4	60,9	59,9	60,2	60,2	60,1	61,0	61,7	2,2
Renholdere												
– i kommunene (uten skolene)	58,4	60,4	60,6	59,2	60,0	59,1	58,6	60,0	60,3	60,1	59,8	1,4
– i fylkene (uten skolene)	58,0	60,5	59,9	59,4	57,2	59,2	61,3	59,5	60,7	62,2	57,9	-0,1
Sosionomer, barnevernsped. o.l.	61,3	61,6	60,7	59,7	60,7	57,8	60,5	60,0	59,7	60,6	58,4	-2,9
Førskolelærere	60,1	60,5	59,7	60,4	60,5	58,2	61,3	58,4	59,9	59,5	59,0	-1,1

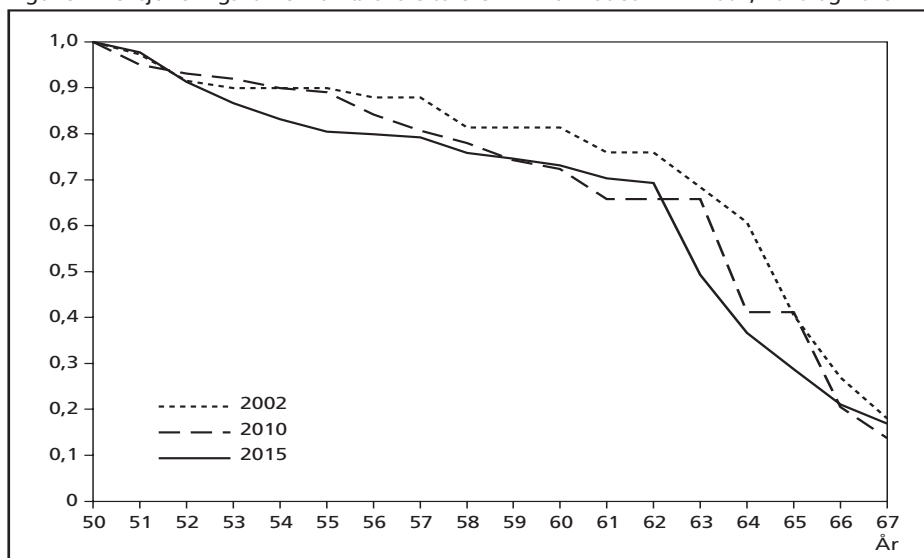
Med tanke på at de ulike yrkesgruppene innenfor omsorgssektoren har ulike utdanningskrav, kan disse resultatene virke noe overraskende sett i lys av tidligere forskning og kunnskap om pensjoneringsatferd som viser at utdanningsnivå har stor betydning for pensjoneringsmønsteret. Slik det framkommer her, er det relativt små forskjeller mellom høyskolegruppene og de yrkene som fordrer utdanning på videregående skole-nivå eller lavere. Ses hele perioden under ett for disse yrkene, framkommer det imidlertid at den beregnede forventede pensjoneringsalderen er relativt ustabil for disse gruppene, noe som kan skyldes at det samlet sett er relativt få i disse aldersgruppene i de aktuelle aldersintervallene og få som pensjonerer seg hvert år. Resultatene er derfor sannsynligvis i noen grad påvirket av tilfeldige variasjoner, og de må tolkes med tilsvarende forsiktighet.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

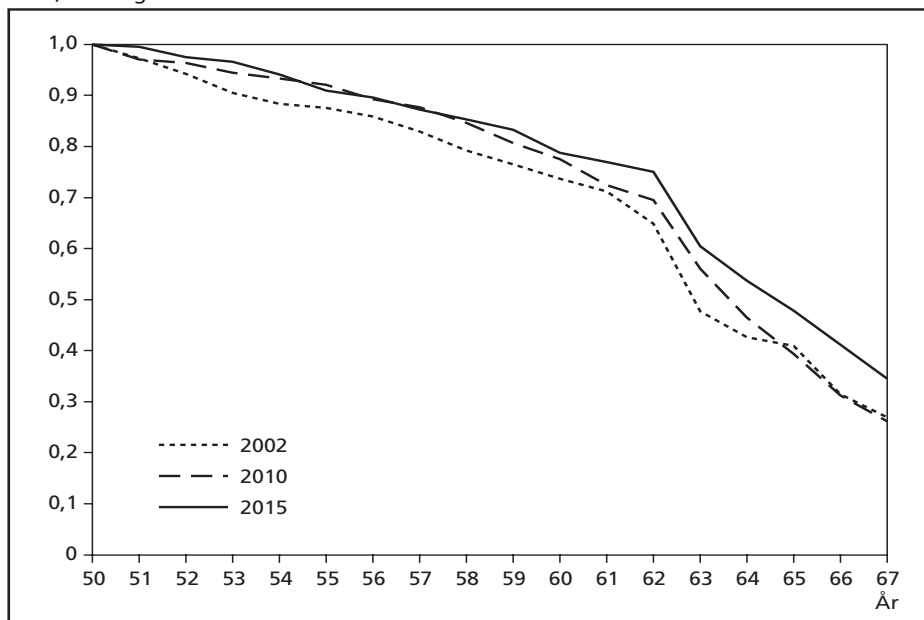
Slik det framkom av tabell 3.2, var det til dels betydelige endringer i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015 for ulike omsorgsrelaterte yrker. Ved å lage separate pensjoneringskurver for de ulike yrkesgruppene, se figur 3.4–3.7, får man et mer detaljert bilde av pensjoneringsmønsteret. Disse figurene framstiller pensjoneringskurver for henholdsvis førskolelærere, hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere, renholdere og sosionomer og barnevernspedagoger innenfor KLP-området. Disse pensjoneringskurvene er, som tidligere nevnt, basert på faktiske pensjoneringsrater blant 50–67-åringene i de respektive årene, og disse gruppene inneholder relativt få personer, slik at figurene må tolkes med forsiktighet.

Blant førskolelærerne ser vi en klar tendens til at tidligpensjoneringsratene har økt noe i 2010 og 2015 sammenlignet med 2002, og at ratene økte noe fra 2010 til 2015 (figur 3.4).

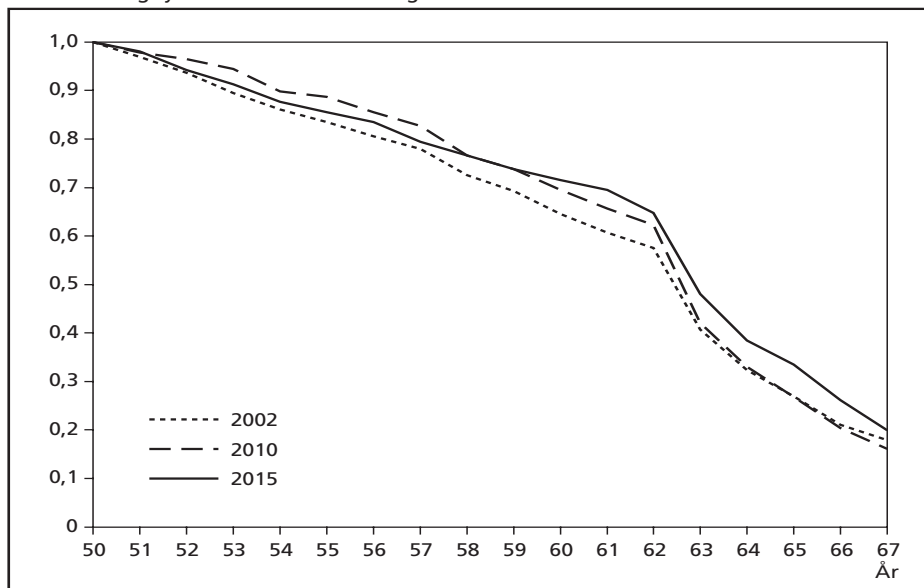
Figur 3.4 Pensjoneringskurver for førskolelærere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015.

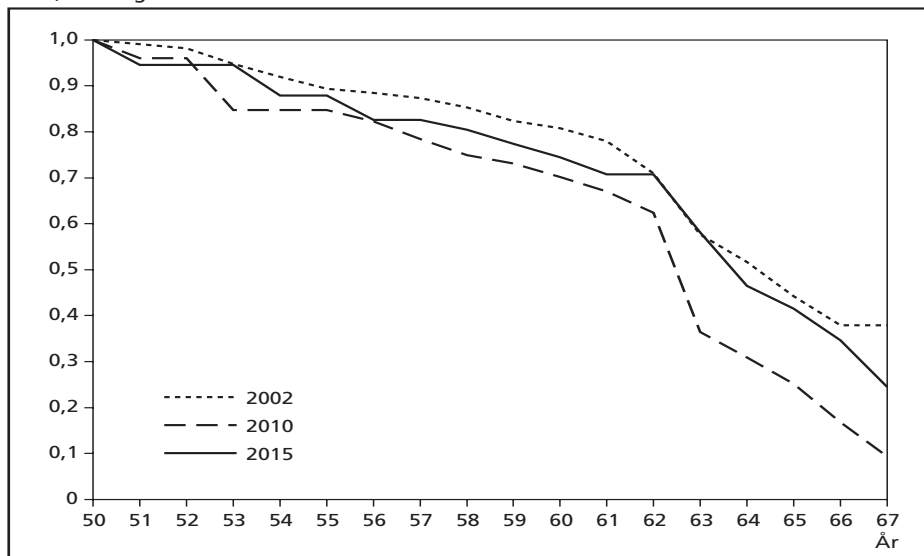
Figur 3.5 Pensjoneringskurver for hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015.

Figur 3.6 Pensjoneringskurver for renholdere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

Figur 3.7 Pensjoneringskurver for sosionomer og barnevernspedagoger i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015.

For hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere (figur 3.5) og renholdere (figur 3.6) er tidligpensjoneringsratene fram til 62 år i 2015 omtrent som i 2010, og noe lavere enn i 2002, mens tidligpensjoneringsratene er litt redusert etter 62 år i 2015. Blant sosionomer og barnevernspedagoger er bildet mer uryddig (figur 3.7), men et hovedtrekk er at tidligpensjoneringsratene var høyest i 2010 og lavest i 2002. I 2015 var tidligpensjoneringen nesten på nivå med 2002.

3.3 Teknisk personell: ingeniører og teknikere, fagarbeidere og sjåførere

I tabell 3.3 og figurene 3.8–3.9 presenteres forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver for henholdsvis ingeniører/teknikere og fagarbeidere/sjåførere. Disse yrkesgruppene utgjorde i 2015 i underkant av 20 prosent av alle arbeidstakere i alderen 50 til 67 år i kommuner og fylkeskommuner som var forsikret i KLP. For begge gruppene var de fleste ansatt i kommunene.

Forventet pensjoneringsalder

Slik det framkommer av tabell 3.3, hadde ingeniører og teknikere en forventet pensjoneringsalder på over 63 år i 2015, mens fagarbeidere og transportarbeidere i kommunene og fylkeskommunene hadde en forventet pensjoneringsalder på 60 år. I 2015 kunne man dermed forvente at yrkesgruppen som besto av ingeniører og teknikere, ville stå mer enn tre år lenger i arbeid enn fagarbeidere og transportarbeidere i kommunene og fylkeskommunene.

Som vi ser i tabell 3.3, har ingeniører og teknikere opplevd en svak økning i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015. Man kunne dermed forvente at en 50 år gammel ingeniør ville pensjonere seg noen måneder senere i 2015 enn i 2002. Blant fagarbeidere og transportarbeidere innen kommunene finner vi derimot ingen tilsvarende økning i forventet pensjoneringsalder, men den har økt med over to år innen fylkeskommunene. Ses hele perioden for fagarbeidere og transportarbeidere i fylkeskommunene under ett, varierer forventet pensjoneringsalder en del fra år til år. Som tidligere nevnt kan det skyldes at de utgjør en relativt liten gruppe på de alderstrinnene vi ser på, og at det er relativt få som pensjonerer seg hvert år. Resultatene er derfor sannsynligvis delvis påvirket av tilfeldige variasjoner og må tolkes med tilsvarende forsiktighet.

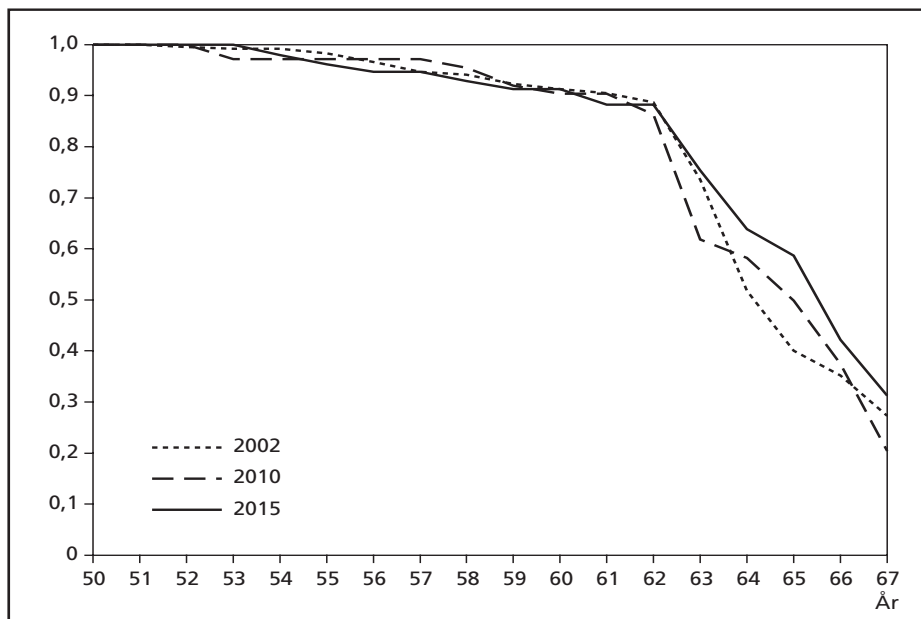
Tabell 3.3 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i hhv. 2002, 2005, 2007-2015. Inkluderer all pensjonering fram til fylte 67 år: uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare ingeniører/teknikere og fagarbeidere/sjåførere som er forsikret i KLP.

	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Endring 02-15
Ingeniører og teknikere	62,7	62,0	62,4	63,1	63,2	62,7	63,7	63,0	63,1	63,8	63,5	0,8
Fagarbeidere, transportarbeidere												
– i kommunene	60,5	60,3	60,9	61,0	61,0	60,3	60,7	60,5	60,7	61,0	60,0	-0,5
– i fylkeskommunene	58,0	60,0	59,8	59,9	60,9	60,2	61,2	60,9	60,8	60,3	60,4	2,4

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

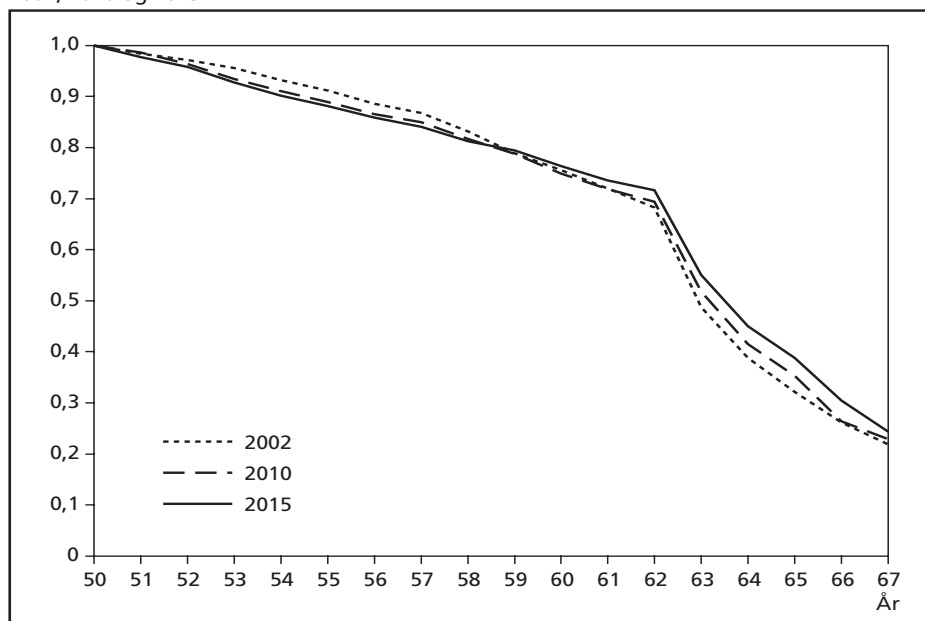
Økningen i forventet pensjoneringsalder for ingeniører og teknikere fra 2002 til 2015 som kan leses ut fra tabell 3.3, ser i hovedsak ut til å skyldes reduserte pensjoneringsrater mellom 63 og fylte 66 år (jf. figur 3.8). I 2015 kunne man forvente at nesten ni av ti 50-årige ingeniører og teknikere ikke hadde tatt ut pensjon som 62-åringer, det samme som i 2002. Tilsvarende kunne man forvente at drøyt tre av ti fremdeles ikke hadde tatt ut pensjon når de fylte 67 år i 2015, litt større andel enn i 2002.

Figur 3.8 Pensjoneringskurver for ingeniører og teknikere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015.

Pensjoneringsmønsteret for fagarbeidere og transportarbeidere var stort sett det samme i 2015 som i 2002 (og 2010) for dem mellom 50 og 62 år (jf. figur 3.9). Fra 62 til fylte 67 år er det imidlertid en svak tendens til at færre pensjonerer seg sammenlignet med tidligere år. Oppsummert kan man forvente at omtrent syv av ti som var yrkesaktive som 50-åring, sto i arbeid (ikke tok ut pensjon) fram til fylte 62 år både i 2002 og 2015, mens andelen som kunne forventes å stå i arbeid fram til 67 år, økte litt fra 2002 til 2015.

Figur 3.9 Pensjoneringskurver for fagarbeidere og transportarbeidere i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015.

3.4 Administrativt ansatte: kontoransatte, saksbehandlere og ledere

I dette avsnittet presenteres forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver for administrativt ansatte i henholdsvis kommunene og fylkeskommunene (med unntak av skolene). Disse yrkesgruppene utgjorde i 2015 omtrent 22 prosent av alle arbeidstakere i alderen 50 til 67 år i kommuner og fylkeskommuner som var forsikret i KLP.

Forventet pensjoneringsalder

I tabell 3.4 presenteres forventet pensjoneringsalder for administrativt ansatte yrkesaktive 50-åring. Tallene er basert på de faktiske pensjoneringsratene i årene fra 2002 til og med 2015. Kontoransatte var den yrkesgruppen blant de administrativt ansatte forsikret i KLP med den lavest forventede pensjoneringsalderen i 2015: under 60 år både for ansatte i kommuner og fylkeskommuner (jf. tabell 3.4), mens ledere i fylkeskommunene hadde den høyeste, med en forventet pensjoneringsalder rett over 64 år. Det innebærer at en yrkesaktiv 50 år gammel kontoransatt i kommunen i 2015 kunne forventes å stå nesten seks år kortere i arbeid enn en 50 år gammel leder i fylkeskommunen.

Mens kontoransatte har opplevd en tydelig nedgang i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015, er den forventede pensjoneringsalderen for saksbehandlere og ledere mer stabil gjennom perioden. Selv om forskjellene mellom gruppene har variert, er hovedinntrykket at forventet pensjoneringsalder er forholdsvis lik for de tre gruppene ansatte. Det er imidlertid en tendens til at utviklingen går mot økte forskjeller mellom ansatte i kommuner og fylkeskommuner.

Tallgrunnlaget for de ansatte i fylkeskommunene er begrenset, så forventet pensjoneringsalder for disse må tolkes med en viss forsiktighet. I figur 3.10, 3.11 og 3.12 er ansatte i kommuner og fylkeskommuner behandlet sammen.

Tabell 3.4 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i hhv. 2002, 2005, 2007-2015. Inkluderer all pensjering fram til fylte 67 år: uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare kontoransatte, saksbehandlere og ansatte i ulike lederstillinger som er forsikret i KLP.

	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Endring 02-15
Kontoransatte												
– i kommunene	61,2	61,8	61,6	62,4	60,2	60,2	60,7	59,1	59,7	60,6	58,9	-2,3
– i fylkeskommunene	61,5	62,1	61,3	61,7	61,9	59,7	61,9	58,4	61,4	61,4	58,3	-3,2
Saksbehandlere												
– i kommunene	62,1	61,9	61,6	61,9	62,1	61,1	61,9	61,5	62,2	62,3	61,3	-0,8
– i fylkeskommunene	62,3	60,7	61,7	63,6	61,5	60,8	61,9	62,5	62,3	63,1	62,6	0,3
Lederstillinger												
– i kommunene	63,2	61,5	61,5	61,8	62,0	61,5	61,9	62,6	62,2	62,8	62,3	-0,9
– i fylkeskommunene	63,2	62,0	63,3	63,0	63,5	64,3	63,7	64,7	64,1	62,8	64,1	0,9

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

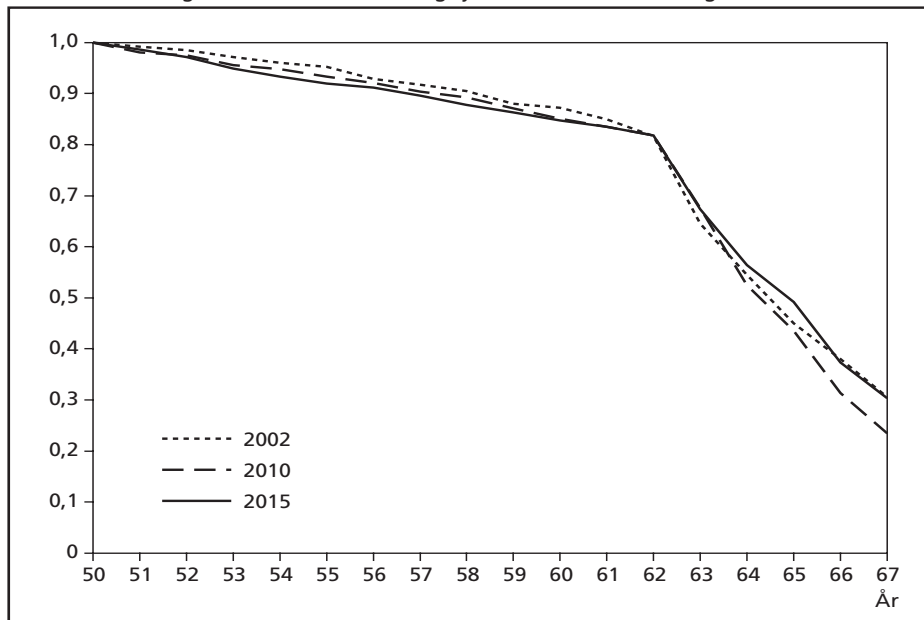
Som beskrevet over har de administrative yrkesgruppene i kommunen og fylkeskommunen som er medlemmer i KLP, en relativt lik forventet pensjoneringsalder.

Når vi undersøker andelen som kan forventes ikke å ta ut pensjon før fylte 67 år, er det likevel noen tydelige forskjeller, og det er særlig de kontoransatte som skiller seg ut.

For yrkesgruppen som omfatter saksbehandlere, rådgivere og konsulenter, har pensjoneringsmønsteret fram til 62 år holdt seg stabilt fra 2002 til 2015 (figur 3.10). Omtrent åtte av ti tar ikke ut pensjon før 62 år, og tre av ti forventes å stå i jobb til 67 år.

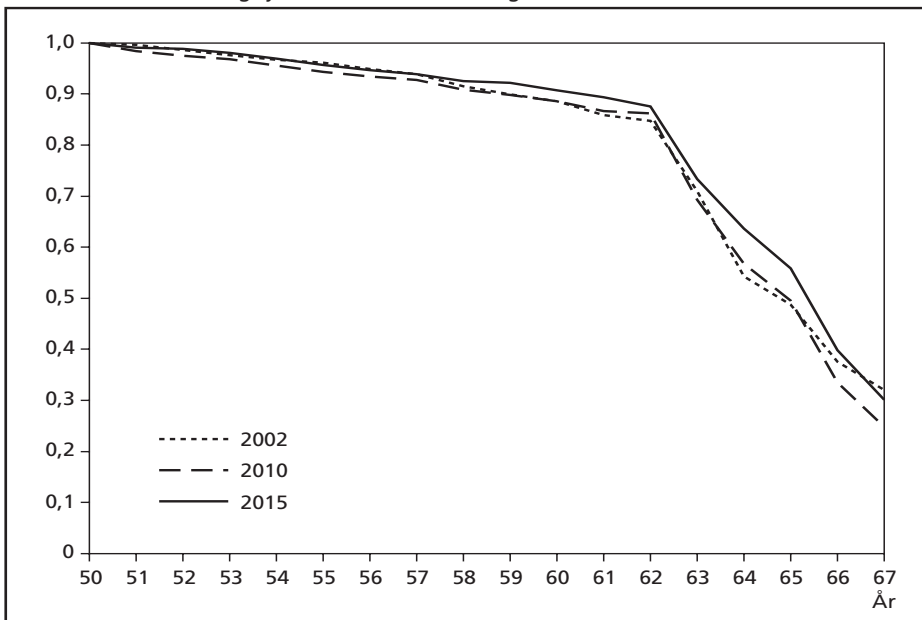
Også blant ledere har forventet andel pensjonerte fram til 62 år vært stabil og relativt lav gjennom perioden (figur 3.11). For gruppen over 62 år var det en liten reduksjon i tidligpensjoneringen i 2015 sammenlignet med tidligere år. Andelen som kunne forventes ikke å ta ut pensjon før fylte 67 år, var omtrent 30 prosent i hvert av årene 2002, 2010 og 2015.

Figur 3.10 Pensjoneringskurver for saksbehandlere, rådgivere og konsulenter i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

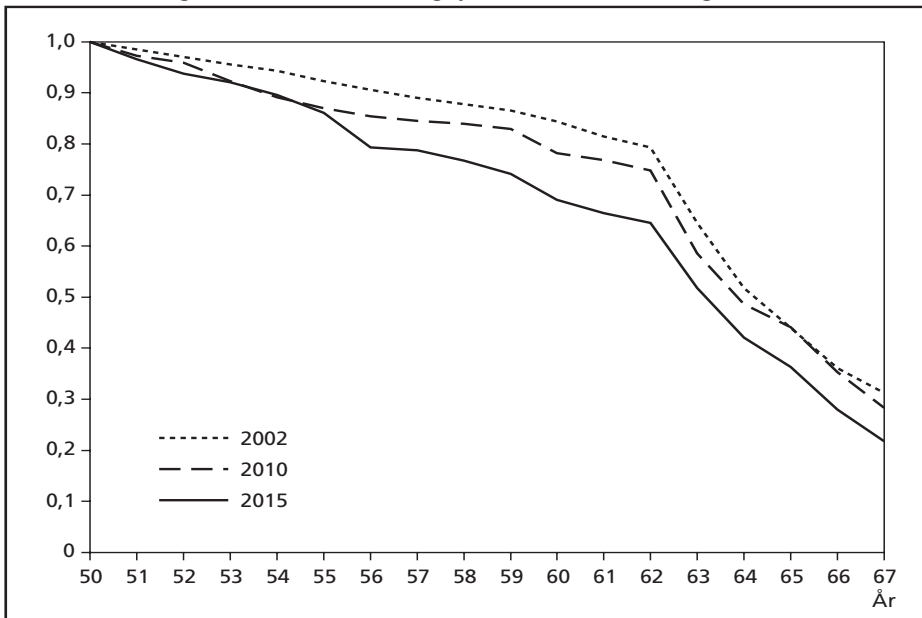

Yrkesgruppen som omfatter stillinger som kontoransatte, sekretærer og fullmektiger, var den gruppen av de administrativt ansatte som i størst grad benyttet seg av tidligpensjonering før fylte 62 år i 2015, og andelen økte sammenlignet med i 2002 og 2010 og da særlig for de aller yngste (50–55 år). Imidlertid reduseres forskjellene i tidligpensjoneringen noe etter fylte 63 år, men andelen som kunne forventes å stå i jobb fram til 67 år, ble redusert fra omtrent 28 prosent i 2002/2010 til 22 prosent i 2015.

Figur 3.11 Pensjoneringskurver for ledere på ulike nivåer i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

Figur 3.12 Pensjoneringskurver for kontoransatte, sekretærer og fullmektiger i KLP-området i hhv. 2002, 2010 og 2015. Kun kommuner og fylkeskommuner i 2010 og 2015.

3.5 Ulike undervisningsstillinger

Avslutningsvis i dette kapittelet undersøkes variasjonen i forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver blant de fire største stillingsgruppene innen skolesektoren: lærere, adjunkter, lektorer og rektorer/inspektører/ledere. Disse fire yrkesgruppene utgjorde omtrent 40 000 arbeidstakere mellom 50 og 67 år i 2015.

Forventet pensjoneringsalder

Når det gjelder forventet pensjoneringsalder for en 50-åring ansatt i skolen, avdekker tallene for 2015 noe variasjon mellom de ulike stillingsgruppene (jf. tabell 3.5). Den forventede pensjoneringsalderen i 2015 varierer fra 62 år for adjunkter til over 64 år for rektorer, inspektører og ledere. En rektor, inspektør eller leder kunne dermed i 2015 forventes å pensjonere seg omtrent to år senere enn lærere og adjunkter. Når endringen i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015 for lærere sammenlignes med de øvrige gruppene, har lærere opplevd den klart sterkeste økningen i forventet pensjoneringsalder. En 50 år gammel lærer kunne forventes å stå nesten tre år lenger i jobb i 2015 enn i 2002. Lektorer har i samme periode opplevd en økning i forventet pensjoneringsalder på litt over et år. Adjunkter og rektorer, inspektører og ledere har opplevd en økning i forventet pensjoneringsalder på henholdsvis to og to og et halvt år fra 2002 til 2015.

Vi minner imidlertid om at det var en omlegging i tallgrunnlaget fra SPK etter 2009. Det meste av økningen fra 2009 til 2010 skriver seg fra denne omleggingen, dermed forklarer den også noe av den samlede utviklingen fra 2002 til 2015. Forventet pensjoneringsalder har likevel økt i samtlige grupper.

Tabell 3.5 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig lærer, adjunkt og lektor i 2002-2015. Inkluderer all pensjering fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare ansatte forsikret i SPK.

	2002	2003	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Endring 02-15
Lærere	59,7	59,3	61,3	61,2	61,4	62,7	63,3	63,2	63,2	62,8	62,6	2,9
Adjunkter	60,7	60,2	61,0	60,7	61,3	62,2	62,2	62,1	62,1	62,6	62,7	2,0
Lektorer	61,9	61,2	61,3	61,3	62,3	62,4	63,4	63,2	63,2	62,9	63,1	1,2
Rektorer, inspektører og ledere	62,1	61,5	62,2	62,5	62,7	63,6	64,7	63,7	64,6	64,9	64,7	2,6

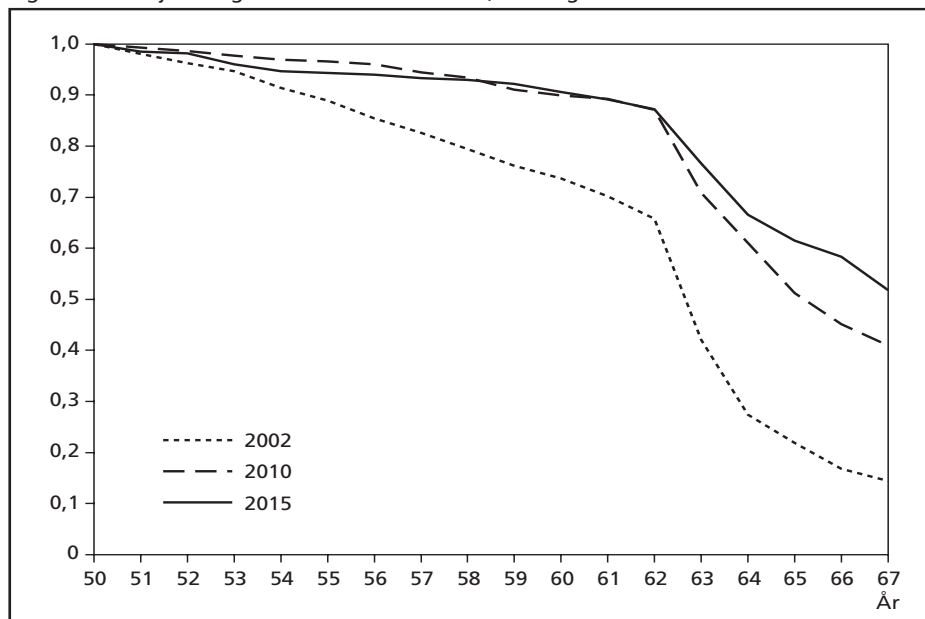
* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010, og det forklarer det meste av endringen i forventet pensjoneringsalder fra 2009 til 2010.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

Slik det framkom av tabell 3.5, var det til dels betydelige endringer i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2015 for stillingsgruppene innen skolesektoren. Ved å benytte pensjoneringskurver for disse yrkesgruppene på ulike alderstrinn, se figur 3.13–3.16, får man et mer detaljert bilde av pensjoneringsmønsteret. Disse figurene framstiller pensjoneringskurver for henholdsvis lærere, adjunkter, lektorer og rektorer, inspektører og ledere. Endringen i datagrunnlaget fra 2010 forklarer noe av den reduserte tidligpensjeringer.

Lærere har opplevd en betydelig nedgang i tidligpensjering fra 2002 til 2015 for aldersgruppene 50–67 år (jf. figur 3.13). I 2002 kunne man dermed forvente at omtrent 15 prosent av lærere i 67-årsalderen fortsatt var i arbeid, mot 40 prosent i 2010 og over 50 prosent i 2015.

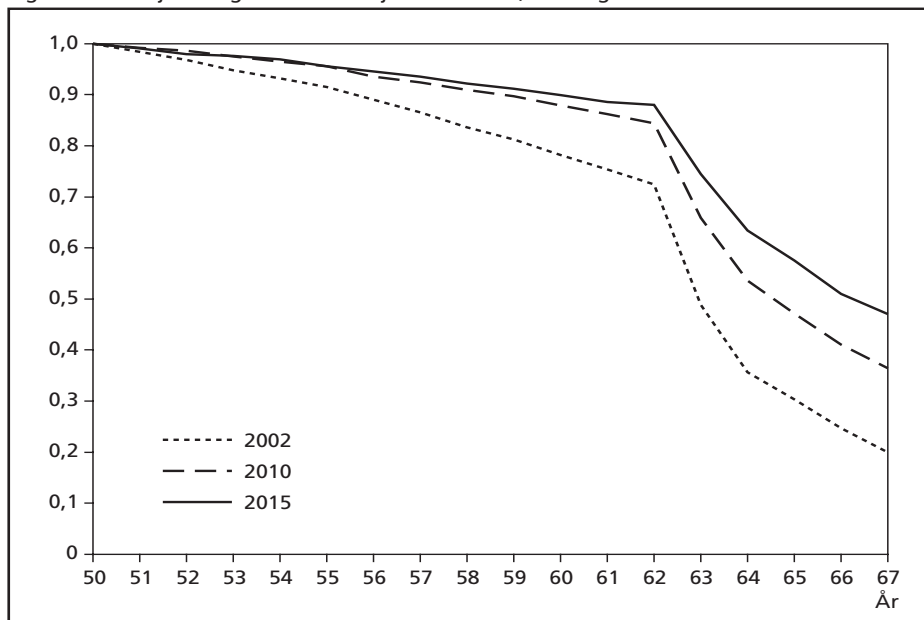
Figur 3.13 Pensjoneringskurver for lærere i 2002, 2010 og 2015.

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. 2002-tallene er derfor ikke helt sammenlignbare med senere år.

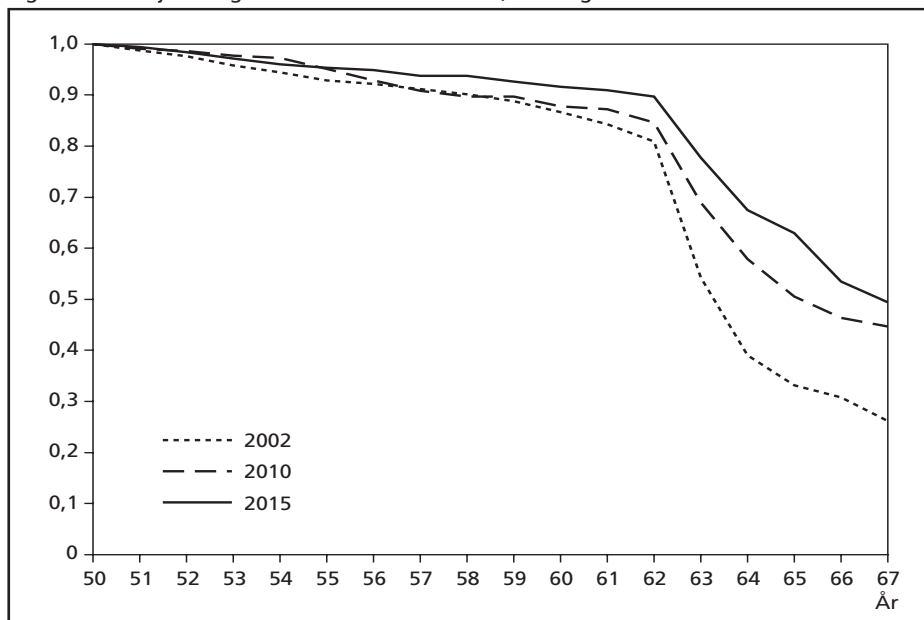
Blant adjunkter har andelen som pensjonerer seg før 62 år, blitt redusert betydelig fra 2002 til 2015, og dermed er det også en langt høyere andel som forventes å stå i jobb fram til 67 år (jf. figur 3.14). Lektorene (figur 3.15) har hatt en tilsvarende utvikling som adjunktene, mens reduksjonen i andelen som tar ut pensjon før 62 år, ikke er like stor. Likevel har andelen som forventes å stå i jobb fram til 67 år, økt fra 20 til nesten 50 prosent.

Figur 3.14 Pensjoneringskurver for adjunkter i 2002, 2010 og 2015.

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. 2002-tallene er derfor ikke helt sammenlignbare med senere år.

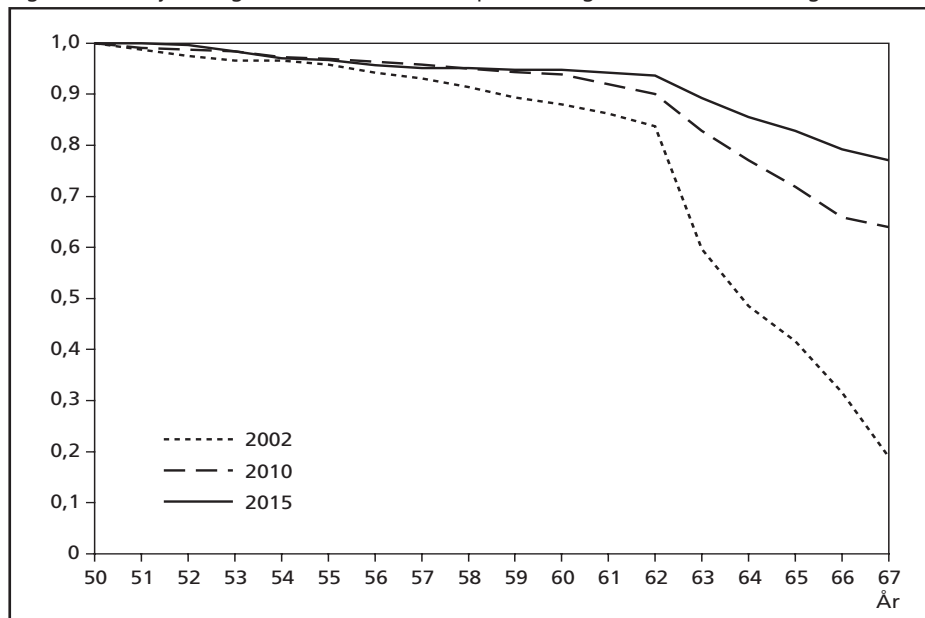
Figur 3.15 Pensjoneringskurver for lektorer i 2002, 2010 og 2015.

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. 2002-tallene er derfor ikke helt sammenlignbare med senere år.

Rektorer, inspektører og ledere (figur 3.16) hadde tidligere et tidligpensjoneringsmønster som var svært likt lektorenes, men med en lavere andel som ikke hadde tatt ut tidligpensjon ved fylte 67 år. I 2015 har andelen rektorer, inspektører og ledere som går av etter 62 år, blitt kraftig redusert, og nesten fire av fem av 50-åringene i 2015 forventes å være i arbeid fram til 67 år.

Figur 3.16 Pensjoneringskurver for rektorer, inspektører og ledere i 2002, 2010 og 2015.

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. 2002-tallene er derfor ikke helt sammenlignbare med senere år.

4 Bruk av ulike tidligpensjonsordninger

I dette kapitlet beskrives bruken av ulike tidligpensjoneringsordninger, som uførepensjon, avtalefestet pensjon, pensjon ved særaldersgrense og 85-årsregelen. I figurene 4.1–4.6 og 4.7–4.12 framstilles andelen av de forsikrede i alderen 50–67 år som gikk av med de ulike typene tidligpensjonsordninger i de enkelte aldersgruppene innenfor henholdsvis kommunene og fylkeskommunene. Bruken av tidligpensjonsordninger i 2015 sammenlignes med bruken i 2010. I avsnittene 4.3 og 4.4 framstilles de samme resultatene for henholdsvis helseforetakene og skolesektoren. Avsnitt 4.5 gir en nærmere beskrivelse av bruken av hel- og delpensjon. I tabell 4.7–4.12 presenteres bruken av hel- eller delpensjon innen henholdsvis kommunene, fylkeskommunene og skolesektoren. Videre har det blitt undersøkt hvorvidt det eksisterer mulige kjønnsforskjeller i bruken av full eller gradert pensjon og variasjon i utbredelsen av disse innenfor attføring/uførepensjon og avtalefestet pensjon. Mens det tidligere var mulig å ha en uføregrad under 20 prosent i KLP, er 20 prosent laveste uføregrad fra 1.1.2015.¹⁴

4.1 Kommunene

I dette avsnittet beskrives bruk av ulike pensjonsordninger for personer i aldersgruppen 50–67 år for årene 2010 og 2015 for ansatte i kommuner forsikret i KLP (jf. figur 4.1–4.6). Det er også gjort separate analyser for menn og kvinner i de ulike aldersgruppene for de samme årene. I tabell 4.1 framstilles fordelingen etter bruk av uførepensjon, særaldersgrense/85-årsregelen og avtalefestet pensjon for aldersgruppene 62–66 år i 2015. Tabell 4.2 inneholder de samme tallene for 2010.

Fra det året man i utgangspunktet har rett til å gå av med avtalefestet pensjon, velger den største andelen av dem som pensjonerer seg, å benytte seg av denne ordningen. Blant dem som gikk av med pensjon i kommunene i aldersgruppene 62–66 år, tok 62 prosent av de yngste og 55 prosent av de eldste ut AFP-pensjon. Det er en relativt høy andel som ble uføre som 63- og 64-åring. I 2015 mottok henholdsvis 22 og 26 prosent av 63- og 64-åring som pensjonerte seg, uførepensjon. Andelen som

¹⁴ Se <https://www.klp.no/person/pensjon/offentlig-tjenestepensjon/uf-repensjon>

gikk av på særaldersgrense eller benyttet 85-årsregelen, var relativt store for 65- og 66-åringene i 2015, da henholdsvis 35 og 37 prosent gikk av med disse ordningene.

Andelen som pensjonerte seg, endret seg lite fra 2010 til 2015. Blant dem som pensjonerte seg, gikk andelen som tok ut AFP, litt ned fra 2010 til 2015, mens andelen som gikk av i henhold til særaldersreglene, gikk litt opp.

Tabell 4.1 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i kommuner (med unntak av skolene) forsikret i KLP i 2015.

	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	62	58	55	56	55
Andel uføre	14	22	26	10	8
Andel særaldersgrense/85-årsregel	24	20	19	35	37
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	22	17	13	24	19

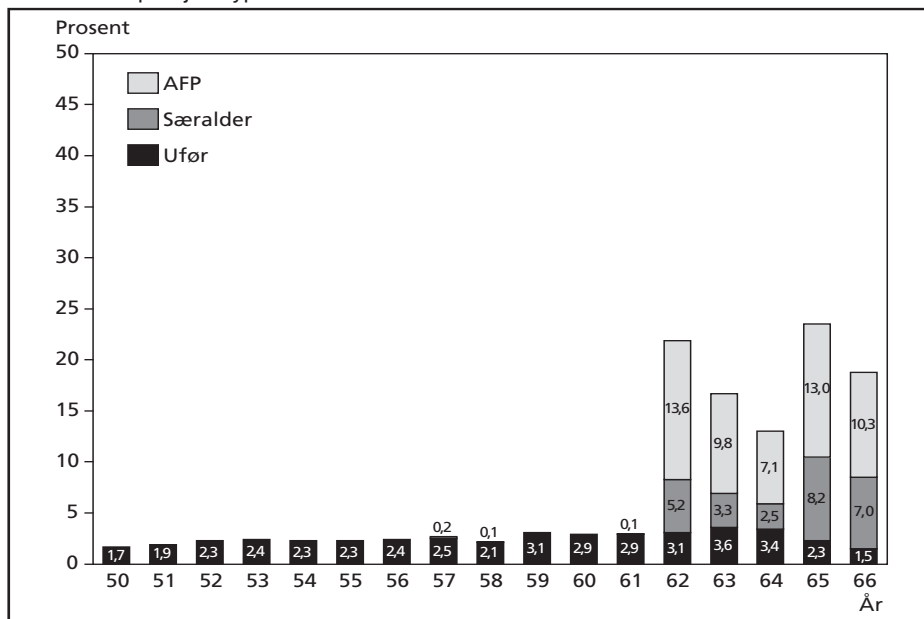
Tabell 4.2 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i kommuner (med unntak av skolene) forsikret i KLP i 2010.

	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	68	63	54	60	58
Andel uføre	17	22	31	11	13
Andel særaldersgrense/85-årsregel	15	15	15	29	29
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	24	21	17	25	21

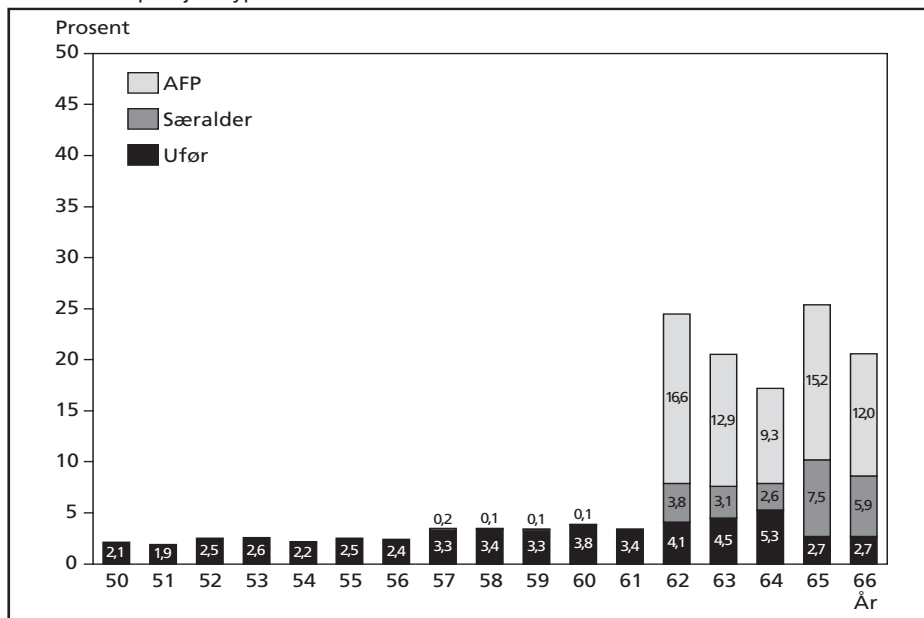
Vi ser av figur 4.1 at mellom 2 og 4 prosent av alle kommunalt ansatte forsikret i KLP i årskullene 50–61 år gikk over på uførepensjon i 2015. Overgangen til uførepensjon for disse årskullene endret seg lite fra 2010 (jf. figur 4.2). Uføreratene endres også lite når andre tidligpensjoneringsmuligheter åpner seg fra fylte 62 år.

Andelen som tar ut AFP, er høyest blant 62-åringene, men andelen reduseres noe med økende alder, og den reduseres også fra 2010 til 2015. Den største andelen som gikk av på særaldersgrense eller etter 85-årsregelen, var blant 65- og 66-åringene. 65 år er særaldersgrense for de fleste yrker i kommunal sektor som har en slik ordning. At disse ikke har tatt ut tjenestepensjon tidligere, kan bety at en del av dem ikke har hatt tilstrekkelig opptjening til å kunne benytte seg retten til å ta ut pensjon inntil tre år tidligere (ved 62 år) i henhold til 85-årsregelen.

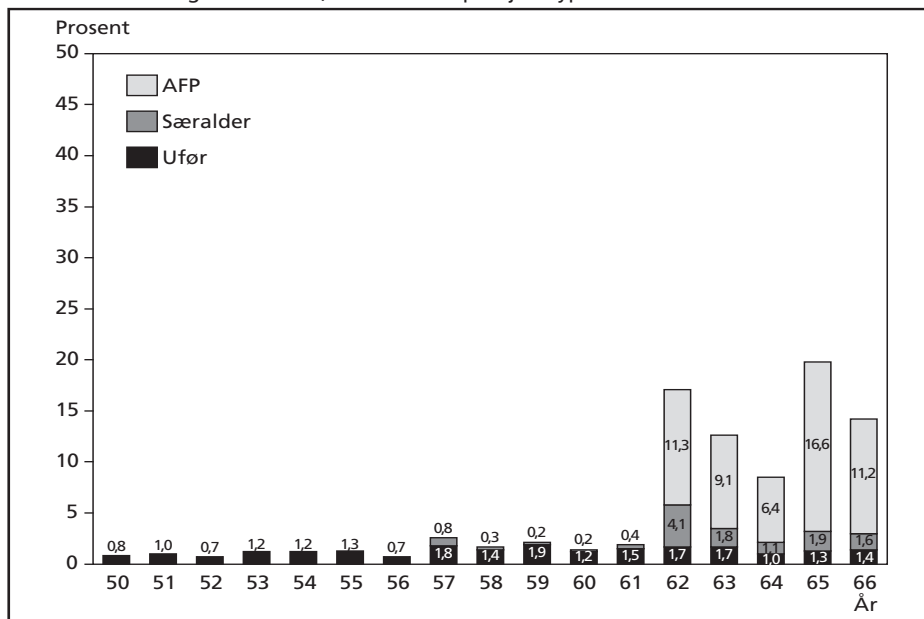
Figur 4.1 Andelen mellom 50 og 67 år i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

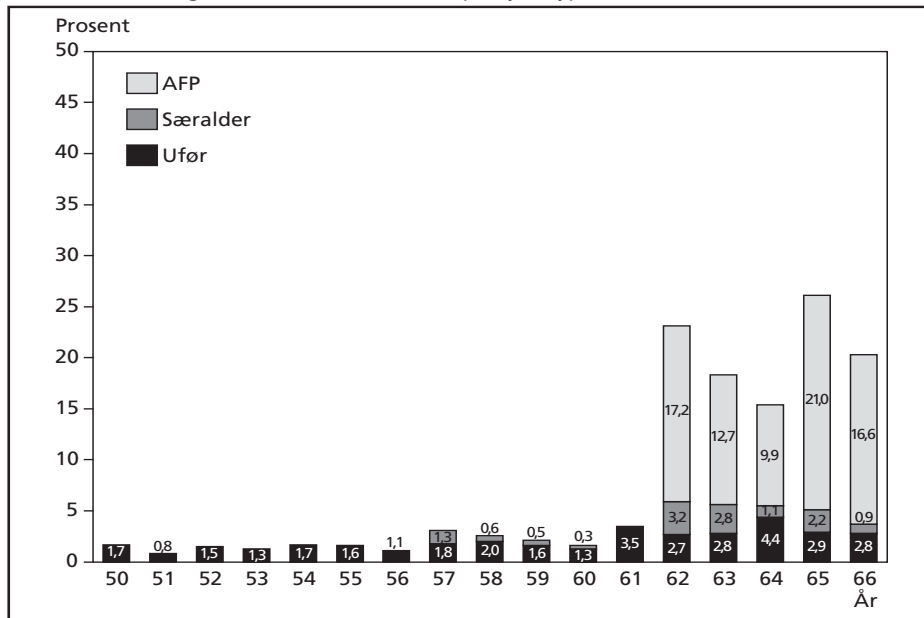
Figur 4.2 Andelen mellom 50 og 67 år i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

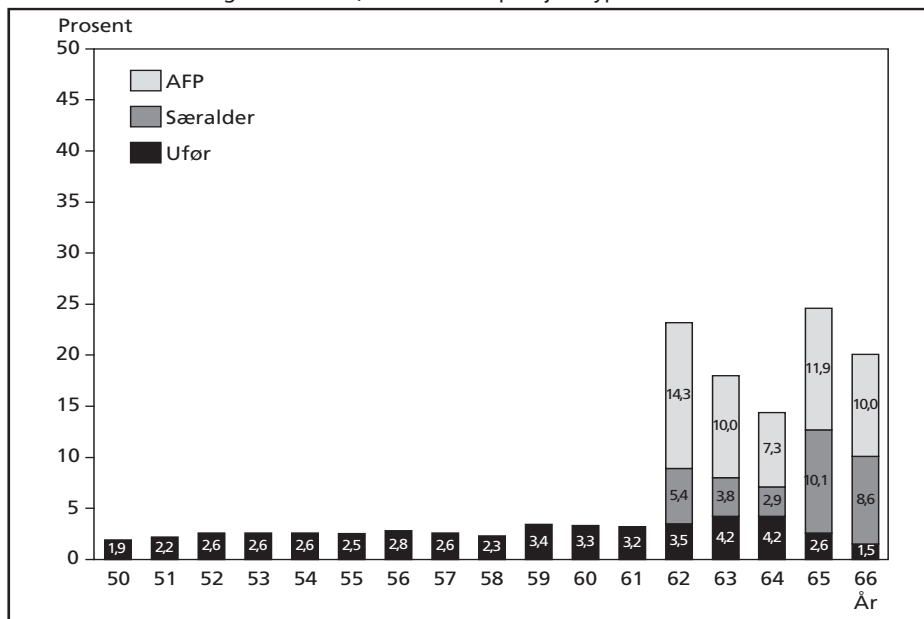
Figur 4.3 Andelen menn i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrin-
nene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

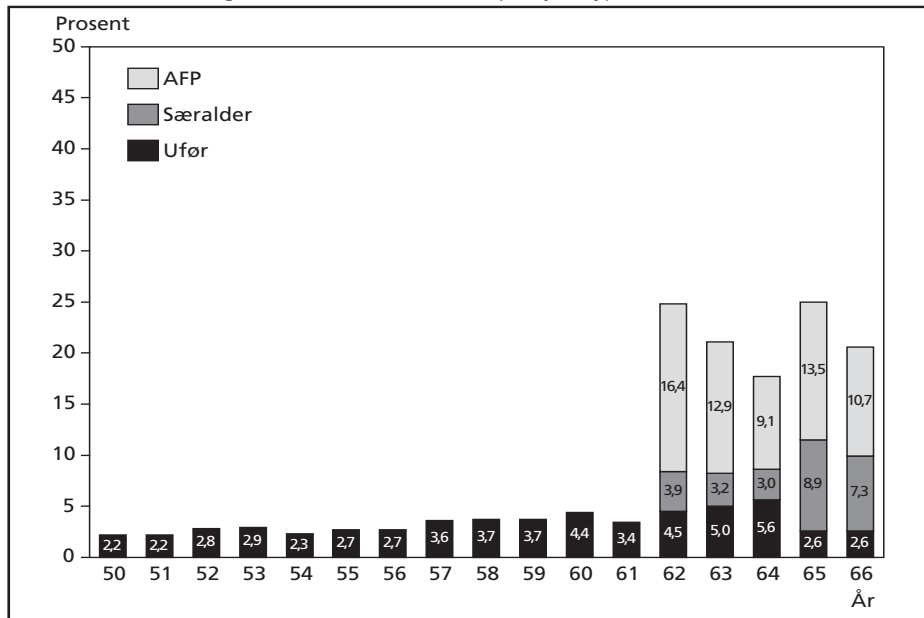
Figur 4.4 Andelen menn i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrin-
nene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.5 Andelen kvinner i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alders-trinnene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.6 Andelen kvinner i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alders-trinnene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Forskjeller mellom menn og kvinner

Omkring 1 til 2 prosent av alle mannlige KLP-forsikrede i aldersgruppene 50–62 år ble uførepensjonert i 2015 (jf. figur 4.3). Sammenlignet med tall fra 2010 har det vært lite endring i andelen menn i disse kohortene som blir uførepensjonert (jf. figur 4.4). Omtrent en like stor andel av mennene ble uførepensjonert også etter fylte 62 år. Bruk av 85-årsregelen eller særaldersgrense er lite utbredt blant menn i kommunene.

Omtrent 17 prosent av alle mannlige kommuneansatte med pensjonsordninger i KLP gikk av ved fylte 62 år i 2015. Rundt 12 prosent av de mannlige sysselsatte benyttet avtalefestet pensjon. I 2010 gjaldt dette nesten 17 prosent i den samme aldersgruppen. Fra 2010 til 2015 har det dermed vært en nedgang i uttak av AFP fra fylte 62 år blant mannlige sysselsatte i kommunene.

Blant kvinnene var det jevnt over en noe høyere andel som ble uførepensjonert (jf. figurene 4.5 og 4.6), sammenlignet med menn. Andelen som ble ufør, ble imidlertid litt redusert fra 2010 til 2015. Det var også en noe høyere andel kvinner enn menn som benyttet 85-årsregelen eller særaldersgrensen når de gikk av med pensjon, og andelene økte litt fra 2010 til 2015 blant kvinnene. Også blant kvinner har det vært en nedgang i andelene som tok ut AFP fra 2010 til 2015. Den samlede reduksjonen i tidligpensjonsuttaket blant kvinner skyldes i hovedsak reduksjon i andelen som tok ut AFP.

4.2 Fylkeskommunene

Under beskrives bruk av ulike pensjonsordninger for personer i aldersgruppen 50–67 år som er ansatt i fylkeskommuner som er forsikret i KLP, for årene 2010 og 2015. I tabell 4.3 framstilles andelen som har gått av med uførepensjon, avtalefestet pensjon og særaldersgrense/85-årsregelen for aldersgruppene 62–66 år i fylkeskommunene i 2015. Tabell 4.4 inneholder de samme tallene for 2010.

Fra det året man i utgangspunktet har rett til å gå av med avtalefestet pensjon, velger den største andelen av dem som pensjonerer seg, å benytte seg av denne pensjonsordningen. Av dem som gikk av med pensjon som 62-åring i fylkeskommunen i aldersgruppene 62–64 år, benyttet mellom 84 og 66 prosent seg av AFP. Det var også en relativt høy andel som gikk av med attføring eller uførepensjon som 63- og 64-åring. I 2015 ble mellom 10 og 20 prosent av dem som pensjonerte seg i disse årskullene, uførepensjonert. Andelene som gikk av på særaldersgrense eller i henhold til 85-årsregelen, er relativt høye for 65-åringene i 2015; 24 prosent tok ut tjenestepensjon i henhold til særaldersreglene. Samlet sett gikk likevel litt færre av etter fylte 62 år i 2015 sammenlignet med i 2010, særlig på de yngste alderstrinnene. Som for kommunene over skyldes dette i hovedsak en reduksjon i andelene som tok ut AFP.

Tabell 4.3 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i fylkeskommuner forsikret i KLP i 2015.

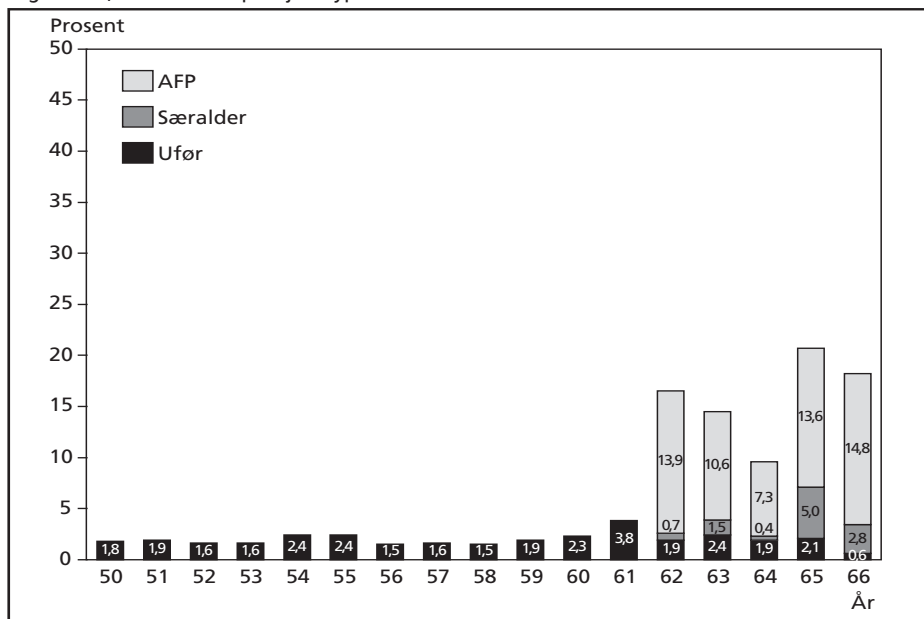
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	84	73	76	66	81
Andel uføre	12	17	20	10	12
Andel særaldersgrense/85-årsregel	4	10	4	24	12
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	17	15	10	21	18

Tabell 4.4 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i fylkeskommuner forsikret i KLP i 2010.

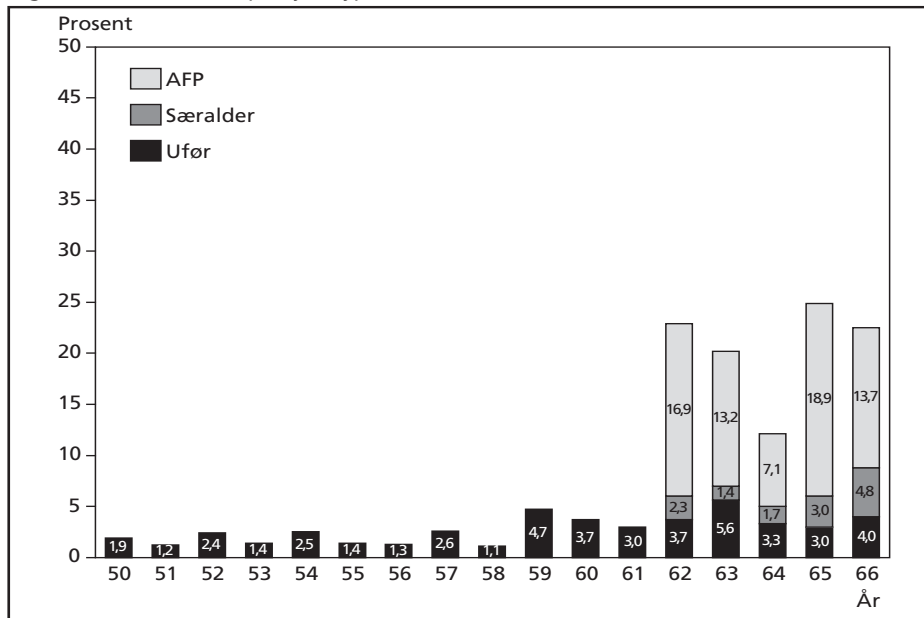
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	74	66	59	76	61
Andel uføre	16	28	28	12	18
Andel særaldersgrense/85-årsregel	10	7	14	12	21
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	23	20	12	25	23

Vi ser av figur 4.7 (på neste side) at mellom 1 og 4 prosent av alle fylkeskommunalt ansatte forsikret i KLP gikk over på uførepensjon på hvert alderstrinn i aldersgruppene 50–66 år. Dette er i hovedtrekk samme andeler som i 2010 (jf. figur 4.8), selv om andelene ble noe redusert for de eldste årstrinnene. I 2015 gikk 14 prosent av dem som tok ut pensjon som 62-åring, av med avtalefestet pensjon. I 2010 var det tilsvarende tallet 17 prosent. Fra 2010 til 2015 har det dermed vært en liten nedgang i andelen som benytter AFP-uttak ved fylte 62 år (jf. figur 4.7 og 4.8). Den største andelen som gikk av på særaldersgrense eller etter 85-årsregelen, var blant 65-åringene, hvor andelen også økte noe fra 2010 til 2015.

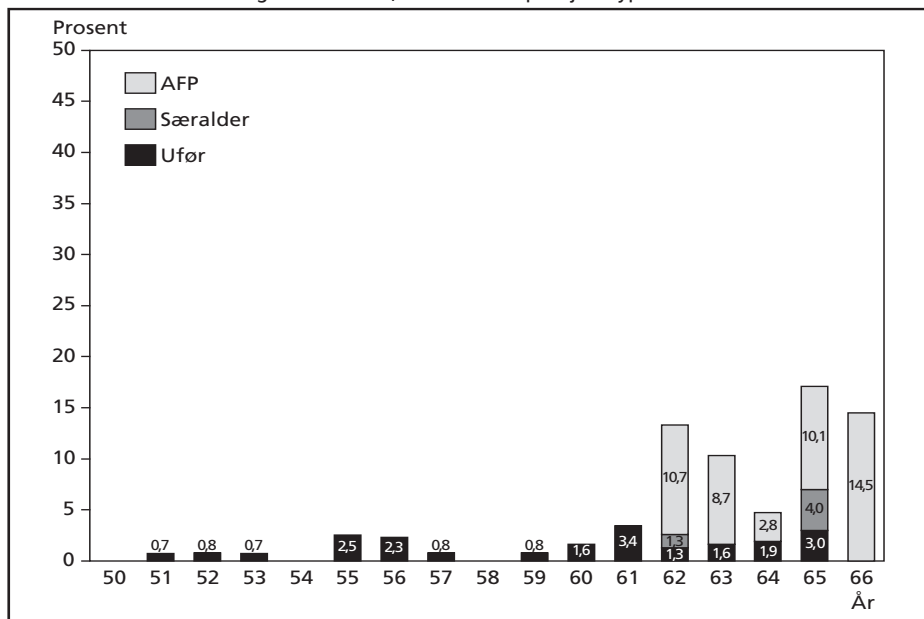
Figur 4.7 Andelen mellom 50 og 67 år innen fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

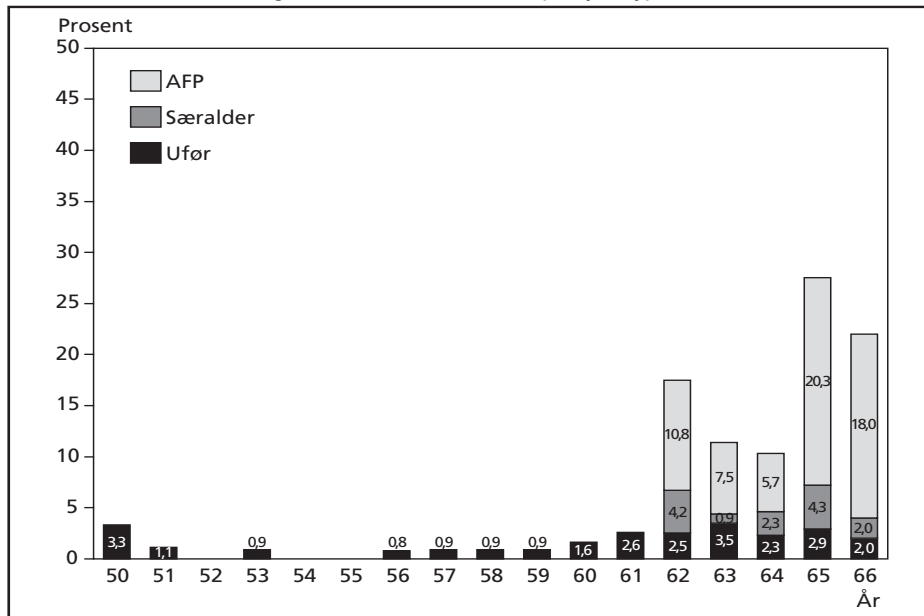
Figur 4.8 Andelen mellom 50 og 67 år innen fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

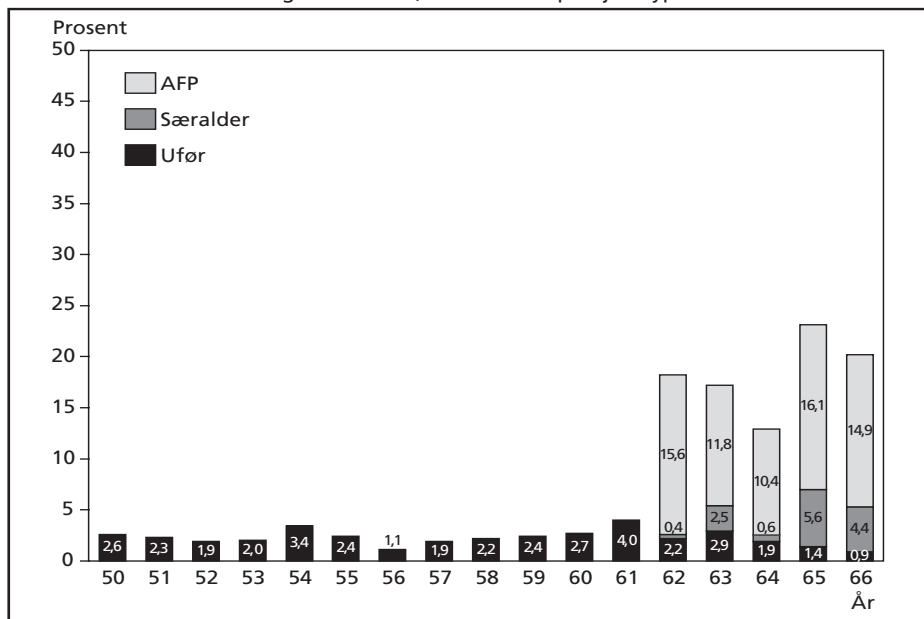
Figur 4.9 Andelen menn i fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

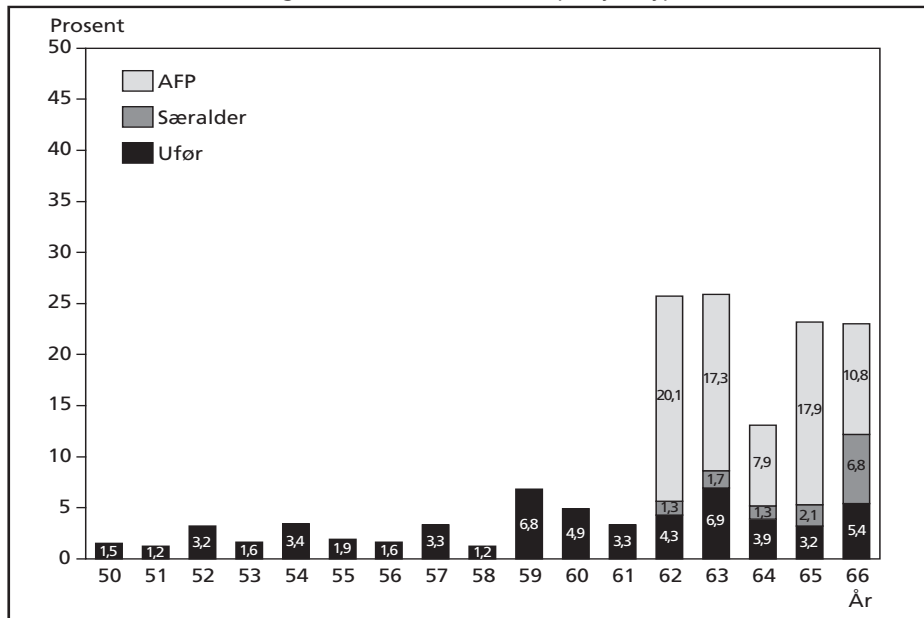
Figur 4.10 Andelen menn i fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.11 Andelen kvinner i fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.12 Andelen kvinner i fylkeskommunene forsikret i KLP som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Forskjeller mellom menn og kvinner

Også innen fylkeskommunene avdekker pensjoneringsmønsteret forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder tidligpensjonering. Kvinner hadde jevnt over høyere pensjoneringsrater enn menn for alle aldersgrupper i 2015 (jf. figur 4.9 og 4.11). På nesten alle alderstrinn blant de fortsatt yrkesaktive i fylkeskommunene har kvinner høyere uføreandeler enn menn. For en del alderstrinn er forskjellene betydelige. Det er også slik at avgang fra yrkeslivet via 85-årsregelen eller særaldersgrense er mer utbredt blant kvinner, i alle fall blant 65- og 66-åringene. Når det gjelder uttak av AFP-pensjon, er det særlig i de yngste aldersgruppene at en større andel tar ut AFP blant kvinnene. Dermed er den samlede andelen som går av i alderen 62–64 år, klart høyere blant kvinner enn blant menn, mens forskjellene ikke er like tydelige for de eldste alderstrinnene, særlig gjelder det blant 65-åringene. For både menn og kvinner har de samlede andelen som tar ut tidligpensjon, blitt noe redusert fra 2010 til 2015.

4.3 Skolesektoren

De aller fleste som tok ut pensjon før 67 år i skolesektoren, benyttet avtalefestet pensjon (tabell 4.5 og 4.6). Ni av ti av dem som tok ut pensjon som 62-åringene, tok ut AFP i 2015, mens dette gjaldt omkring åtte av ti blant dem som tok ut pensjon som 64-åringene. Den samlede andelen som tidligpensjoneres, ble redusert fra 2010 til 2015, mens andelen uføre er stabil. Sammenlignet med tall for andre ansatte i kommunene og fylkeskommunene (hhv. tabell 4.1 og 4.7) er uttaksratene lavere i skoleverket, særlig i de eldste aldersgruppene.

Tabell 4.5 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i skolesektoren, forsikret i KLP i 2015.

	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	88	86	81	83	82
Andel uføre	12	14	19	17	18
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	13	13	8	10	7

Tabell 4.6 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i skolesektoren, forsikret i KLP i 2010.

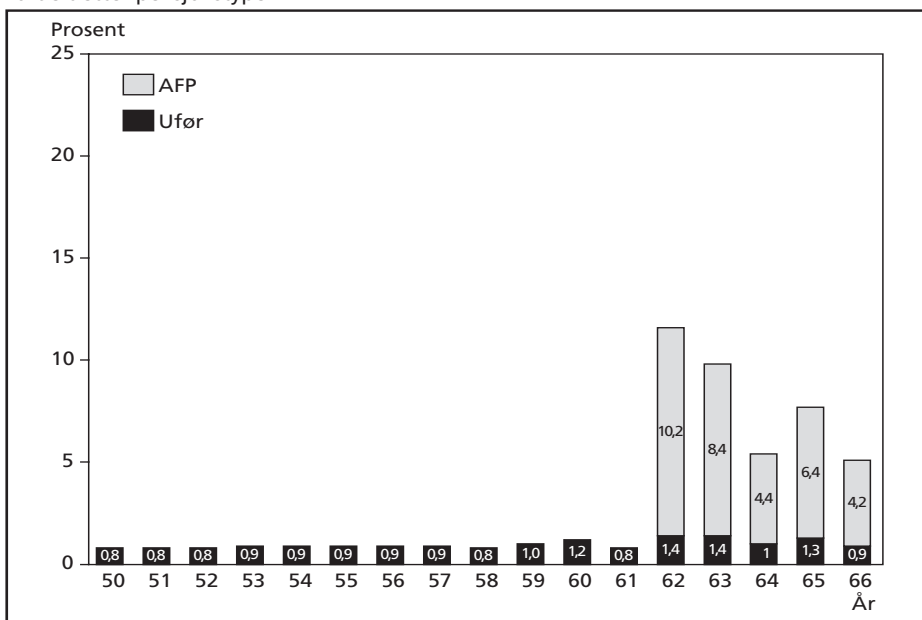
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	90	84	66	84	66
Andel uføre	10	16	34	16	34
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	19	16	12	11	8

Blant ansatte i skolene var det en forholdsvis liten andel som ble uføre, og det var heller ikke så stor andel som tok ut AFP som 62-åring i 2015 (figur 4.13).

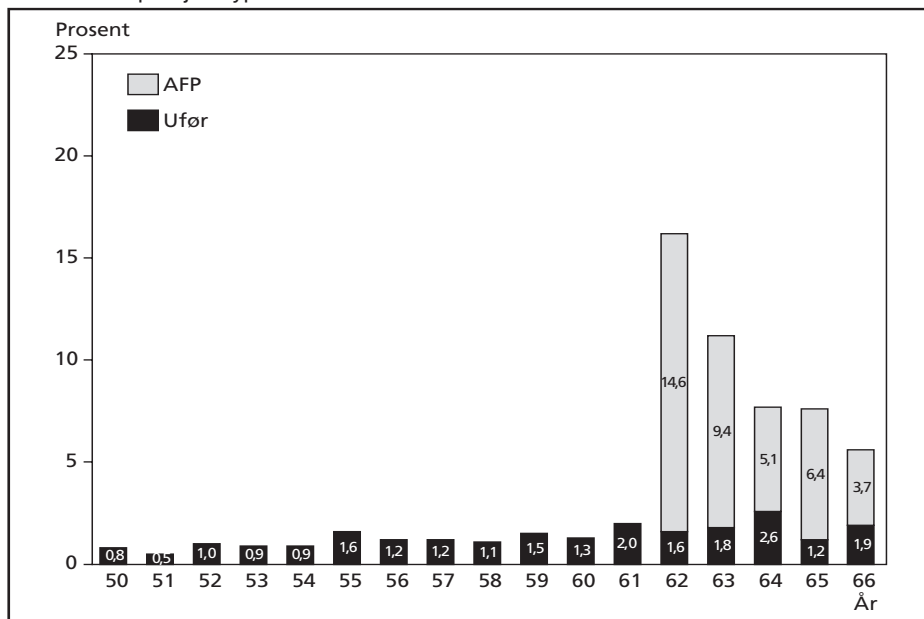
Sammenligner vi menn og kvinner ansatt i skolene, ser vi at en noe høyere andel kvinner enn menn blir uføre (figur 4.15 og 4.17). Uføreratene blant kvinner i skoleverket varierer fra 0,8 til 2,7 prosent på de ulike alderstrinnene i 2015, men ligger i de fleste kohorter mellom 1 og 2 prosent. Blant menn varierte uføreratene mellom 0,4 og 1,9 prosent og lå under 1 prosent for et flertall av alderstrinnene.

Samlet sett har andelen som tar ut AFP blant skoleansatte, blitt noe redusert fra 2010 til 2015 (jf. figur 4.13 og 4.14). Vi ser imidlertid at det har vært en større reduksjon i andelen som tar ut AFP blant menn enn blant kvinner (figur 4.15 og 4.16), og at reduksjonen er tydeligst blant de yngste (62- og 63-åringene).

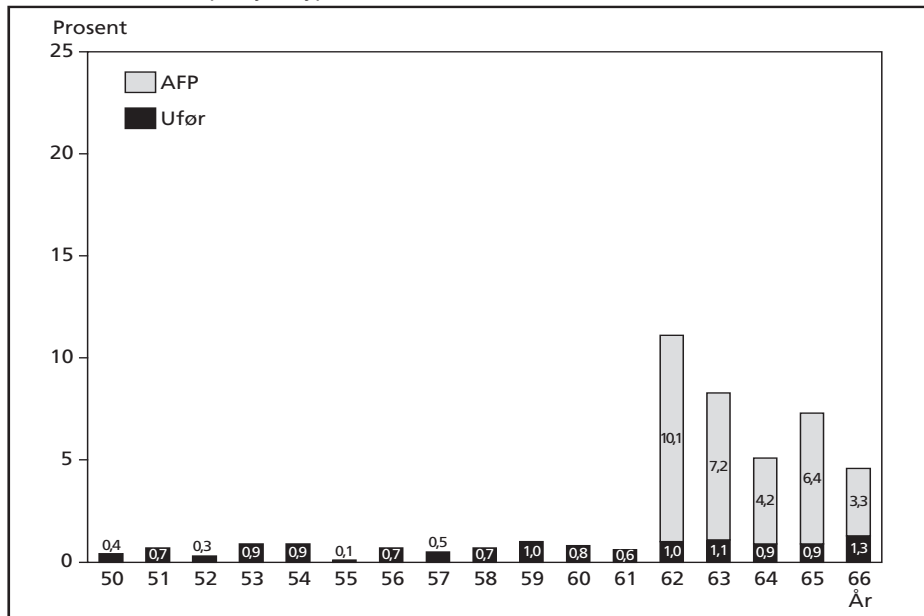
Figur 4.13 Andelen 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

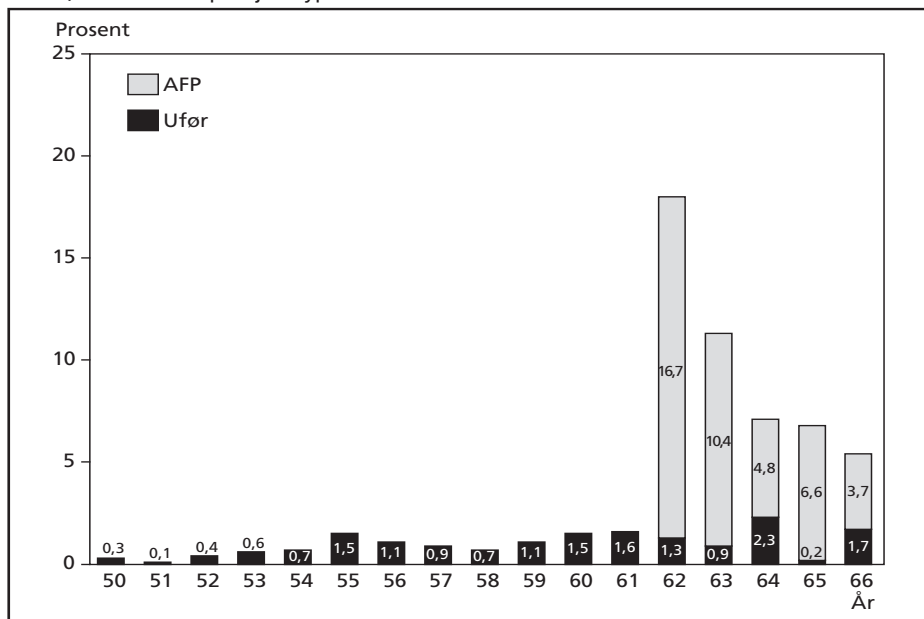
Figur 4.14 Andelen 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

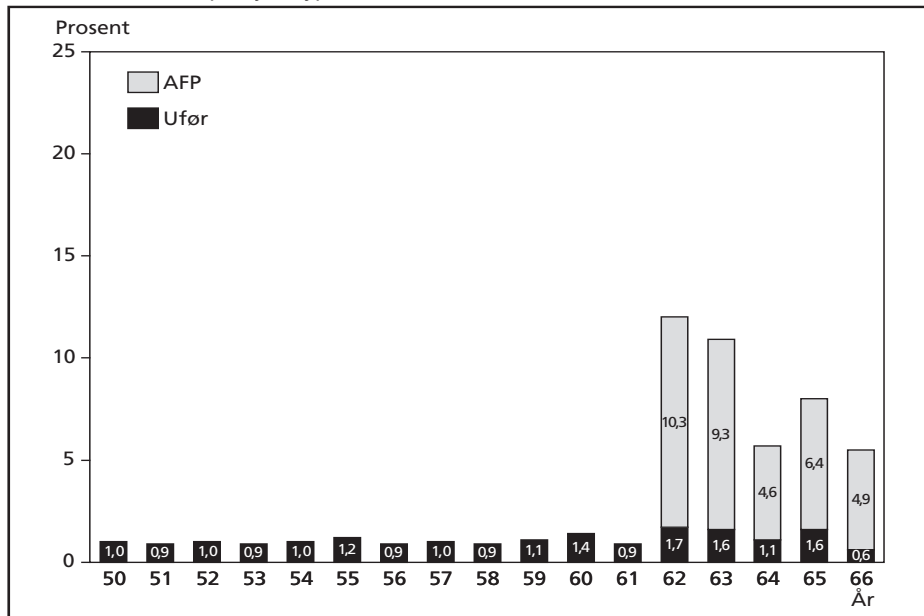
Figur 4.15 Andelen menn 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

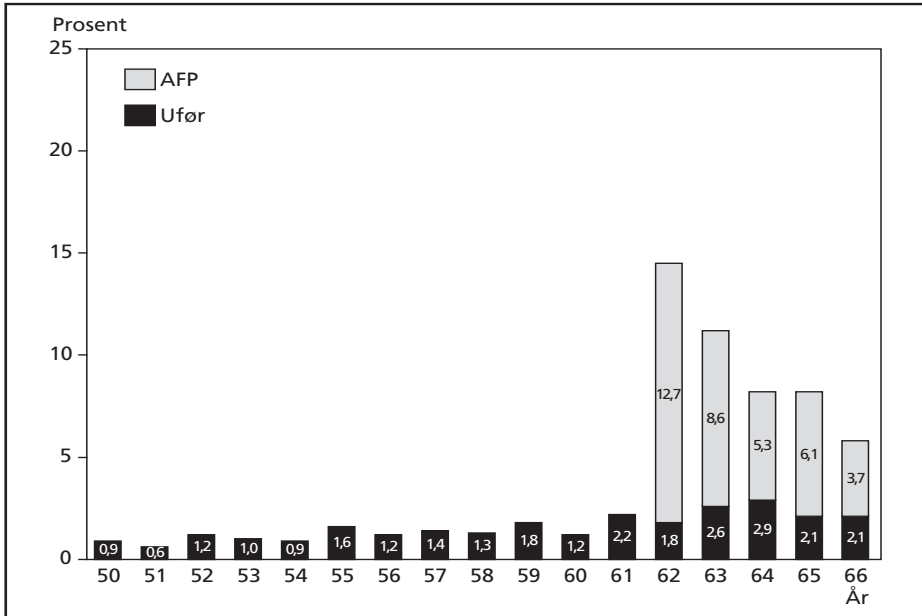
Figur 4.16 Andelen menn 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.17 Andelen kvinner 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.18 Andelen kvinner 50–66 år innen skolesektoren (forsikret i SPK) som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

4.4 Helseforetakene

Blant ansatte i helseforetakene benyttet omtrent halvparten av dem som pensjonerte seg, særaldersgrense eller 85-årsregelen (tabell 4.7). Blant de øvrige som pensjonerte seg, benyttet hoveddelen AFP. Andelen som tok ut AFP, økte med økende alder, mens andelen uføre ble tilsvarende redusert.

Blant de yngste, 62- og 63-åringene, ble andelen pensjonerte noe redusert fra 2010 (tabell 4.8) til 2015, mens andelen for de eldste endret seg lite.

Tabell 4.7 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i helseforetakene forsikret i KLP i 2015.

	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	35	37	39	39	44
Andel uføre	11	12	19	6	7
Andel særaldersgrense/85-årsregel	53	51	42	55	49
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	24	20	16	30	25

Tabell 4.8 Andel av de pensjonerte som går av med ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i helseforetakene forsikret i KLP i 2010.

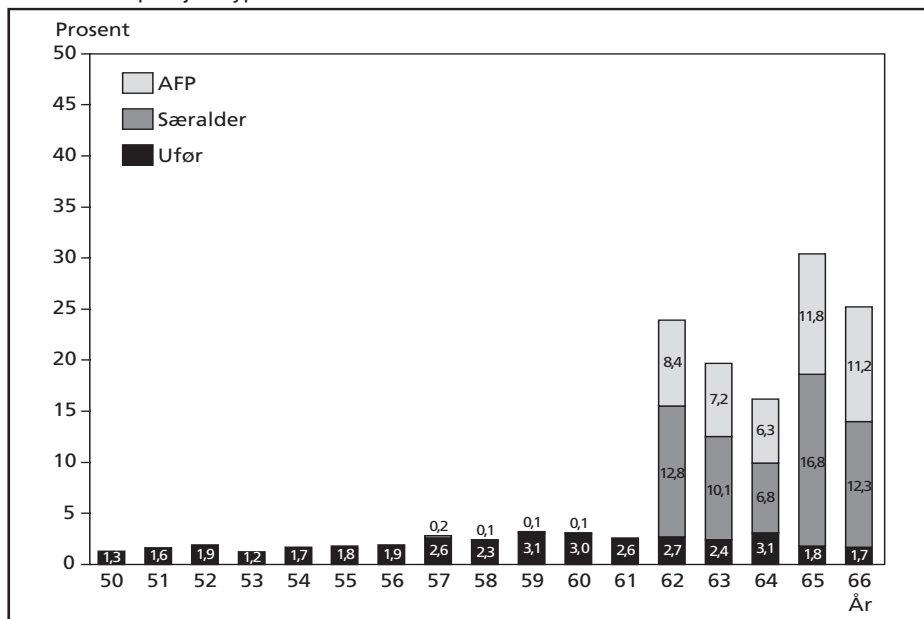
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel AFP	49	46	55	52	55
Andel uføre	17	24	24	9	7
Andel særaldersgrense/85-årsregel	34	30	20	39	38
Sum	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte	27	22	14	30	22

Det framkommer av figur 4.17 at mellom 1 og 3 prosent av hvert alderstrinn i aldersgruppene 50–66 år blant ansatte i helseforetakene gikk over på uførepensjon. Andelen er omtrent som i 2010 (figur 4.18), men det er en liten reduksjon i andelen uføre blant dem som er i alderen 62 til 64 år.

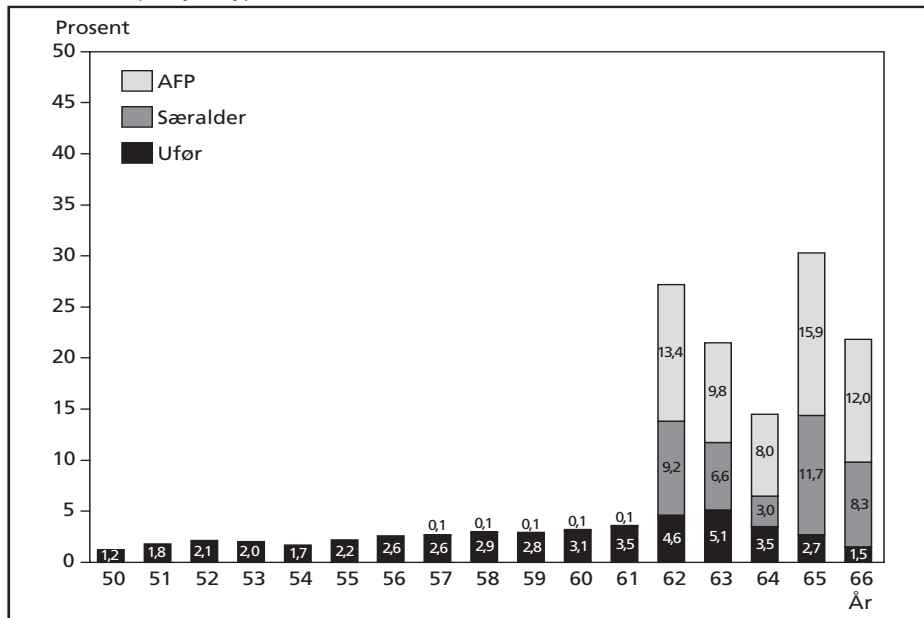
Den samlede andelen som går av etter fylte 62 år, er omtrent uforandret fra 2010 til 2015. Det var imidlertid størst andel som benyttet AFP i 2015, mens det var størst andel som gikk av på særaldersgrense eller etter 85-årsregelen i 2010.

Blant menn ansatt i helsesektoren sank andelen som pensjonerte seg, fra 2010 til 2015 (figurene 4.19 og 4.20), noe som i hovedsak skyldes en nedgang i AFP-uttaket. Blant kvinner var ikke utviklingen like tydelig (figurene 4.21 og 4.22). Også blant kvinnene var AFP-uttaket lavere i 2015 enn i 2010, men samtidig var det en viss økning i andelen som gikk av på særaldersgrense eller 85-årsregelen.

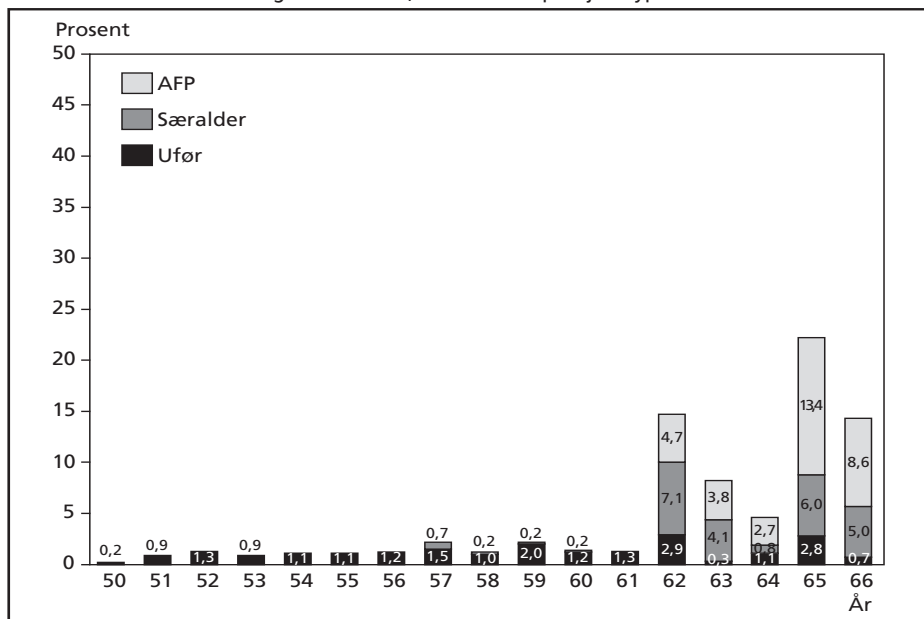
Figur 4.19 Andelen 50–66 år innen helseforetakene (forsikret i KLP) som pensjonerte seg i 2015, fordelt etter pensjonstype.

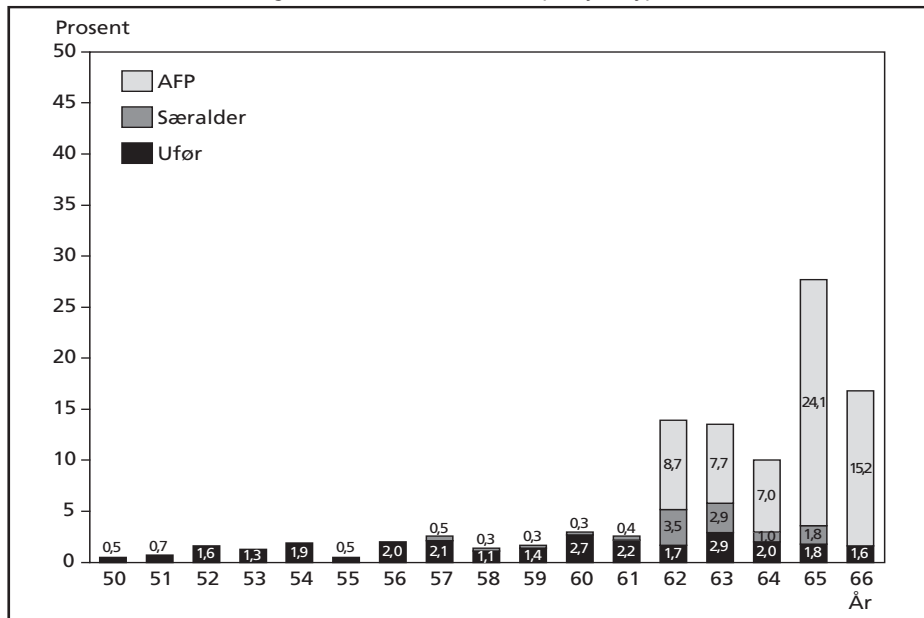
Figur 4.20 Andelen 50–66 år innen helseforetakene (forsikret i KLP) som pensjonerte seg i 2010, fordelt etter pensjonstype.

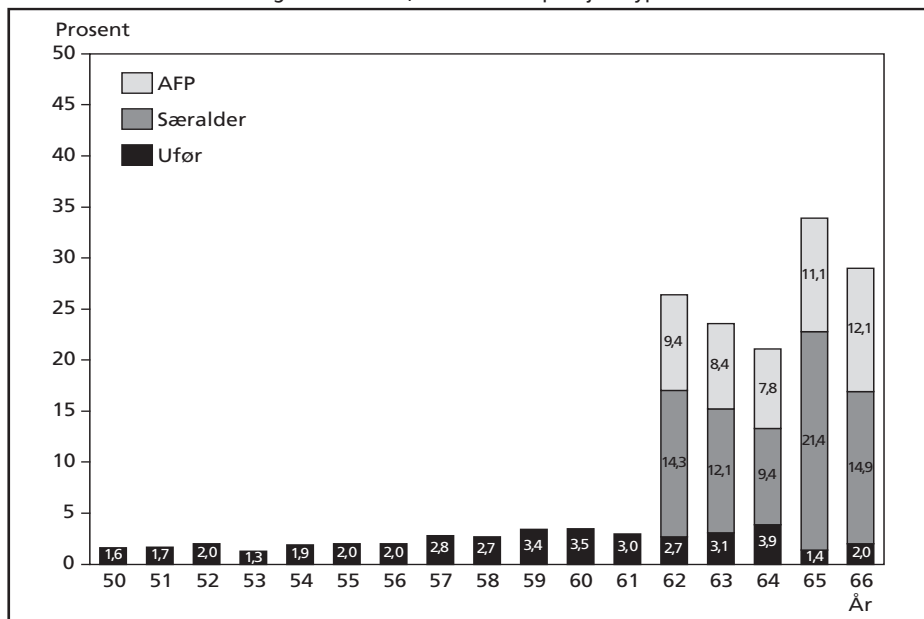
Figur 4.21 Andelen menn i helseforetakene (forsikret i KLP), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

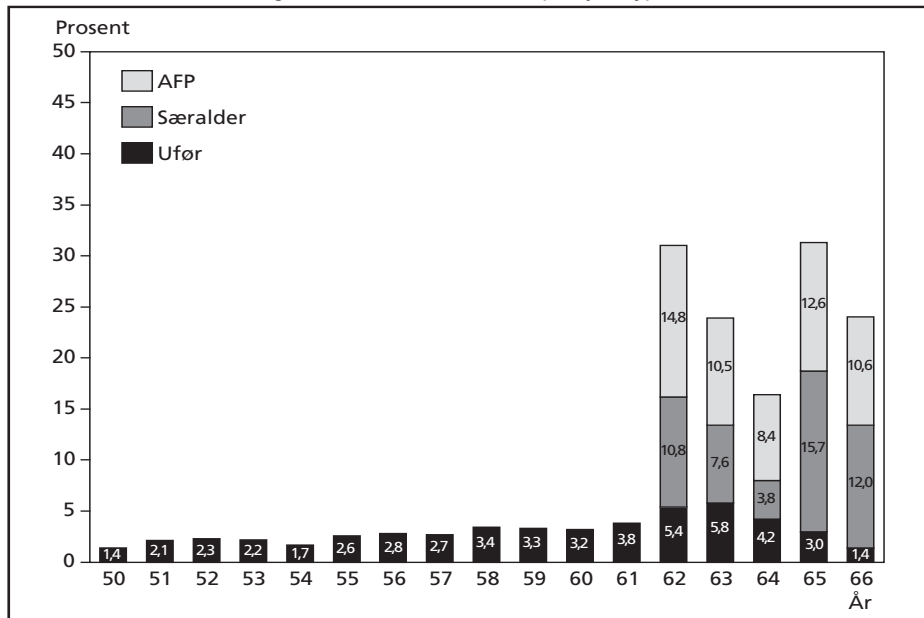
Figur 4.22 Andelen menn i helseforetakene (forsikret i KLP), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.23 Andelen kvinner i helseforetakene (forsikret i KLP), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2015, fordelt etter pensjonstype.

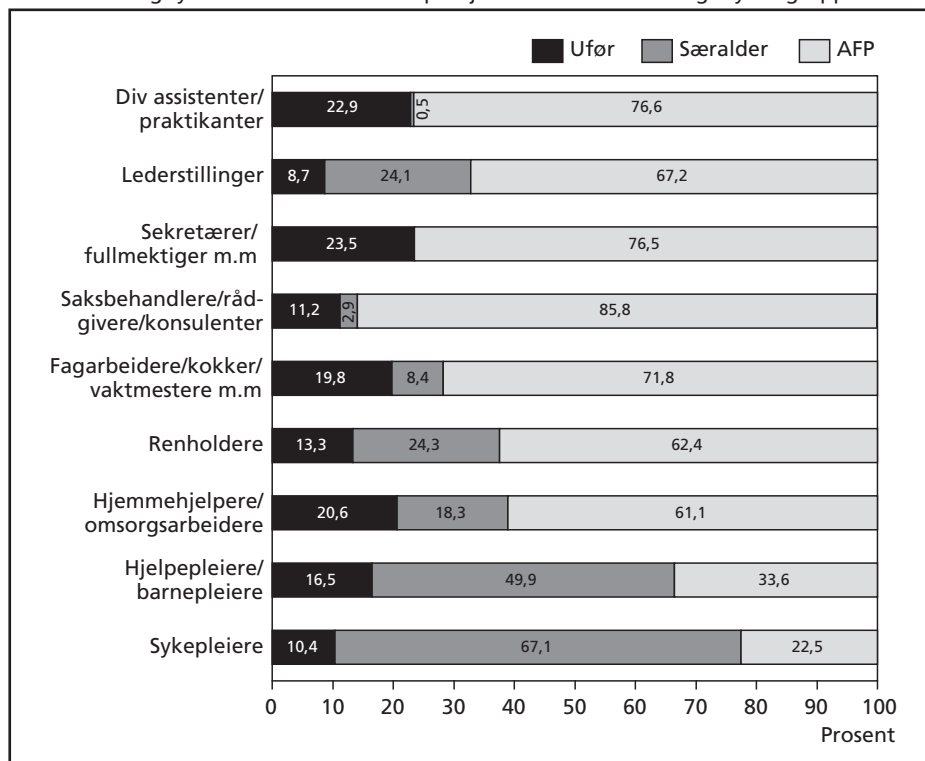
Figur 4.24 Andelen kvinner i helseforetakene (forsikret i KLP), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2010, fordelt etter pensjonstype.

4.5 Variasjon mellom ulike yrkesgrupper

I det følgende vil variasjon i bruk av ulike tidligpensjonsordninger mellom ulike yrkesgrupper undersøkes nærmere. I disse framstillingene vil oppmerksomheten rettes mot aldersintervallet 62 til 66 år. I prinsippet vil de aller fleste i dette aldersspennet ha rett og mulighet til å benytte seg av flere ulike pensjonsordninger. Fra fylte 62 år vil det for eksempel være slik at alle har tilgang til avtalefestet pensjon og uførepensjon. Det er også slik at en betydelig andel har særaldersgrenser på 65 år som kan kombineres med 85-årsregelen. En del av yrkesgruppene er likevel såpass små at de ikke egner seg for denne typen detaljerte analyser. I det følgende er det derfor valgt å utelate yrkesgrupper hvor færre enn 30 personer pensjonerte seg i løpet av 2015. Årsaken er at tilfeldige variasjoner fra ett år til et annet vil kunne gjøre store utslag på fordelingene og dermed gi et uriktig bilde av variasjonen i bruk av tidligpensjonsordningene mellom de ulike yrkesgruppene.

Figur 4.25 Fordeling mellom ulike pensjonsordninger blant personer i alderen 62-66 år ansatt i kommuner og fylkeskommuner som ble pensjonert i 2015. For utvalgte yrkesgrupper.

Samlet sett for yrkesgruppene som inngår i figur 4.23, er AFP den vanligste årsaken til tidligpensjonering i alderen 62 til 66 år. Det er imidlertid stor variasjon mellom yrkesgruppene. Sykepleiere og hjelpepleiere var de som hadde lavest andel med AFP, med henholdsvis 22 og 34 prosent blant dem som ble pensjonert i 2015. Blant assistenter og saksbehandlere tok derimot rundt fire av fem av dem som ble pensjonert i 2015 i aldersintervallet 62–66 år, ut AFP.

Fagarbeidere og hjemmehjelpere var de som hadde høyest andel uførepensjonerte blant dem som ble pensjonert mellom 62 og 67 år, med omkring 20 prosent i begge yrkesgruppene.

Blant kontoransatte (sekretærer, fullmektiger mv.) ble nesten én av fire som tok ut pensjon i dette aldersintervallet, uføre, mens det gjaldt for én av fem assistenter. Også renholdere har en høy andel uføre. Ledere og sykepleiere hadde lavest andel som blir uførepensjonert i dette aldersintervallet.

Hjelpepleiere og sykepleiere er de gruppene som i størst omfang benytter særaldersgrensen til å gå av tidlig. I disse gruppene er det henholdsvis halvparten og syv av ti som går av i henhold til særaldersreglene i det aldersintervallet vi ser på (62–66 år).

4.6 Bruk av delpensjon

I folketrygden er det forutsatt minst 50 prosent uførhet for at en arbeidstaker skal kunne motta uførepensjon.¹⁵ I den offentlige tjenstepensjonsordningen er derimot kravene til uførhet lavere, slik at man kan motta uførepensjon ved uføregrad ned til 20 prosent.¹⁶ I det etterfølgende beskrives endringene i andelen som mottar henholdsvis full og gradert uførepensjon i perioden 2001–2015, blant dem som mottok uførepensjon.

Mens det tidligere har vært en relativt stor andel som har mottatt gradert uførepensjon blant de uførepensjonerte, har denne andelen, ifølge dataene fra SPK, økt markant fra 2010. Mens rundt en tredel mottok gradert uførepensjon i årene 2001–2009, gjaldt det nærmere 100 prosent i årene fra 2010 og framover. Det var knappe 4 prosent av dem som mottok uførepensjon etter fylte 50 år, som ble tillkjent full uførepensjon etter 2009, ifølge SPK (tabell 4.9). Andelen som tar ut del-AFP, er også betydelig endret. Ifølge registerdataene fra SPK var det svært få som tok ut del-AFP etter 2010.

¹⁵ Lavere uføregrad for mottakere av arbeidsavklaringspenger (40 prosent) og for yrkesskadde (30 prosent).

¹⁶ KLP hadde ingen nedre grense for uførhet før 1.1.2015. I forbindelse med innføringen av ny uføretrygd i folketrygden ble det innført en nedre uføregrad på 20 prosent.

Tabell 4.9 Andel som hel- og delpensjoneres innen skolesektoren i henholdsvis 2001-2003, 2005 og 2007-2015.

	Uførepensjon		AFP	
	Andel med hølpensjon	Andel med dølpensjon	Andel med hølpensjon	Andel med dølpensjon
2001	38,1	61,9	64,6	35,4
2002	40,8	59,2	-	-
2003	38,4	61,6	-	-
2005	32,9	67,1	-	-
2007	35,6	64,4	-	-
2008	35,8	64,2	-	-
2009	34,5	65,5	-	-
2010*	3,9	96,1	10,8	89,2
2011	3,0	97,0	2,2	97,8
2012	3,6	96,4	3,5	96,5
2013	2,8	97,2	1,0	99,0
2014	6,3	93,7	1,6	98,4
2015	2,3	97,7	1,9	98,1

* Datagrunnlaget fra SPK er endret fra 2010. Tallene er derfor ikke sammenlignbare med tidligere år.

Som tidligere nevnt har det vært en omlegging i databasene hos SPK, tallene for 2010–2015 er derfor ikke sammenlignbare med tall for tidligere år.¹⁷

Blant ansatte i kommunene har andelen som mottar gradert uførepensjon (er delvis uføre), steget jevnt over perioden vi ser på (tabell 4.10). I 2002 mottok nesten to av tre full uførepensjon. Denne andelen har siden blitt gradvis redusert, og det var i 2010 omtrent halvparten som mottok full uførepensjon, og 43,3 prosent i 2012. I 2015 var det en klar økning i andelen helt uføre. Dette *kan* skyldes nye regler fra 1.1.2015, da nedre grense for uførhet ble hevet til 20 prosent blant forsikrede i KLP.

¹⁷ Det er lite trolig at så store forskjeller som vi ser her, skyldes endringer i pensjoneringsatferden blant lærerne, dermed kan nok det aller meste av forskjellen fra 2009 til 2010 tilskrives omlegging av datamaterialet.

Tabell 4.10 Andel med hel- og delpensjon innen kommuner forsikret i KLP i perioden 2002–2015.

	Uførepensjon		AFP 62–64 år	
	Andel med helpensjon	Andel med delpensjon	Andel med helpensjon	Andel med delpensjon
2002	63,7	36,3	77,9	22,1
2003	65,2	34,8	80,1	19,9
2004	61,5	38,5	80,5	19,5
2005	57,3	42,7	78,5	21,5
2007	57,0	43,0	77,2	22,8
2008	58,5	41,5	75,1	24,9
2009	57,8	42,2	75,0	25,0
2010	50,5	49,5	69,5	30,5
2011	46,1	53,9	65,3	34,7
2012	43,4	56,4	71,4	28,6
2013	44,8	55,2	72,0	28,0
2014	43,6	56,4	70,6	29,4
2015	48,2	51,8	72,0	28,0

Det er derimot ingen klar trend i utviklingen når vi ser på andelen som tar ut full AFP. Andelen som tok ut full AFP, lå i mange år rundt 80 prosent, men har ligget lavere de senere årene. Andelen AFP-ere med helpensjon var nede i 65 prosent i 2011, men økte litt igjen fra 2012. Det innebærer at stadig flere kommunalt ansatte velger å kombinere arbeid og pensjon ved å ta ut delvis AFP-pensjon og kombinere med fortsatt arbeid på deltid.

Blant ansatte i fylkeskommunene finner vi en tilsvarende utvikling som blant ansatte i kommunene. Andelen helt uføre er redusert gjennom perioden (tabell 4.11), fra nesten syv av ti i 2002 til rundt halvparten i 2010 og 2011. Deretter økte andelen markert før den igjen sank i 2014 og 2015. Også her *kan* noe av økningen i 2015 skyldes nye regler for laveste uføregrad i KLP-området. AFP-ratene har derimot vært forholdsvis stabile. Det var likevel en markert nedgang i 2012 i andelen som tok ut full AFP. Denne økte så i 2013 og 2014, før andelen igjen sank markert i 2015.

Tabell 4.11 Andel med hel- og delpensjon innen fylkeskommuner forsikret i KLP i perioden 2002–2015.

	Uførepensjon		AFP 62–64 år	
	Andel med helpensjon	Andel med delpensjon	Andel med helpensjon	Andel med delpensjon
2002	68,5	31,5	76,2	23,8
2003	68,2	31,8	77,3	22,7
2004	63,0	27,0	73,8	26,2
2005	54,5	45,5	77,8	22,2
2007	57,7	42,3	71,0	29,0
2008	56,5	43,5	76,3	23,7
2009	64,3	35,7	75,9	24,1
2010	48,0	52,0	71,3	28,7
2011	48,3	51,7	77,6	22,4
2012	50,4	49,6	63,5	36,5
2013	58,7	41,3	67,1	32,9
2014	41,3	58,7	71,3	28,7
2015	44,0	56,0	57,1	42,9

Kjønnsforskjeller i uttak av avtalefestet pensjon

I tabell 4.12 beskrives variasjon i uttak av henholdsvis full og delvis avtalefestet pensjon mellom menn og kvinner i kommuner og fylker. Videre viser vi hvordan uttaket varierer mellom aldersgrupper.

Blant menn synes andelen som tar ut henholdsvis full og delvis AFP, å ha vært forholdsvis stabil fra 2002 til 2015 (tabell 4.10). Med unntak for 2007 har den samlede andelen som tar ut full AFP, ligget rundt 75 prosent. Menn som tar ut AFP når de er 63 eller 64, er de som i størst grad tar ut del-AFP.

Blant kvinner som tar ut AFP, har den samlede andelen som tar ut del-AFP, økt de siste årene, fra rundt 20 prosent tidlig i perioden til over 25 de senere årene. Om vi sammenligner 2002 og 2015, ser vi at andelen som tar ut full AFP, er redusert for alle aldergruppene, men reduksjonen er størst blant de eldste.

Tidlig i perioden var det menn som i størst grad benyttet seg av del-AFP, mens fra 2007 har kvinnenes uttak vært forholdsvis likt menns.

Tabell 4.12 Andel som valgte hhv. full AFP og del-AFP i 2002, 2004, 2007, 2009, 2012 og 2015 i kommuner forsikret i KLP, etter kjønn.

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
2002						
62 år	80	20	100	82	18	100
63 år	70	30	100	70	30	100
64 år	50	50	100	81	19	100
65 år	90	10	100	89	11	100
66 år	82	18	100	89	11	100
Totalt	76	24	100	80	20	100
2004						
62 år	77	23	100	85	15	100
63 år	72	28	100	80	20	100
64 år	58	42	100	81	19	100
65 år	89	11	100	83	17	100
66 år	81	19	100	92	8	100
Totalt	75	25	100	84	16	100
2007						
62 år	79	21	100	80	20	100
63 år	66	33	100	74	26	100
64 år	63	37	100	74	26	100
65 år	83	17	100	78	22	100
66 år	80	20	100	80	20	100
Totalt	81	19	100	79	21	100
2009						
62 år	73	27	100	80	20	100
63 år	64	36	100	72	28	100
64 år	71	29	100	72	28	100
65 år	79	21	100	78	22	100
66 år	91	9	100	75	25	100
Totalt	76	24	100	75	25	100
2012						
62 år	74	26	100	74	26	100
63 år	72	28	100	65	35	100
64 år	77	23	100	71	29	100
65 år	81	19	100	82	18	100
66 år	77	23	100	72	28	100
Totalt	76	24	100	72	28	100
2015						
62 år	80	20	100	76	24	100
63 år	58	42	100	70	30	100
64 år	62	38	100	67	33	100
65 år	84	16	100	78	22	100
66 år	81	19	100	84	16	100
Totalt	75	25		75	25	

Også i fylkeskommunene ser vi en tendens til at det har vært et skifte fra at menn i størst grad tar ut del-AFP, til at det er kvinnene som gjør det (tabell 4.13). Fra 2002 til 2004 var det kvinner som i størst grad tok ut full AFP, mens det varierer mer de senere årene. Antallet personer i gruppene som ligger til grunn for disse tallene, er imidlertid ikke så store, så endringene over tid bør tolkes med forsiktighet.

Tabell 4.13 Andel som valgte hhv. full AFP og del-AFP i hhv. 2002-2005, 2007-2015 i fylkeskommuner forsikret i KLP, etter kjønn.

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
2002	75	25	100	80	20	100
2003	75	25	100	82	18	100
2004	74	26	100	78	22	100
2005	78	22	100	78	22	100
2007	61	38	100	77	23	100
2008	84	16	100	74	26	100
2009	76	24	100	79	21	100
2010	71	29	100	73	27	100
2011	78	22	100	79	21	100
2012	84	16	100	69	31	100
2013	71	29	100	74	26	100
2014	86	14	100	69	31	100
2015	57	43	100	67	33	100

Andel delpensjonister innen ulike yrkesgrupper

I det følgende vil det gis en nærmere redegjørelse for andelen som mottar hel eller delvis uførepensjon blant nye tidligpensjonister innen ulike yrkesgrupper i 2015. For sammenligningens skyld er de tilsvarende analysene for 2004, 2009 og 2012 inkludert. Hensikten med å sammenligne de fire årene er å identifisere eventuelle trender over tidsperioden for de enkelte yrkesgruppene. Det må likevel understrekes at man bør være forsiktig med å trekke for sterke konklusjoner om endringer over tid, da en del av gruppene er forholdsvis små. Dette gjør at endringene kan være resultat av mer eller mindre tilfeldige variasjoner i sammensetningen av nye pensjonister det enkelte år.

Over så vi at andelen helt uføre i kommuner og fylker har blitt redusert gjennom det siste tiåret (jf. tabell 4.10 og 4.11). Vi finner igjen den samme tendensen innenfor flere av yrkesgruppene (tabell 4.14). Om vi sammenligner 2004 og 2015, har det vært en reduksjon i andelen med full uførepensjon i så godt som samtlige yrkesgrupper.

Unntaket fra dette mønsteret er hjemmehjelpere (m.m.), hvor andelen har vært stabil gjennom perioden og økte i 2015.

Tabell 4.14 Andel helt uføre innen ulike yrkesgrupper innen KLP-området i 2004, 2009-2012 og 2015.

Uførepensjon i	2004	2009	2012	2015
	Andel med høypensjon	Andel med høypensjon	Andel med høypensjon	Andel med høypensjon
Sykepleiere	51,7	36,0	40,3	43,6
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleiere o.l.	64,8	47,5	45,4	51,9
Hjemmehjelpere/omsorgsarbeidere/husmorvikarer	60,0	62,5	62,2	71,0
Renholdere	76,2	68,7	57,9	59,7
Fagarbeidere/kokker/vaktmestere/sjåførere/ transportarbeidere o.l.	66,5	61,6	49,9	47,9
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	49,0	55,2	33,5	32,4
Lederstillinger	66,4	76,5	44,5	37,0

5 Variasjon i tidligpensjonering i kommunesektoren

I dette kapittelet skal vi undersøke variasjon i tidligpensjonering i kommunesektoren. Ved hjelp av de kjennetegn på ansatte som er tilgjengelige i data fra KLP, skal vi undersøke hvilke karakteristika som har størst betydning for overgangen til uførepensjon etter fylte 50 år og fram til 66 år og for overgangen til AFP for dem som er i alderen 62 til 66 år.

Registerdata fra KLP inneholder imidlertid bare et begrenset utvalg bakgrunnsvariabler. Det er derfor bare mulig å gjennomføre relativt enkle analyser av tidligpensjoneringsatferden. I det følgende presenteres separate analyser for uførepensjonering og AFP-pensjonering. I analysene har det kun vært mulig å kontrollere for kjønn, alder, yrkeskategori, stillingsprosent og arbeidssted. Dette gir en ufullstendig analyse, i og med at tidligere analyser har avdekket at både helseproblemer / redusert arbeidsevne, arbeidsforhold, relasjon til nærmeste leder og omstillinger og nedbemanning samt familiære og økonomiske forhold knyttet til for eksempel sivil status og ektefelles/samboers pensjoneringsatferd, lønnsnivå og pensjonsordningenes kompensasjonsnivå også har stor betydning for den enkeltes tidligpensjoneringsatferd (se bl.a. Midtsundstad & Nielsen 2014; Midtsundstad 2002b, 2005a, 2005b). Dette er forhold det ikke har vært mulighet til å kontrollere for i disse analysene. Dette innebærer imidlertid ikke at analysene er feilaktige, eller at resultatene er feil, da de forskjellene som avdekkes i analysene, er reelle. Det er imidlertid trolig at forskjellene mellom yrkesgruppene ville vært annerledes dersom vi hadde kunnet ta hensyn til for eksempel arbeidsmiljøvariabler, noe som innebærer at noe av variasjonen mellom yrkesgruppene kan tilskrives ulike arbeidsforhold og ikke tilhørighet til yrke som sådan.

5.1 Forklaringsmodell

I de kommende analysene er det sett på hvilke av de følgende faktorene som påvirker henholdsvis uførepensjonering fra 50 år og AFP-pensjonering fra 62 til og med 66 år:

- Kjønn: kvinne (= 1) og mann (= 0, referansekategori)
- Alder behandles som en lineær kontinuerlig variabel i analysene av uførepensjon. For å sjekke avvik fra lineær sammenheng har vi inkludert et annengradsledd av alder. I analysene av overgang til AFP behandles alder som et sett dummyvariabler.
- Alderskohort (for AFP-analysen 62 t.o.m. 64 år): født 1953 (= 0, referansekategori)
- Yrkestilhørighet behandles som et sett av dummyvariabler hvor vi skiller mellom følgende yrkesgrupper: sykepleiere, jordmødre og helsesøstre (= 1), hjelpepleiere, barnepleiere og lignende (= 2), renholdere (= 3), fagarbeidere og sjåfører (= 4), kontoransatte (= 5), ledere (= 6), høyskoleyrker (= 7), assistenter og praktikanter (= 8) og øvrige stillinger (= 9). Saksbehandlere (= 0) er referansekategori i begge analysene.
- Arbeidstid: heltid (= 0, referansekategori), deltid 80–100 prosent (= 1), deltid < 80 prosent (= 2)
- Arbeidssted: fylkeskommune (= 1), kommune (= 2) og bedrift (= 3, referansekategori)

5.2 Resultater fra regresjonsanalysene

I dette avsnittet presenteres analyser av sannsynligheten for henholdsvis AFP eller uførepensjonering i KS' tariffområde. Dette er gjort ved hjelp av en lineær sannsynlighetsmodell. I tabellene 5.1 og 5.2 presenteres koeffisientene og hvorvidt disse er statistisk signifikante. Referansekategoriene, altså de kategoriene det sammenlignes med, er oppgitt i tabellene. Referansekategorien har alltid verdien 0. Koeffisientene kan leses som effekter i prosentpoeng (dersom de multipliseres med 100).

Hva påvirker uførepensjonering?

Hva som påvirker sannsynligheten for uførepensjon, presenteres i tabell 5.1. Der ser vi at sannsynligheten for uførepensjonering henger sammen med kjønn, alder, yrkestilhørighet, arbeidstid og arbeidssted.

Kvinner har litt høyere sannsynlighet for å bli ufør enn menn har. Når alder øker sannsynligheten for uførepensjonering mye, og alder * alder reduserer sannsynligheten litt, innebærer det at sannsynligheten for uførepensjonering øker med økende alder, men at effekten av alder avtar mer og mer når man nærmer seg 67 år.

Tabell 5.1 Analyse av uførepensjonering blant ansatte over 50 år i KS' tariffområde i 2015. Logistisk regresjon.

	Koeff.	s.e.	Sig.
Kvinne (ref. = mann)	0,009	0,001	***
Alder	0,018	0,003	***
Alder * alder	-0,000	0,000	***
Yrker (ref. = saksbehandlere)			
Sykepleiere, jordmødre og helsesøstre	-0,004	0,002	
Hjelpepleiere, barnepleiere og lignende	-0,007	0,002	***
Renholdere	-0,010	0,003	***
Fagarbeidere	-0,001	0,002	
Kontoransatte	0,000	0,003	
Ledere	-0,003	0,002	
Høyskoleyrker	-0,020	0,003	***
Assistenter	-0,025	0,002	***
Øvrige yrkesgrupper	-0,011	0,002	***
Arbeidstid (ref. = heltid)			
Kort deltid (inntil 80 %)	0,061	0,001	***
Lang deltid (81-99 %)	-0,001	0,002	
Arbeidssted (ref. = bedrifter)			
Fylkeskommune	0,005	0,002	**
Kommune	0,003	0,001	***
Konstantledd	-0,530	0,075	***
N		109077	
Pseudo R ²		0,0365	

*: p ≤ 0,05; **: p ≤ 0,01; ***: p ≤ 0,001

Yrkestilhørighet har stor betydning for uføreratene. Saksbehandlere og ledere er de yrkesgruppene som har størst sannsynlighet for uførepensjonering, kontrollert for kjønn, alder, arbeidstid og arbeidssted. Høyskoleyrkene har lavest sannsynlighet.

Det er de som jobber kort deltid, som har størst sannsynlighet for å bli uføre. Selv om det nok er noen som har ufrivillig deltidsstilling, er det i denne sammenheng rimelig å anta at mange av dem som jobber kort deltid, gjør det på grunn av dårlig helse.

Tabell 5.2 Analyse av uttak av AFP blant ansatte 62-66 år i KS' tariffområde i 2015. Logistisk regresjon.

	Koeff.	s.e.	Sig.
Kvinne (ref. = mann)	0,000	0,005	
Alder (ref. = 62 år)			
63 år	-0,032	0,006	**
64 år	-0,056	0,006	***
65 år	-0,019	0,006	***
66 år	-0,039	0,007	***
Yrker (ref. = saksbehandlere)			
Sykepleiere, jordmødre og helsesøstre	-0,155	0,011	***
Hjelpepleiere, barnepleiere og lignende	-0,153	0,009	***
Renholdere	-0,121	0,011	***
Fagarbeidere	-0,068	0,008	***
Kontoransatte	-0,061	0,013	***
Ledere	-0,022	0,009	*
Høyskoleyrker	-0,131	0,013	***
Assistenten	-0,166	0,009	***
Øvrige yrkesgrupper	-0,112	0,008	***
Arbeidstid (ref. = heltid)			
Kort deltid (inntil 80 %)	0,237	0,005	***
Lang deltid (81-99 %)	0,036	0,008	***
Arbeidssted (ref. = bedrifter)			
Fylkeskommune	0,010	0,010	
Kommune	0,001	0,006	
Konstantledd	0,117	0,010	***
N		20 321	
Justert R ²		0,1338	

*: $p \leq 0,05$; **: $p \leq 0,01$; ***: $p \leq 0,001$

Vi ser også at de som jobber i bedriftene, har lavere sannsynlighet for å bli uføre enn ansatte i fylkeskommuner og kommuner, kontrollert for alder, kjønn, yrke og arbeidstid.

I denne analysen ser vi at kvinner har høyere sannsynlighet enn menn for uførepensjonering. I en bivariat analyse ville vi sett at kvinner har enda større sannsynlighet for å bli uføre enn det menn har (ikke vist). Men noe av kjønnsforskjellen «forklares» av at vi har tatt hensyn til alder, yrkestilhørighet, arbeidstid og -sted. Altså at det ikke er

kjønn i seg selv som forklarer uførepensjonering, men hvor menn og kvinner jobber, og hvor mye de jobber.

Hva påvirker AFP-pensjonering?

Uttak av avtalefestet pensjon påvirkes av alder, yrkestilhørighet og arbeidstid, men ikke av kjønn eller arbeidssted (tabell 5.2). Det er størst sannsynlighet for å ta ut AFP ved 62 og 65 år, kontrollert for kjønn, yrkestilhørighet, arbeidssted og -tid. Som i analysene av uførepensjon over er det saksbehandlere som har størst sannsynlighet for å ta ut AFP. Sykepleiere, hjelpepleiere og assistenter har langt lavere sannsynlighet, omkring 15 prosentpoeng mindre, for å ta ut AFP.

De som arbeider deltid, og særlig de med kort deltid, har høyere sannsynlighet for å ta ut AFP enn de som jobber full stilling.

Litteratur

- Dahl, E. H. (2011). Fleksibel alderspensjon: Hvem benyttet seg av muligheten til tidlig uttak? *Arbeid og velferd*. (Nr. 2/2001).
- Enjolras, B. & Pedersen, A. W. (1997). *Forventet pensjoneringsalder og pensjoneringsmønstre blant seniorene i staten*. Fafo-notat 1997:20. Oslo: Fafo.
- Haga, O. (2013). Forventa pensjoneringsalder og yrkesaktivitet. *Arbeid og velferd* (2/2013).
- Haga, O. & O. C. Lien (2016). Forventa pensjoneringsalder og yrkesaktivitet. *Arbeid og velferd* (2/2016).
- Hermansen, Å. (2011). *Pensjonering før fylte 67 år. Tidligpensjonering og bruk av AFP innen KS' tariffområde 2002-2009*. Fafo-rapport 2011:23. Oslo: Fafo.
- Hyggen, C. (2007). *Tidligpensjonering og AFP. Pensjonering før fylte 67 år innen KS' tariffområde 2002 – 2006*. Fafo-rapport 2007:39. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2006). *Tidligpensjonering og AFP. Pensjonering før fylte 67 år innen KS' tariffområde 2002 – 2006*. Fafo-rapport 509. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2005a). Ikke nødvendigvis sliten. En analyse av AFP-pensjonering i staten. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 2.
- Midtsundstad, T. (2005b). *Ikke nødvendigvis sliten ... En analyse av tidligpensjonering og seniorpolitikk i staten*. Fafo-rapport 482. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2004). *En beskrivelse av sykepleiernes pensjoneringsmønster i 2003 med utgangspunkt i registerdata fra KLP. Tabellnotat*. Fafo-notat 2004:17. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002a). *Pensjonering i staten og skolen. Analyse av registerdata fra SPK i 2000*. Fafo-notat 2002:12. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002b). *AFP-pensjonisten: Sliten – eller frisk og arbeidsfør? En analyse av tidligpensjonering og bruk av AFP i privat sektor*. Fafo-rapport 385. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002c). *Vi har ikke bruk for deg lenger. Tidligpensjonering og bruk av AFP blant ingeniører i privat sektor*. Fafo-notat 2002:13. Oslo: Fafo.

- Midtsundstad, T. (2001). *Pensjonering i stat og skoleverk. Analyse av registerdata fra SPK 1996 og 1999*. Fafo-notat 2001:1. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (1999). *Forventet pensjoneringsalder og pensjoneringsmønstre blant kommunalt ansatte seniorer*. Fafo-notat 1999:4. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. & Nielsen, R. A. (2014), *Arbeid og pensjon i kommunal sektor*. Fafo-rapport 2014: 45.
- Nielsen, R. A. (2014). *Tidligpensjonering i kommunal sektor. Tidligpensjonering innen KS' tariffområde 2002–2012*. Fafo-rapport 2014:35
- Nordby, P. & Næsheim, H. (2016) *Yrkesaktivitet blant eldre før og etter pensjonsreformen*. Rapporter 2016/10. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- RTV (2004). *Forventet pensjoneringsalder 1995–2004*. Oslo: Rikstrygdeverket.
- RTV (2002). *Gjennomsnittlig pensjoneringsalder i Norge 1970–2001*. Rapport 06/02. Oslo: Rikstrygdeverket.
- Veland, G. (2014). *Omlegging av uførepensjonsordninger i offentlig og privat sektor. Det måtte gjøres...* Fafo-notat 2014:06. Oslo: Fafo.
- Villund, O. (2006). *Pensjoneringsalder - begreper, data og metode*. Notater 2006/73. Oslo: SSB.

Vedleggstabeller

Tabell v1 Kjønnfordeling KLPs aktive medlemmer. 2015.

	Antall	Prosent	Kumulativ prosent
Kvinner	111224	75,6	76,0
Menn	35865	24,4	100,0
Total	110817	100,0	

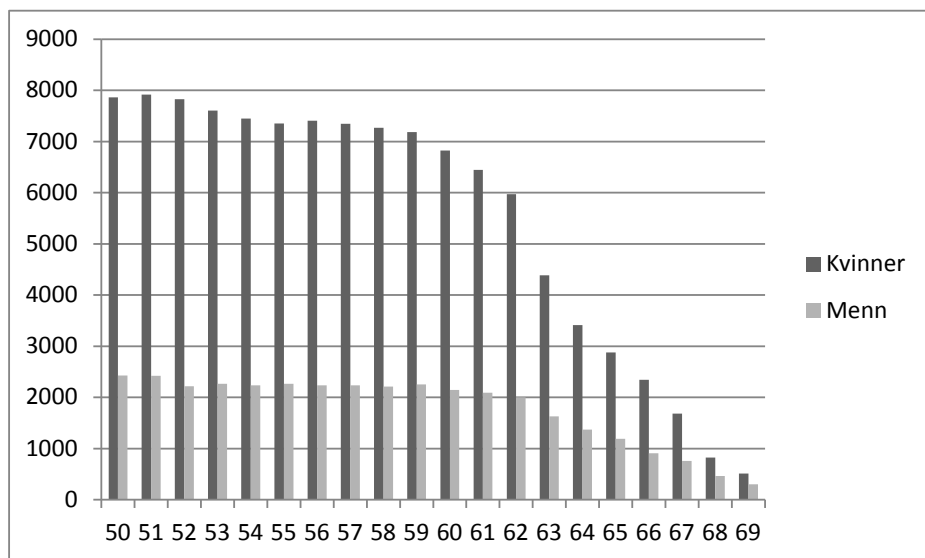
Tabell v2 Fordeling etter sektor blant KLPs aktive medlemmer. 2015.

	Antall	Prosent	Kumulativ prosent
Bedrift	17530	11,9	11,9
Fylkeskommuner	7059	4,8	16,7
Helseforetak	29435	20,0	36,7
Kommuner	93065	63,3	100,0
Total	147089	100,0	

Tabell v3 Yrkesgrupper blant KLPs medlemmer. 2015.

	Bedrifter	Fylker	Helse-foretak	Kommuner	Total
Sykepleiere	835	6	46	7145	8032
Jordmødre og helsesøstre	9	0	1	1160	1170
Hjelpepleiere/barnepleiere/ tannpleiere	673	154	22	16571	17420
Hjemmehjelper/omsorgsarbeidere/ husmorvikar	27	0	32	3885	3944
Renholdere	663	644	22	3387	4716
Vernepleiere/ergoterapeuter	78	15	0	929	1022
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/ aktivtører/arbidsterapeuter	332	72	0	1648	2052
Barnehage-/skole- og SFO-assistenter	59	1	7	77	144
Førskolelærere/barnehageleder/ barnehagestyrer	92	1	1	1635	1729
Sosionomer/barnevernspedago- ger/sosialkuratorer/psykologer	116	18	1	825	960
Leger/Tannleger	107	263	3	1127	1500
Ingeniører og teknikere	271	65	83	1207	1626
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/ sjåfører/transportarb ol	2334	1417	617	16005	20373
Saksbehandlere/rådgivere/ konsulenter	806	1954	6	8077	10843
Sekretærer/fullmektiger/ kontoransatte ol	630	750	72	1789	3241
Lederstillinger	1330	762	520	9120	11732
Diverse høgscole- og akademikeryrker	849	203	302	2488	3842
Div assistenter/praktikanter	568	444	4	14794	15810
Folkevalgte/tillitsvalgte	34	149	95	397	675
Øvrige stillinger/ukjente stillinger	7717	141	27601	799	36258
Total	17530	7059	29435	93065	147089

Tabell v4 Aldersfordeling blant KLPs medlemmer 2015. Etter kjønn.

Pensjonsuttak før fylte 67 år

Rapporten gir en oversikt over tidligpensjoneringsen blant ansatte i alderen 50–67 år innen KS' tariffområde for perioden 2002–2015. Analysene bygger på et omfattende registerdatamateriale fra KLP (Kommunal Landspensjonskasse) og SPK (Statens Pensjonskasse).

Rapporten beskriver endringer i forventet pensjoneringsalder, pensjoneringsrater og bruk av ulike tidligpensjonsordninger etter alder, kjønn og yrke. Separate analyser av tidligpensjoneringsmønsteret i kommuner, fylkeskommuner og i skoleverket inngår også.

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2017:03
ISBN 978-82-324-0354-7
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20611